BERNARD POLITZER
O tinereţe în România

Cartea este o relatare autobiografică şi istorică despre un adolescent evreu angajat ideologie şi despre tinereţea sa petrecută în România, în timpul celui de-al doilea război mondial şi sub dictatura stalinistă. Detaliile greutăţilor zilnice sunt prezentate eu detaşarea a patru decenii de reflecţie.

Mişcarea tinerilor sionişti şi felul în care gândeau ei. reflecţiile asupra destinului evreilor români în acei ani, povestirile despre activitatea subversivă şi despre viaţa de închisoare sunt prezentate alături de relatările despre viaţa culturală şi ştiinţifică sub regimul comunist.

Autorul a părăsit România în 1960 şi este astăzi profesor emerit de zoologie în Israel. A călătorit şi a făcut cercetări în toată lumea, publicând mai multe cărţi şi numeroase articole în domeniul său profesional.

ISTORIA TIMPULUI PREZENT
Colecţie coordonată de ADRIAN CIOROIANU

Bernard Politzer s-a născut în 1927, la Timişoara. În pragul adolescenţei, s-a mutat la Bucureşti, împreună cu familia. A absolvit Facultatea de Biologie, Universitatea C.I. Parhon, Bucureşti, în 1955. În perioada 1953 – 1959 a lucrat în calitate de cercetător la Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa”.

S-a numărat printre membrii organizaţiei de tineret sioniste Haşomer Haţair, în 1947 devenind Secretar General al acesteia.

A fost arestat în 1948 şi în perioada 1953 – 1955.

A emigrat în Israel în 1960.

Şi-a luat Doctoratul în Zoologie, în 1962, la Universitatea Ebraică din Ierusalim. A fost numit profesor

titular la această universitate în 1975, iar din 1995, este profesor emerit. În perioada 1977 – 1997, a fost profesor vizitant la Universitatea din São Paulo. Este secretar al Comitetului „Fauna et Flora Palaestinae" al Academiei de Ştiinţe din Israel, director fondator al Institutului de Biologie Marină din Eilat, Israel, membru al Academiei Regale de Ştiinţe din Liège, Belgia.

Articolele şi lucrările sale acoperă diverse domenii ale zoologiei, biologiei marine, limnologiei, biogeografiei şi ale filosofiei biologice. A publicat şapte cărţi. Între ele se numără volumul *Soil Biology of Israel*, realizat în colaborare cu cercetători ai Institutului de Speologie „Emil Racoviţă" din Bucureşti. Autorul foloseşte ca pseudonim pentru această carte un vechi nume de familie. Numele real poate fi aflat la editură.

BERNARD POLITZER
O tinereţe în România
Postfaţă-dialog cu Leon Volovici
Traducere de MARILENA ANDREI

BUCUREŞTI, 2004
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale POLITZER, BERNARD
O tinereţe în România / Bernard Politzer Bucureşti: Curtea Veche Publishing, 2004 224 p.; 20 cm (Istoria timpului prezent; 5) ISBN 973 – 669 – 106 – 3
821.411.16 – 94 = 135.1
Coperta de DAN STANCIU
BERNARD POLITZER *WALACHIAN YEARS*
Politico-Cultural Chronicle of a Youth, 1940 – 1960 © 2001 by F.D. Por
© CURTEA VECHE PUBLISHING, 2004 pentru prezenta ediţie
ISBN 973 – 669 – 106 – 3
Cuprins

Prefaţă la ediţia românească 9
1. Limbi materne 13
2. Focuri de artificii 20
3. Alma Mater 27
* 4. Cvintetul Wagner 33 *
5. Tinerii Paznici 39
6. Prima mea ilegalitate 47
7. La dietă cu dovleci copţi 54
8. Un intermezzo sârbesc 60
9. Ziua victoriei în pădurea Băneasa 64
10. Misiune neîndeplinită 68
11. Pinocchio 75
12. Nepotul lui Béla Kun 82
13. Un vis binaţional 91
14. Puntea se prăbuşeşte 94
15. Tovarăşi de drum 102
16. Trenuri pierdute 106
17. Ruralizarea Bucureştilor 110
18. Demascat 115
19. Lysenko & Co 120
20. Arestat în Delta Dunării 126
21. Noaptea cărţilor 134
22. Giovanni Segantini 142
23. Castelul lui Dracula 148
24. Broaşte şi şerpi 154
25. Tehnici de închisoare 160
26. O civilizaţie a DDT-ului 165
27. Codex Vincularum 172
28. Fetele noastre 176
29. Un temporar paradis politic 181
30. Popa şi iezuitul 187
31. Secretarul Rabinului-şef 192
32. Autobiografii 199
33. Păţanii la muzeu 204
Postfaţă-dialog cu Leon Volovici 211
Lui E., căreia nu i-a fost dat să vadă totul

Fiecare dintre noi este mai multe persoane diferite…

Am convenit cu sinea mea ca toate-acestea să se cheme „eu”.

(*Salman Rushdie, 1997*)

Prefaţă la ediţia românească

Când am publicat, în 2001, ediţia în limba engleză a acestei cărţi, *Walachian Years*, recunosc că nu mă gândisem şi la o variană în limba română. Voiam să scriu pentru un public internaţional, nici măcar pentru acela israelian. Deja s-au scris multe cărţi de memorii, la noi în ţară ca şi în România. Ideea mea era să prezint un eseu literar-istoric asupra unei generaţii şi a unei epoci, care să poată depăşi graniţele României. Voiam să înfăţişez o mişcare de tineret, în speţă, sionistă, într-o ţară care fusese supusă regimurilor hitlerist şi comunist, în speţă, România. Istoria mea personală şi personajele în sine mi-au servit ca material anonim al unei biografii oarecare. De aceea, am folosit pseudonime şi nu am insistat prea mult asupra datelor, a faptelor concrete şi a localităţilor. Însuşi titlul *Walachian Years* indica acest pseudoanonimat. Singurele fragmente în care am încercat, cu oarecare succes, să prezint date istorice concrete au fost anexele cărţii, în care mi-am permis să-i prezint cititorului internaţional o istorie succintă a României, ca şi o scurtă cronologie.

Propunerea Dr. Volovici de a publica această carte în limba română mă pune acum într-o situaţie ambiguă. Nu vreau să prezint un text refăcut potrivit exigenţelor publicului românesc, ci vreau să menţin pe cât posibil spiritul textului original. Aşadar, aceasta nu este o traducere fidelă, ci un text în care detaliile locale sunt reproduse cu o mai mare precizie. În acest sens, eseul se apropie mai mult de un document. Însă acolo unde mi-au lipsit numele şi datele, nu am făcut cercetări de arhivă pentru a le identifica. Desigur însă, nu am vrut să-mi modific consideraţiile personale asupra prigoanei

antisemite din România, aşa cum nu am vrut să omit comentariile privind situaţia din Israel.

Există necesitatea de a da explicaţii suplimentare privind natura şi orientările mişcărilor de tineret sioniste sau de a lămuri unele fragmente despre viaţa universitară şi profesională a anilor ’40—50. Anexa sub formă de dialog între Dr. Volovici şi mine răspunde acestei necesităţi.

Anexa istorică din ediţia engleză nu este, desigur, necesară aici. În schimb, în ediţia de faţă am încercat să fac descrieri mai exacte ale culorilor locale şi mai ales să indic numele reale ale locurilor descrise. Mi-am permis de asemenea să utilizez un limbaj comun epocii descrise, un limbaj care să redea mai bine epoca, dar care probabil că îi este străin contemporaneităţii. Am fost de asemenea mai liberal în utilizarea pseudonimelor diferitelor personaje.

În concluzie, consider că cititorul român va putea găsi în această carte fragmente ale unei epoci despre care puţini bănuiesc că s-ar fi desfăşurat în România, în paralel cu marile zvârcoliri ale fascismului şi stalinismului. Fostul tineret sionist român, îmbătrânit şi înrădăcinat astăzi în Israel, îşi aminteşte cu emoţie încă, acum, la mai bine de o jumătate de secol, de zilele dulci-amare de speranţă şi de persecuţie din România. Cheile Bicazului şi Jilava, Păcurari şi Văcăreşti, cursurile la Universitatea Parhon şi lecţiile învăţate la Securitate sunt pentru noi amintiri vii, prezentate acum şi cititorilor din România.

Mulţumesc Dr. Leon Volovici, de la Universitatea Ebraică din Ierusalim, care a iniţiat ediţia românească, şi Domnului Grigore Arsene, pentru editarea cărţii la Bucureşti. Prietenul meu, Milo (Menachem) Fermo, din Ierusalim poartă şi el o răspundere, pentru care îi mulţumesc. Dna Marilena Andrei a reuşit cu succes o sinteză între traducerea textului original în limba engleză şi propria mea traducere, schiloadă, uzând un limbaj modern, cu care nu sunt familiarizat, dar menţinând totuşi culoarea istorică a textului. Soţia mea, Scintila, m-a ajutat

moral, aşa cum a făcut-o şi la prima ipostază a acestei cărţi. Amicului meu de tinereţe, pictorul

Dorel Pascal, aş vrea să-i transmit mulţumiri, oriunde s-ar afla el astăzi, pentru portretul pe care mi l-a făcut.

Ilustraţiile, personale numai în parte, sunt împrumutate din următoarele cărţi în limba ebraică: *Always Ready – Hashomer Hatzair – Bâtei Avoda – Mishmar în România*, 1919 – 1949, editată de Ephraim Ofir; *The Story of Hashomer Hatzair*, *Bnei Avoda and Mishmar* în *România*, editată de acelaşi autor şi *Romanian Jewiy and the Revival of Israel*, vol. II *Prisoners of Zion*, editată de Paltiel (Philip) Segal.

Bernard Politzer Ierusalim, aprilie 2004

1

Limbi materne

Mă zbat neputincios într-un hârdău cu var nestins. Aceasta este poate prima mea amintire din copilărie. Încă mai simt în gură gustul sălciu al acestui fragment de amintire. Într-o clipă, toată curtea s-a însufleţit de servitorii care s-au năpustit ţipând, iar braţele puternice şi ferme ale bunicii mele m-au tras din mâzga albă („Vai de mine, şi cu ghetele cele noi!”) în care, copil curios fiind, căzusem. Mai târziu mi s-a spus că după aceea am leşinat.

Asta se întâmpla în Cenaclul Mare (sau Nagy Csanad, în maghiară), acum în Banatul românesc, acolo unde străbunicul meu, Bernat Politzer (aşadar, şi tizul meu) avea o prăvălie chiar în piaţa mare. Prăvălia lui era ceva ce astăzi s-ar putea numi un supermarket sătesc. Cenaclul, vechea „Urbis Morisena”, fusese cândva, în zorii Evului Mediu, o cetate de pe malul unui braţ al Mureşului, astăzi dispărut, reşedinţa episcopului-martir Gerhardus, un avanpost al Sfântului Imperiu Romano-German în Sud-Estul barbar. Se pare că numele şi-l luase după un şef de trib al năvălitorilor maghiari victorioşi. Astăzi, printr-una din acele răsturnări paradoxale ale istoriei, Cenaclul este, dimpotrivă, extremitatea apuseană a României moderne.

Istoria mai târzie, în special secolele în care ţinutul s-a aflat sub ocupaţie turcească, nu a fost blândă cu Cenaclul, aşa cum nu a fost nici atunci când iobagii răsculaţi ai lui Gheorghe Doja s-au refugiat aici din calea represiunii. Trebuie să existe o mulţime de ruine medievale valoroase îngropate sub pământul Cenaclului, pe care nu le-a cercetat nimeni. La suprafaţă nu s-a păstrat nimic; doar numele falnic de Cenaclul Vechi, folosit uneori, mai poate mărturisi trecută lui glorie.

La începutul secolului al XX-lea, Cenaclul era un sat mare şi bogat, cu patru biserici, situate în faţa prăvăliei lui Bernat Politzer: o biserică romano-catolică zveltă, o veche biserică ortodoxă sârbească, o biserică ortodoxă românească, cu o turlă albastră, veselă şi, în apropierea lor, o discretă biserică calvinistă, ungurească. Am învăţat destul de repede să recunosc după sunet clopotul fiecărei biserici în parte.

Casa din Cenad a bunicilor

Asemenea sectoarelor unui cerc, partea românească, cea germană şi cea sârbească ale satului se întâlneau în piaţa centrală. Casa opulentă a prăvăliaşului evreu se învecina cu conacul administratorului moşiei unui baron de spiţă italiană. Printre primele mele amintiri din copilărie se numără şi aceea a dimineţilor de duminică, când mă trezeam în zgomotul înăbuşit şi voios al târgului de duminică de sub geamul dormitorului meu. Străbunicul şi bunicul meu aveau prieteni şi cunoştinţe cu precădere

printre sârbi. Şi eu mă luam mai ales cu băieţii sârbi, însă de vorbit, vorbeam în româneşte. De la ei am învăţat prima dată să înjur: „Tisi măgarac! Tisi svina!” („Eşti un măgar! Eşti un porc!”).

În sat mai erau doar încă două familii de evrei, iar când trebuia să întrunim un *minian* – un minimum de zece bărbaţi pentru slujbele religioase – găzduiam familii din împrejurimi. De sărbători, casa bunicilor se transforma într-o sinagogă. Noi, copiii, ne zbenguiam în curtea cea mare a casei, prin grajd, fugărind găinile şi gâştele şi jucându-ne cu vechile unelte ruginite din magazie. Într-una din aceste ocazii am căzut în hârdăul cu var nestins.

Românii erau probabil populaţia cea mai veche a satului şi, ca peste tot în împrejurimi, fuseseră iobagii nobililor feudali. Sârbii se aşezaseră aici în timpul stăpânirii otomane, în secolele XVI-XVIII. Germanii erau colonişti, de origine alsaciană mai ales, şi fuseseră aduşi de Coroana austriacă, după ce aceasta recucerise regiunea la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Unii dintre aceşti „şvabi” fuseseră aduşi tocmai din Lombardia, din Italia habsburgică, dar erau complet germanizaţi, doar numele lor de familie mai trădându-le rădăcinile italiene sau franceze. La sfârşitul celui de-al doilea război mondial, pentru a-şi ascunde simpatiile naziste din timpul războiului – faptul că făcuseră parte din divizia Waffen SS „Prinz Eugen” – mulţi dintre ei purtau la rever câte un mic steguleţ italian sau francez. Totuşi, îmi amintesc de o zi de la sfârşitul anilor ’30, când i-am văzut mărşăluind în uniformele negre *Volksdeutsche*, pe străduţele prăfuite ale Cenaclului.

Înainte de război, Banatul se mândrea cu convieţuirea paşnică a amestecului său de etnii. De aici se trăgea poetul romantic german Nikolaus Lenau, bine cunoscut în lumea întreagă, ca şi marele compozitor ungur Béla Bartök; aici a predat dascălul Diaconovici Loga şi a activat un timp Ion Budai-Deleanu, autorul *Ţiganiadei*.

Într-o altă ordine a preocupărilor, tot aici s-a născut primul Tarzan al cinematografului modern, Johnny Weissmüller, ca şi Bela Lugoşi, a cărui faimă au făcut-o filmele cu Dracula şi Frankenstein. Iar pe insuliţa Ada Kale din mijlocul Dunării se menţinea chiar şi un sat turcesc, uitat de timp şi de lume.

Familiile evreieşti fuseseră aduse de autorităţile imperiale din Moravia (astăzi, parte a Republicii Cehe) în Banac, pentru a dezvolta comerţul şi meşteşugurile în teritoriile proaspăt recucerite. Edictul de toleranţă, relativ liberal, dat de împăratul Iosif II, îi obliga însă în mod draconic pe fiii mai tineri ai familiilor evreieşti să se mute în localităţi fără evrei. Doar astfel puteau să se bucure de drepturile cetăţeneşti şi să obţină permisiunea de a-şi întemeia familii. Familia mea se trăgea din satul morav Politz sau Police, nume pe care-l poartă şi acum. În zilele noastre, în Police nu mai trăieşte niciun evreu şi chiar în întreaga Moravie au supravieţuit foarte puţini, însă Politzerii s-au răspândit în lumea toată. Unii dintre ei şi-au găsit drumul către faima mondială, ca mogulul de presă Joseph Pulitzer, care dă şi numele Premiului Pulitzer; fondatorul otorinolaringologiei moderne, vienezul Prof. Adam Politzer; criticul literar şi poetul ceh Václav Politzer; matematiciană maghiară şi poeta Rosa Peter (Politzer); filosoful francez marxist Georges Politzer, asasinat de nazişti, ca şi mulţi alţii…

Înaintaşii familiei mele, care erau stabiliţi în partea ungară a Imperiului austriac, erau negustori, morari, arendaşi şi, odată cu dezvoltarea reţelelor feroviare şi a navigaţiei pe canalul Bega, exportatori de cereale şi alte produse agricole. Primul Politzer apare în Oradea Mare încă în secolul al XVIII-lea. Potrivit tradiţiei familiei mele, stră-străbunicul meu a fost primul care a venit din Moravia la începutul secolului al XIX-lea şi a fost brutar în oraşul Mako.

În Timişoara, capitala Banatului, oraşul în care m-am

născut şi mi-am petrecut prima copilărie, existau şi alte straturi ale acestei bogate etnografii. Aici trăiau descendenţi ai aristocraticelor familii evreieşti sefarde, de pe vremea turcilor, funcţionari maghiari şi intelectuali români de formaţie austriacă, Herr Dr. Porumb, Herr Petanca şi alţii, în acei ani, dinaintea răspândirii telegrafului fără fir, schimbările erau imperceptibile. Diferite straturi naţionale şi culturale convieţuiau armonios, ca în povestirile lui Elias Canetti.

Deşi m-am născut în 1927, prima mea copilărie a fost marcată de atmosfera ce a urmat primului război mondial.

Administraţia românească nou instaurată era considerată, dacă nu un accident, atunci o noutate stranie şi fragilă, grefată pe atât de vechile tradiţii civice ale Sfântului Imperiu. Bunicii mei considerau că aparţin culturii austro-germane, împământenite din vremea în care Banatul se afla sub stăpânire austriacă. Primele litere pe care le-am învăţat acasă au fost caracterele gotice. Părinţii mei se considerau evrei unguri şi erau loiali puterii maghiare, stabilite la sfârşitul secolului al XIX-lea.

Personal, consider că fac parte din această mixtură specific central-europeană. Strat după strat, noile limbi pe care le învăţam îmi îmbogăţeau viaţa. Ele m-au călăuzit în împrejurările pe care viaţa mi le-a pregătit.

Bunicii mei dinspre mamă vorbeau cu mine în germană, părinţii mei, în maghiară, iar prietenii mei de pe stradă şi de la şcoală, în româneşte. La vârsta de 4 ani puteam deja să mă descurc în aceste trei limbi, aşa că nu aş putea spune care dintre ele este adevărata mea limbă maternă. Dacă şirul vacanţelor mele de vară la Cenad nu ar fi fost întrerupt

Cu bunica în Bucureşti

de război, la limbile învăţate de mine în copilărie s-ar fi adăugat şi sârbo-croata tovarăşilor mei de joacă din piaţa mare a satului. Tatăl meu vorbea fluent această limbă şi îi admira pe sârbi. Însă când eu aveam 7 ani, ne-am mutat la Bucureşti. Anii mei austro-ungari se încheiasem şi începeau anii româneşti.

Anii mei în Valahia, la Bucureşti, au adăugat pe lista limbilor învăţate de mine franceza, în România limba culturii prin excelenţă, ebraica, în vremea în care am activat în mişcarea de tineret, şi în mod inevitabil rusa, din anii de studenţie sub regimul comunist. Odată ajuns în Israel, mi-am perfecţionat engleza, iar spre sfârşitul poveştii vieţii mele s-a adăugat la toate acestea portugheza braziliană. În ce priveşte limba arabă, îmi lipseşte contactul zilnic cu conversaţia vie – maniera în care învăţ eu limbi străine. Încă mai sper să apuc zilele în care vom putea într-adevăr convieţui cu actualii noştri vecini, zile în care să mă învrednicesc să învăţ şi arabă. Îmi pare rău că am rămas doar un amator în ce priveşte idişul, cea mai înţeleaptă şi mai umană dintre limbi. Va deveni el oare ultima mea pasiune lingvistică?

Ca şi în cazul limbilor învăţate în prima copilărie, nu am luat niciodată propriu-zis lecţii de limba engleză. La fel

s-a întâmplat şi cu portugheza, la bătrâneţe. Ca să învăţ o limbă, trebuia să o trăiesc, să mi se vorbească şi să fiu nevoit să răspund în acea limbă. Ca şi în „supraomul" zarathustrian al lui Nietzsche, probabil că în mine se ascunde un copil veşnic, care învaţă jucându-se, până la sfârşit, noi limbi materne. Fiecare limbă reprezintă o perioadă a vieţii mele sau un strat care se întreţese cu alte straturi.

Diferitele limbi au avut semnificaţii diferite în viaţa mea: au fost patriile mele culturale diferite. Copil fiind, m-am hrănit cu suplimentele pentru copii ale jurnalelor ungureşti şi cu poveştile lor. Şi astăzi, la atâtea decenii de când mi-am terminat şcoala, încă mai socotesc în gând în româneşte. Franceza e limba educaţiei mele artistice şi literare, iar germana a fost limba formaţiei mele ştiinţifice şi a celor câţiva poeţi pe care încă îi mai recit. Mi-a plăcut chiar şi rusa, ca limbă a ţării pe care în anii mei petrecuţi sub regimul Stalinist am admirat-o. Ebraica este limba patriei mele elective, a ţării pe care am ajutat-o să se dezvolte şi să prospere cu toate mijloacele de care dispun. Engleza, desigur, este limba carierei mele academice. Portugheza, în fine, este limba celei de-a doua familii ale mele şi a unui imens subcontinent, care mă face să-mi pară rău că sunt aproape de sfârşitul puterilor.

În ciuda faptului că mă simt atât de familiar cu toate aceste multe limbi, preţul pe care l-am plătit a fost acela de a nu fi cu adevărat şi pe deplin cufundat în niciuna dintre ele. Seara, când sunt obosit, româna se amestecă cu portugheza şi cu franceza.

Probabil că numai vârsta mă va opri din goana mea febrilă (şi fără sfârşit) după lumi şi cuvinte noi. Abia cu un an în urmă m-am luptat cu greaca modernă şi am descoperit cu plăcere că şi grecii suferă de „igrasie" şi iubesc „triandafili". Dacă aş fi rămas în Cenad, asemeni celor trei sau patru generaţii anterioare ale familiei mele, poate că acum situaţia mea ar fi diferită. Însă abia trecut

de Bar Mitva – vechiul rit de maturitate – istoria agitată a generaţiei mele m-a scuturat şi pe mine de guler.

2

Focuri de artificii

Cu o mişcare nonşalantă a mâinii sale mari, inspectorul de poliţie a măturat de pe masă sticlăria mea de laborator cea scumpă, care s-a spart în mii de cioburi. Era laboratorul meu de chimie ambulant, pe care-l înjghebasem cheltuind bună parte din banii primiţi de Bar Mitva. „Du-te la Palestina, pui de jidan!” – îmi recomandă el prieteneşte, punând capăt interogatoriului meu nocturn. Aceasta este povestea care m-a dus prima dată la închisoare.

După ce familia noastră s-a mutat la Bucureşti, am continuat să-mi petrec fiecare vacanţă de vară la Timişoara, încă mă simţeam conectat spiritual la moştenirea culturală habsburgică a acestui oraş. Îmi petreceam timpul la clubul de canotaj evreiesc „Elore” („Kadima”, în ebraică, „înainte” în română), unde aveam mulţi prieteni. În albia îngustă a canalului Bega mai vâsleau membrii unui club de canotaj românesc şi ai unuia şvăbesc. Continuam să vizitez anticariatul meu preferat, pentru cărţi în limba maghiară şi germană. Mirosul magic al cărţilor vechi îl simt încă şi astăzi. Cu încetul, copertele de hârtie ce au înlocuit vechile legături în piele şi carton aurit au alungat magia. Apariţia cărţilor editate în format electronic vor anihila pentru totdeauna plăcerea de a descoperi, pe o poliţă prăfuită, un prieten vechi, într-o legătură artistică. Chiar şi la şcoală, la orele de meserie, eu am ales să fac legătorie de carte.

Încetul cu încetul, am început să descopăr şi plăcerea experimentelor ştiinţifice. La început, am avut o mică staţie meteorologică, pe care am instalat-o pe pervazul ferestrei apartamentului nostru din strada Vânători din Bucureşti. Probabil că alegerea locului a reprezentat reacţia mea, a „jidanului ochelarist”, la batjocura copiilor

de pe stradă, împreună cu care aş fi vrut să bat mingea. Apoi, după o întâlnire fatidică, în Timişoara, cu un văr mai vârstnic, m-am dedicat chimiei. Acest văr, tânăr medic, unul dintre primii nefericiţi homosexuali declaraţi din oraş, mi-a pus la dispoziţie primele mele lecturi ştiinţifice. Am fost foarte pasionat de *Istoria naturală* a lui H.G. Wells şi Julian Huxley şi tradusă în maghiară. Acum, după zeci de ani, când am pro – priile mele opinii despre istoria naturală, încă mai plătesc tribut ideilor întâlnite în această carte.

Dar chimia a fost într-adevăr prima mea dragoste. Vestita lucrare *Lehrbuch der Analytischen Chemie* a lui Treadwell, pe care mi-o dăruise vărul meu, a fost biblia mea în următorii ani. Într-un mic laborator, amenajat în toaleta pentru musafiri din apartamentul nostru din Bucureşti, am început să mă aventurez printre zecile de substanţe anorganice. Era o experienţă captivantă să descopăr pas cu pas compoziţia chimică a unei substanţe necunoscute. Banii mei de buzunar se duceau pe săruri rare de cobalt sau de vanadiu, pe care le cumpăram în sticluţe ce purtau eticheta Merck, de la o farmacie specializată din Sărindari.

Vărul meu, Carol (Karesi) Karcag, care a ajuns profesor la Facultatea de Medicină, a murit la vârsta venerabilă de 92 de ani, în îndepărtata Timişoara, şi regret nespus că nu am apucat să-i spun cât de mult îi datorez.

Anul 1940 a fost anul primului meu test de maturitate, al propriului meu „rit de pubertate”. Nu datorită Bar Mitzva, ci datorită laboratorului meu de chimie. Am primit, bineînţeles, cadourile obişnuite – un ceas de mână, o pereche de butoni din aur, un stilou Mont Blanc şi altele – dar, aşa cum am spus, toţi banii primiţi i-am folosit pentru a cumpăra ustensile scumpe de laborator.

În vara aceea, mi s-a dat voie pentru prima dată să călătoresc singur, pe respectabila distanţă de 500 de

kilometri, până la Timişoara. Desigur, am fructificat ocazia de a-mi lua cu mine laboratorul – nişte eprubete, câteva sticle

Erlenmeyer, mojarul şi pistilul din porţelan, un creuzet şi o lampă Bunsen. La dus, călătoria mea a decurs fără incidente, iar laboratorul le-a făcut o impresie formidabilă verişoarelor şi prietenilor mei din Timişoara.

Dar, fără să ştiu, chimia politică a României se schimbase radical – în esenţă, spre răul evreilor. După scurta guvernare de dreapta şi antisemită a lui Goga-Cuza, regele Carol II a instaurat propriul său regim pseudofascist. Eu însumi fusesem copilăreşte fericit să mă înrolez în Organizaţia Tineretului Regalist şi să port uniforma şi bereta albă a „Străjerilor”. Am defilat milităreşte, cu salutul fascist, jurând „Credinţă şi muncă pentru ţară şi rege”!

În vreme ce mă aflam la Timişoara, ţara şi regele meu au dat o lege prin care evreii erau obligaţi să obţină autorizaţii de călătorie. Nu ştiu cum de a fost posibil, însă tata şi unchiul nu şi-au dat seama de asta sau poate că şi-au imaginat că legea nu se aplică şi minorilor. Nu m-am lămurit niciodată în această privinţă.

Aşa că am fost urcat în tren la Timişoara şi am pornit spre Bucureşti. Instalat confortabil, mi-am deschis cartea pe care o cumpărasem de la anticariatul pe care îmi făcusem obiceiul să-l vizitez în fiecare vară. Se intitula *Im Tiefen des Mato Grosso*, o carte de aventuri ce relata peripeţiile geografului Karl von Steinen în sălbăticia de pe Mato Grosso, în Brazilia. Evident, la acea vreme nu puteam să-mi imaginez că una dintre ultimele mele expediţii ştiinţifice va avea loc în mlaştinile Pantanal din Mato Grosso şi nici că într-o zi voi locui într-un apartament din strada Carlos Steinen, denumită după acest faimos explorator. Ba mai mult, nu puteam să-mi imaginez nici măcar aventura care avea să înceapă în câteva minute.

Când a venit controlorul, i-am arătat biletul şi cartea

de identitate, pe care era trecută religia de care aparţineam. Aşa a debutat prima mea confruntare cu autorităţile. Neavând acel permis special de călătorie, am fost condus de-a lungul trenului şi închis în compartimentul controlorilor.

Pe deasupra capului meu a început o discuţie agitată. Am fost informat că voi fi dat jos din tren la prima staţie. Dat fiind că era un tren rapid, asta s-ar fi întâmplat la zeci de kilometri de Timişoara… numai dacă n-aveam ceva bani să le dau controlorilor. Însă nu aveam la mine o sumă satisfăcătoare. Aşa că s-au apucat să-mi scotocească prin bagaje. Laboratorul meu portabil nu le-a trezit interesul. În schimb, aveam la mine două bucăţi de stofă englezească pentru costum – cadouri pentru tata şi pentru fratele meu mai mare. Ei bine, dacă i-o voi face cadou pe una dintre ele controlorului, mă va lăsa să rămân în tren. După o altă discuţie şi câteva probe, din care să se vadă care bucată e mai frumoasă, cea aleasă a dispărut din bagaj.

Am adormit bucuros, crezând că problema fusese rezolvată, însă, după staţia Orşova, prietenul meu, controlorul, mă scutură şi mă trezi. Apăruse o problemă: se schimba echipa de controlori şi noul controlor-şef nu putea să-şi ia răspunderea unui călător ilegal. Dar, desigur, era gata să-şi schimbe atitudinea în schimbul celei de-a doua bucăţi de stofă pe care o aveam. Aşa s-a întâmplat că şi fratele meu şi-a pierdut viitorul costum englezesc.

Mi s-a permis să rămân în tren până la Craiova, aproximativ la jumătatea distanţei până la Bucureşti. M-am simţit oarecum uşurat, odată ce, maturizat instantaneu, calculasem că puţinii bani pe care îi aveam trebuiau să-mi fie suficienţi ca să ajung la sediul comunităţii evreieşti din Craiova şi să cer acolo ajutor.

Dar, cu puţin înainte de Craiova, un domn elegant a intrat în compartimentul controlorilor, toată lumea adresându-i-se foarte respectuos, cu multă smerenie, cu „Domnule comisar”. Nu era interesat să ştie dacă puteam

să-i dau şi lui o bucată de stofă. În schimb, a pus mâna direct pe geanta mea cu ustensile de laborator şi a declarat că sunt probabil un tânăr sabotor comunist, care pregăteşte explozibili. În consecinţă, mă va preda direct la Bucureşti. Mi s-a părut o decizie fericită în ce mă privea, chiar dacă acest fapt a schimbat în întregime atitudinea supraveghetorilor faţă de mine.

Nu am mai fost lăsat singur niciun minut şi unul dintre controlori a fost desemnat să mă păzească. Aşa s-a întâmplat că pentru prima oară în viaţa mea am mers la toaletă sub escortă şi am fost silit să mă uşurez sub supravegherea vigilentă a gardianului. Scenariul s-a repetat de multe ori în anii care-au urmat.

Ajungând seara în Gara de Nord, am fost preluat de doi jandarmi, care m-au băgat într-o dubă (şi asta se întâmpla pentru prima oară). Tata m-a văzut şi mi-a făcut cu mâna, însă de departe.

Am fost predat tocmai la Prefectura Capitalei. Nu-mi amintesc să fi plâns în timpul aventurii din tren. Însă odată ajuns acolo, am izbucnit; eram copleşit şi dărâmat văzându-mă deodată într-o celulă întunecoasă şi puturoasă, laolaltă cu tot soiul de figuri dubioase. Îmi amintesc vag de un puşcăriaş mai în vârstă, care m-a luat părinteşte sub ocrotirea sa şi, epuizat, am adormit. Chiar mi-a oferit o ţigară ca să mă calmez – o tentaţie pe care am refuzat-o pentru prima dată în viaţa mea.

Pe la două noaptea am fost condus „sus”, în biroul unui comisar, care mi s-a părut binevoitor. Acesta juca perfect rolul „poliţistului cel bun”, deşi în acel moment nu-mi dădeam seama de asta. După ce am înghiţit lacom paharul cu lapte cald pe care mi l-a oferit, m-a condus în faţa unei mese, pe care fusese etalat întregul meu echipament de laborator.

„Ştii să faci foc de artificii?” Sigur că ştiam! I-am explicat în amănunt că stronţiul dă o flacără roşie, bariul, una verde, potasiul, galbenă şi aşa mai departe. „Ai putea

să faci şi praf de puşcă?” „Sigur că aş putea!” – am răspuns eu cu mândrie. „E uşor să prepari nitroglicerină?” I-am răspuns că aşa ceva n-am preparat niciodată, pentru că e periculos, însă de uşor, e uşor. Atunci el a spus că întregul meu echipament de laborator va fi confiscat şi m-a pus să semnez o declaraţie, ce fusese bătută la maşină în timpul interogatoriului. Am semnat-o fără să citesc prea mult din ea, aşa cum am mai făcut de multe ori după aceea. Sunetul sticluţelor mele Erlenmeyer sparte, ca şi al mojarului meu de porţelan scump a pus capăt întrevederii.

Nu ştiam, în acel moment, că palma comisarului fusese deja unsă cu o sumă adecvată din partea tatălui meu. Am fost nespus de surprins şi de uşurat când am fost condus la poarta Prefecturii şi eliberat, în lumina cenuşie a zorilor, în braţele tatii, care mă aştepta.

Şperţul, sau bacşişul turcesc, era lubrifiantul semioficial al întregului sistem, corupt, care domina România acelor timpuri. Însă în ciuda aspectului său profund imoral, acest sistem şi-a avut avantajele sale: lui îi datorez viaţa, ca de altfel majoritatea evreimii române care a supravieţuit în România în timpul războiului.

Timp de cinci ani am fost „vacile de muls” ale autorităţilor. Când guvernul a decis să se constituie o divizie de vânători de munte, prin mijlocirea comunităţii, mii de evrei au fost aleşi să cumpere şi să „doneze” câte o pereche de schiuri la comandamentul militar. Radiourile noastre, maşinile de scris, chiar şi termosurile noastre au sprijinit „efortul de război”. Banii, în special „cocoşeii”, napoleonii de aur, au fost mijlocul principal cu ajutorul căruia am supravieţuit. Comunitatea evreiască a fost silită să plătească un „impozit” special pentru efortul de război.

La un moment dat, supunându-se presiunilor *gauleiterului* nazist, ambasadorul Germaniei, Manfred von Killinger, guvernul a decis să-i deporteze pe toţi evreii din sudul Transilvaniei, inclusiv din Timişoara. (Nordul Transilvaniei făcea parte la acea vreme din Ungaria; evreii

de acolo au fost deportaţi la Auschwitz.) În faţa acestui pericol, bătrânul timişorean, avocatul Carol Reiter, preşedintele organizaţiei sioniste din Transilvania, a adunat o sumă considerabilă de „cocoşei” şi, cu ajutorul binevoitor al lui Mihai Antonescu, [ministrul de Interne], s-a obţinut suspendarea deportărilor. Mijlocitorul acelei afaceri a fost soţia ministrului.

Am supravieţuit datorită acestui sistem corupt. În diferite etape ale anilor mei petrecuţi în Valahia, şperţul mi-a salvat viaţa, mie şi multor altora din jurul meu.

Nu era nimic de admirat, desigur, în acest sistem împământenit al bacşişului, însă el întruchipa vechea înţelepciune populară românească: „La plăcinte, înainte, la război, înapoi”. Concetăţenii mei nu au pierdut niciodată vreo oportunitate în acest sens. Ungurii, spre deosebire, au luat războiul şi ideologia rasistă în serios: ei şi-au trimis evreii în lagărele de exterminare germane şi, dintr-un eroism descreierat, şi-au transformat capitala în ruine, într-un asediu fără rost, cu numai câteva luni înainte de prăbuşirea maşinii de război naziste. Românii nu au luat niciodată nimic în serios. Dimpotrivă, deşi aliaţi ai germanilor pe frontul rusesc, imediat după bătălia de la Stalingrad, în 1942, au încercat să găsească diferite căi spre a negocia cu Aliaţii occidentali. Nu au lipsit nici de aici masacrele, ca, de pildă, genocidul odios al evreilor de la Iaşi sau deportările în masă în Transnistria. Acolo au murit de foame şi în urma epidemiilor zeci de mii de oameni. Au existat persoane ce ocupau poziţii înalte – regele, regina-mamă, ca şi unii politicieni şi prelaţi ai Bisericii – care priveau mizeria în care se zbăteau evreii cu o condescendenţă filantropică. Aceste persoane au ajutat în diverse ocazii Comitetul de Ajutor Evreiesc, care a funcţionat la Bucureşti pe toată durata războiului. Antisemitismul popular, adânc înrădăcinat al românilor era contrabalansat de lăcomie, de ocazia de a mai lua încă o piele de pe noi, iar în ultima parte a războiului, de calcule

prudente. Însă chiar şi în pofida celor spuse aici, le sunt şi azi recunoscător românilor pentru că am scăpat cu viaţă.

Ce s-a întâmplat cu laboratorul meu de chimie? Mi-am consolidat activitatea cu ajutorul unui coleg de şcoală, Fredy. Părinţii lui locuiau într-o vilă elegantă de pe Bulevardul Mărăşti. Mi-am instalat laboratorul într-o încăpere confortabilă din pivniţa lor (Fredy şi-a pierdut repedé interesul...). De câteva ori pe săptămână, după şcoală, luam tramvaiul 3 până la capătul liniei şi lucram în laborator. Printr-un capriciu al sorţii, în alte încăperi din aceeaşi pivniţă trăiau ascunşi câţiva tineri sionişti; când mişcarea le-a fost interzisă, ei au fost împrăştiaţi de la ferma agricolă de la Fundeni, unde se pregăteau să emigreze. Acolo l-am cunoscut pe Haim „Kop" („Căpăţână mare"), care a devenit, fără să ştie, unul dintre făuritorii viitorului meu.

3

Alma Mater

M-am trezit îmbrăcat ca un gândac, într-un şorţ negru încheiat la spate, cu un enorm guler alb şi cu un pampon roşu. Aceasta era ridicola uniformă a şcolii elementare de băieţi „Nicolae Golescu", pe care am fost silit să o port timp de trei ani. După ce făcusem clasa I într-o şcoală modernă şi liberală din Timişoara, unde fetiţele şi băieţii învăţau împreună şi purtau haine normale, am regresat cu câteva decenii la şcoala conservatoare din Bucureşti, în uniforma asexuată de avorton. Singura probă de masculinitate o dădeai atunci când erai bătut la palmă în faţa întregii clase. La împărţirea diplomelor, eram împodobiţi şi cu o coroniţă de lauri, din hârtie – aurie, argintie sau arămie.

Primii mei trei ani de gimnaziu au trecut fără evenimente speciale. Disciplina era foarte severă. În general, şcolile erau un fel de instituţii militare. În fiecare dimineaţă, se ridica steagul în careu şi se cânta imnul. Din uniforma kaki făcea parte şi o şapcă, pe care arboram cu

mândrie galbenul Liceului „Mihail Eminescu” din Calea Rahovei şi, mai important, un ecuson de aceeaşi culoare, pe care era înscris numărul matricol, cusut pe mâneca stângă. Băieţii de gimnaziu purtau pantaloni scurţi; pantalonii lungi erau privilegiul liceenilor. Pe stradă sau în public, eram obligaţi să purtăm uniforma kaki, cu numărul matricol la vedere. Eram supuşi în permanenţă controlului „monitorilor”, băieţi sadici din clasele superioare. La cea mai mică abatere, ni se scădea nota la purtare. Nu ne era îngăduit, desigur, să ne întâlnim cu fetele, care, în treacăt fie zis, purtau şi ele uniforme şi numere de identificare. Liceul de fete „Domniţa Ileana” era lipit de liceul nostru. Nici nu se punea problema să fumezi sau să fii văzut la film, cu excepţia desenelor animate, ca *Silly Symphonies* sau cele cu Betty Boop, Felix şi Mickey sau Stan şi Bran. Pe deasupra, trebuia să fim întotdeauna tunşi „chilug”, ca un ou golaş. Monitorii aveau întotdeauna la ei maşinile de tuns şi erau oricând pregătiţi să facă o „cărare” pe capetele nedisciplinate. Dacă aş fi apucat liceul, în cel de-al cincilea an de colegiu, aş fi beneficiat şi eu de purtarea pantalonilor normali şi de un păr mai lung, tăiat „căldare”, şi chiar de o cravată de culoare kaki, la ocazii speciale; dar nu am avut norocul să ajung la acest stadiu.

În pofida disciplinei riguroase, viaţa la şcoală a fost agreabilă până în vara cu aventura chimică din trenul rapid. Aveam, bineînţeles, şi profesori antisemiţi declaraţi; îmi amintesc şi azi de prigoana profesorului de geografie Vasiliu. Mă obişnuisem să fiu trimis „la Palestina” de colegii mei. Însă pe de altă parte, eram scutiţi de orele de religie, iar directorul Gheorghiu ne-a dat posibilitatea să le înlocuim cu lecţiile de ebraică ale profesorului Rispler (pentru care părinţii noştri plăteau ceva pe deasupra…).

Toate acestea au luat sfârşit într-o bună dimineaţă, când la careu a fost citită o listă cu numele elevilor evrei, cărora li se ordona să părăsească imediat incinta şcolii. A fost un prilej de veselie pentru colegii noştri români: ne-am

adunat ghiozdanele şi am fost nevoiţi să ajungem la poartă trecând printr-un „coridor polonez”, sub o ploaie de înjurături, pumni, picioare şi rigle. Pentru mine a fost ca şi cum aş fi fost izgonit din rai de îngerii răzbunători, cu săbiile lor de foc.

Ce a urmat? în loc să fie o rutină, şcoala a devenit o luptă zilnică pentru supravieţuirea intelectuală. Mii de elevi evrei din Bucureşti au trăit această experienţă. Bineînţeles, zeci sau poate sute de învăţători şi profesori evrei şi-au pierdut slujba. Toţi s-au îndreptat către singurul liceu evreiesc de băieţi din Bucureşti, Liceul „Cultura Max Azid” de pe strada Zborului. Peste noapte, numărul elevilor instituţiei s-a înzecit, iar lecţiile se făceau în schimburi şi în clase supraaglomerate. Cu toate acestea, era încă o şcoală normală, cu laboratoare, sală de gimnastică şi o curte mare. Dar, într-o bună dimineaţă, am găsit la poartă o gardă militară germană. „Cultura” devenise un cartier militar oarecare. Am fost aruncaţi din nou pe stradă.

Răspunsul imediat a fost improvizaţia creativă. Liceul nostru s-a fragmentat, funcţionând într-o serie de locuinţe şi case particulare închiriate, mutându-se din casă în casă, stradă cu stradă, în cartierul evreiesc, în funcţie de circumstanţe. „Cultura” s-a împărţit în „Cultura A”, „B”, „C” ş.a.m.d., iar anul şcolar a fost reluat, fără laboratoare, biblioteci şi săli de gimnastică, pe Sf. Ion Nou, Anton Pann, Arionoaiei şi la zeci de alte adrese, parte dintre ele pentru fete. Deseori, pentru a ajunge în „clasa” noastră, trebuia să traversăm numeroasele încăperi ale locuinţei împrumutate şi la fel făceau şi profesorii. Secretariatul era instalat într-o fostă bucătărie. Desigur, nu era permis niciun zgomot şi profesorii erau nevoiţi să vorbească mai mult în şoaptă, pentru a nu deranja celelalte ore, din camerele alăturate. (De la această regulă făcea excepţie doar teribilul profesor matematician Rafael Faion.) în timpul recreaţiilor, eram avertizaţi să nu facem gălăgie în timp ce ne jucam în micile curţi şi grădini domestice, ca să

nu atragem dușmănia vecinilor.

Funcţiona, de asemenea, şi un institut politehnic evreiesc, fără ateliere şi laboratoare, ca şi o facultate de medicină, şi aceasta fără laboratoare sau sală de disecţii. Conservatorul funcţiona pe lângă o orchestră simfonică evreiască.

Nu mai existau uniforme, nici disciplina militară, nimic din dichisurile folosite în şcolile „de afară”. Nu se mai „ieşea la tablă”, pentru că tabla se muta din loc în loc. Şi cu toate acestea, ce mai şcoală a fost! Fiecare cuvânt învăţat îşi avea semnificaţia sa profundă şi fiecare zi de şcoală era o mică victorie în lupta noastră pentru supravieţuirea intelectuală. Şi asta cu atât mai mult după ce am fost înrolaţi în detaşamentele de muncă obligatorie, unde mergeam în timpul zilei, şi frecventam şcoala numai seara, cu băşici în palme, vânătăi pe corp şi picioarele îngheţate. Profesorii noştri erau adevăraţi misionari.

În aceşti primi ani de război, părinţii noştri puteau încă să-şi câştige existenţa; pentru o vreme, li s-a permis să-şi păstreze magazinele, atelierele şi alte afaceri, cu condiţia ca acestea să fie „românizate”, prin cooptarea remunerată a unui român neaoş, bine plătit. Comunitatea evreiască s-a îngrijit ca fiecare copil să meargă la şcoală şi ca fiecare profesor concediat să primească un mic salariu.

Toate lecţiile noastre erau impregnate de sensul actualităţii, chiar şi cele de latină. În cuvintele lui Ovidiu – „Cum subit illius tristissime noctis imago…” – prin care el îşi lua rămas-bun de la Roma, înainte de a fi trimis în exil în Tomisul barbar, noi vedeam un ecou al situaţiei în care s-au aflat atâţia dintre coreligionarii noştri exilaţi, nevoiţi să-şi părăsească casele. Şi astfel, cu fiecare lecţie, învăţam înţelepciunea în hexametri. Bătrânul profesor Salzberg, aproape orb, pe care noi îl porecleam „Baba”, ne învăţa că: „Sapiens omnia secum portât” („înţeleptul duce totul cu sine” – adică în mintea sa) şi eram cu toţii de acord că „Fortuna vitrea est – cum splendet spargitur!” („Norocul

este ca sticla – cu cât străluceşte mai tare, cu atât se sparge mai uşor”). De la „Baba” Salzberg am învăţat şi lozinca vieţii mele: „Fata volentes ducunt – nolentes trahunt” („Soarta îi îndrumă pe cei înţelepţi şi îi înrobeşte pe recalcitranţi”).

Unul dintre profesorii noştri de latină, viitor conducător comunist, ignora cu totul programa şcolară şi ne vorbea despre situaţia socio-economică a Imperiului Roman, dându-ne de citit texte despre Grachi şi despre Spartacus. Tatăl său, filosoful I. Brucăr, directorul Liceului Pedagogic Evreiesc, de pe strada Principatelor Unite, era specializat în filosofia vitalistă bergsoniană, iar noi, tineri marxişti cu capete înfierbântate, ne obrăzniceam să-l contrazicem.

Influenţa cea mai profundă asupra mea au avut-o seminariile în care elevii prezentau subiecte la alegere. La vremea aceea, părăsisem deja chimia (pentru că exploatasem deja toate plăcerile pe care mi le putea oferi laboratorul meu de chimie anorganică, iar la chimia organică nu aveam mijloace să trec). Dacă memoria nu mă înşală, am prezentat trei seminarii – despre hormoni (o noutate în epocă), despre misterioasa Atlantidă şi despre *Utopia* lui Thomas Morus. Se pare că centrele de interes care m-au însoţit de-a lungul vieţii – biologia, istoria şi socialismul – deja se conturaseră.

Interesul pentru *Utopia* a marcat aderarea mea timpurie la o mişcare de tineret sionistă de stânga. Căutam utopiile pretutindeni unde le puteam afla, de la Platon până la Campanella şi Fourier. În acele timpuri, tot ce era considerat utopic era sinonim cu frumosul. Încă nu făcusem cunoştinţă cu teribilele dis topii ale lui Aldous Huxley sau Orwell. Şi chiar dacă le-aş fi cunoscut, le-aş fi considerat, deopotrivă cu idolii mei marxişti de atunci, reacţionare.

Însă distopia ajunsese în pragul uşii noastre, fără să ne dăm seama. Când Basarabia a fost cedată forţat Uniunii

Sovietice, sute de tineri evrei din generaţia fratelui meu au luat trenul către Utopia. După doi-trei ani, o mână de supravieţuitori au reuşit să scape şi să se întoarcă la Bucureşti. Relatările peripeţiilor lor de acolo au fost categorisite imediat de mai-marii noştri drept propagandă fascistă duşmănoasă.

În acei ani încă ne mai hrăneam cu epopeea Războiului Civil din Spania. Îmi amintesc cum sorbeam fiecare cuvânt al vreunui *companeiro* care luptase în Brigăzile Internaţionale. Paul, un cunoscut, ceva mai în vârstă decât mine, care, aşa cum pretindea, nu fusese acceptat ca voluntar în Spania din cauza vârstei sale prea mici, a învăţat spaniola şi s-a specializat în geografia iberică, fiind recompensat cu porecla „Pepe Nebunul”.

Astăzi îmi este greu să-mi imaginez cum de aveam pe atunci timpul şi energia să duc o viaţă atât de frenetică. Din zori, începeam cele opt ore obositoare de muncă obligatorie, după-amiaza aveam patru ore de şcoală, iar seara târziu activam în mişcarea de tineret. Iar toate acestea combinate cu statul la coadă pentru alimente şi cu călătoriile de la un capăt la altul al oraşului, fie înghesuit pe scara tramvaielor, fie pe jos, adesea cu picioarele îngheţate bocnă.

Nu doar tinereţea noastră era aceea care ne mâna, ci şi o plăcere aproape isterică de a trăi din plin fiecare zi de viaţă civilizată de care încă mai aveam parte: coşmarul deportării şi al morţii ne însoţea pretutindeni.

Curând, s-a terminat totul. Liceul a fost închis, iar majoritatea profesorilor au fost trimişi în lagărul de la Târgu-Jiu, fiind socotiţi partizani comunişti. Unii dintre tinerii mei camarazi din mişcare, care au pornit spre Palestina au murit înecaţi la scufundarea vasului „Struma”. În fine, şi mişcarea noastră de tineret a fost interzisă şi risipită, iar mulţi dintre colegi au fost arestaţi şi judecaţi; cea mai tânără dintre aceştia, Kiti Kalma, împlinise de curând 12 ani. Una dintre primele mele iubiri a pierit şi ea

pe „Struma”. Mulţi ani după aceea am aflat că un submarin sovietic, şi nu unul german, torpilase vasul nenorocos.

Oricum, şcoala luase sfârşit. În pas cu înaintarea Armatei Roşii, bombardamentele aliate deveniseră o sălbatică rutină zilnică; timp de cinci luni, în 1944, avioanele americane au aruncat zilnic „covoare” de bombe, pentru ca englezii să arunce noaptea cu bombe cu fosfor incendiar. În treacăt fie zis, viaţa era mai uşoară aici decât în Londra supusă raidurilor germane. Bombardierele aliate decolau de pe aeroportul din Foggia, Italia, iar staţia germană de radio „lise 2” avea suficient timp să ne informeze în legătură cu direcţia aleasă de fortăreţele zburătoare. Când ţinta lor era Bucureştiul, şi nu rafinăriile de la Ploieşti, aveam destul timp să ne terminăm treaba şi să ne refugiem în adăpostul cel mai apropiat, înainte de a începe prăpădul.

4

Cvintetul Wagner înainte de a mă aşeza la pianul lui Moreli, mi-am şters noroiul de pe bocanci şi mi-am spălat la repezeală murdăria de pe faţă şi de pe mâini. Apoi, alături de prietenii mei, am început să repetăm cvintetul pentru pian al lui Haydn. În cele două ore, până când a trebuit să ne grăbim să ajungem la casele noastre – înainte de fatidica oră zece – am cântat ca şi cum am fi fost mânaţi de o înflăcărare religioasă.

Vreme de doi ani am făcut muncă obligatorie, numită oficial „de folos obştesc”. Privind înapoi însă, nu ne putem plânge, pentru că după-amiezile puteam merge la şcoală şi noaptea puteam să dormim acasă, în propriile noastre paturi. Ştiam prea bine că soarta noastră ar fi putut să fie deportarea în cadrul unui detaşament de muncă forţată undeva în ţară sau chiar într-un lagăr de exterminare. Pe braţ purtam banderola galbenă a detaşamentelor de muncă, însă această obligaţie era mult mai puţin respectată în comparaţie cu aceea similară de la Liceul

„Eminescu”.

Evreii din Bucureşti nu erau obligaţi să poarte steaua galbenă, chiar dacă în unele oraşe de provincie existau asemenea „iniţative locale”. Uneori, munca obligatorie putea să îmbrace forme specific „româneşti”, bine şperţuite: de pildă, câteva sute de evrei bucureşteni au fost concentraţi să lucreze la Institutul de Statistică. Nicio minte sănătoasă nu poate să găsească o justificare pentru realizarea unui recensământ al populaţiei în toiul războiului, când pe frontul rusesc mureau mii de oameni, iar numărul victimelor făcute de bombardamente nu putea fi estimat. Fără îndoială că în această afacere burlescă, dar foarte convenabilă, erau amestecate persoane din cercuri înalte.

„Cămăşile verzi” ale Legiunii Arhanghelului Mihail, Garda de Fier, erau, desigur, „active” încă din a doua jumătate a anilor ’30. În timpul rebeliunii lor din ianuarie 1941, în Bucureşti au fost măcelăriţi peste o sută de evrei, unii fiind spânzuraţi de cârligele Abatorului Central. Însă armata condusă de Mareşalul Antonescu a pus capăt rebeliunii şi i-a trimis pe conducătorii legionari în închisoare, de unde unii au fost eliberaţi două decenii mai târziu, „reeducaţi” chiar de regimul comunist.

Mareşalul Antonescu, şeful armatei şi apoi „Conducător”, dictator al României, era un aliat prea important pentru maşina de război germană. Aşa că nemţii au acceptat înlăturarea de la putere şi încarcerarea legionarilor. Regimul militar care conducea România a fost antisemit sub aproape toate aspectele, cu excepţia anihilării fizice organizate. Deşi a existat pogromul de la Iaşi, iar evreii bucovineni şi dorohoieni au fost deportaţi în Transnistria, regimul de persecuţii şi de jaf a fost mai mult o prelungire a antisemitismului popular tradiţional în România decât o sistematică exterminare în masă. Într-un sens, acesta a fost norocul nostru.

În vara lui 1943, am lucrat la ferma din Péris a

primăriei bucureştene, unde culegeam roşii, mazăre şi alte zarzavaturi. Era o muncă fizică grea, răsplătită din când în când de grădinarul-şef Dănălache şi de subordonaţii lui cu câte un ciomag. Însă după-amiaza şi seara eram liberi; mergeam la şcoală şi ne vedeam de vieţile noastre. În timp ce unii din detaşamentul nostru de muncă foloseau serile ca să meargă la cursele de cai sau chiar să viziteze faimosul stabiliment cu lumini roşii al oraşului, Crucea de Piatră, grupul meu de prieteni avea cu totul alte preocupări şi eram porecliţi „Grupul Wagner”.

Într-un fel, ceilalţi aveau dreptate să ne ironizeze printr-o astfel de poreclă. Ne plăcea muzica clasică, iar cultura germană era în floare, n-aveai ce-i face. Eram cuceriţi cu totul de geniul lui Richard Wagner, chiar dacă ştiam prea bine că el era profetul antisemitismului modern. Mai cu seamă eu eram sensibil la influenţa germană, pentru că dintotdeauna citisem mult în această limbă – fiind, de altfel, singurul din grupul meu cu asemenea preocupări. Cumva, reuşeam să fac diferenţa între ceea ce era bun şi frumos în această cultură şi neomenia contemporană, cu distorsiunile sale respingătoare – între „Volk der Dichter und Denker” („poporul poeţilor şi al gânditorilor”) şi „Volk der Richter und Henker” („poporul judecătorilor şi călăilor”). De pildă, prima mea carte de genetică, în care am citit despre noua teorie a eredităţii cromozomiale, m-a entuziasmat însă ultimul său capitol, pe care l-am ignorat printr-un fel de „rezervă mintală”, vorbea despre rasele umane, eugenie şi teoria rasială. M-au entuziasmat de asemenea şi halucinaţiile cosmologice din *Welteistheorie* a lui Hörbiger, chiar dacă ştiam că Hitler era un mare susţinător al acestei cosmologii alternative germane, o elucubraţie vânturată drept cucerire teoretică pur ariană.

Odată cu trecerea verii, ni s-a schimbat sarcina: munceam acum pe străzile Bucureştiului; curăţăm zăpada şi spărgeam gheaţa cu târnăcopul. Era o muncă grea, dar

ne aflam mai mult în centrul oraşului, în apropierea casei şi a variatelor evenimente culturale. Uneori, vecinii ne aduceau acolo, în stradă, ceai fierbinte şi chiar ne invitau înăuntru să ne încălzim. De asemenea, puteam să o ştergem uşor pentru o oră sau două.

Nouă, evreilor, legea nu ne îngăduia să intrăm într-o instituţie culturală sau să participăm la un eveniment, de la cinematografe până la universităţi şi sălile de concerte. Însă nu ne-am dat bătuţi. Uneori, ne furişam „pe şest", şperţuiam un controlor de bilete sau mergeam acolo unde eram toleraţi în mod neoficial, de exemplu, la Alianţa Franceză. Ne ţineam totdeauna în umbră, lipiţi de perete, lângă cea mai apropiată ieşire. Pericolul şi efortul îndulceau gustul fructului oprit. Aşa am asistat în Aula Magna a Facultăţii de Fizică la prima prezentare a nou-inventatului microscop electronic şi m-am minunat văzând un bacteriofag lung de un metru proiectat pe un ecran. Furişat în timpul pauzei în sala Ateneului, l-am ascultat pe Enescu, gârbovit de boală, cântând la vioara sa sau pe marele pianist Wilhelm Kempff, alături de o orchestră aflată sub bagheta nazistului Mengelberg. La Alianţa Franceză, am ascultat o conferinţă despre nou-descoperitul Saint Exupéry.

Pentru un scurt şi fericit interludiu, în primele luni ale lui 1944, grupul Wagner s-a hotărât chiar să-şi interpreteze propria muzică. Eu urmam să fiu pianistul. Ca să spun adevărul, încetasem de mult, din copilărie, să mai iau lecţii de pian. Dar ca un fidel wagnerian, continuam să folosesc pianul pentru a descoperi leitmotive reale sau imaginare în libretele diferitelor opere, cum ar fi *La Bohème* sau mult mai puţin cunoscuta *Tiefland* de Eugene D'Albert. Era mai degrabă un fel de analiză muzicală, decât o interpretare la pian. Ideea de a forma un ansamblu de cameră nu a fost a mea.

Patru dintre colegii mei de şcoală şi de detaşament formaseră un cvartet de suflători: Moreli, concert-maistrul,

era flautist, Lazăr cânta la fagot, iar verii Cohen la oboi şi la corn. Eu am fost invitat să-i acompaniez într-un cvintet de suflători şi pian de Haydn. Ne întâlneam să repetăm după-amiezile şi, cu timpul, am început să ne legănăm cu ideea de a alcătui la un moment dat un grup de muzică de cameră amator. La acea vreme, existau numeroase asemenea ansambluri evreieşti: întâi de toate, Orchestra Simfonică Evreiască – ea a dat mulţi solişti şi dirijori care mai târziu au atins o faimă mondială. Până la urmă, nu am avut şansa să formăm un asemenea grup permanent, pentru că, înainte de a cânta vreodată în faţa unui public, cvintetul s-a risipit. Oraşul a început să fie bombardat sălbatic, iar noi am fost supuşi unei noi munci istovitoare şi demoralizatoare. Istoviţi de munca grea din timpul zilei, printre dărâmături şi de nopţile nedormite, din cauza bombardamentelor, încolăciţi la adăpostul pivniţelor, orice simulacru de şcoală sau de activitate culturală a încetat. Însă activitatea şi pregătirea mea în cadrul mişcării de tineret au devenit din ce în ce mai intense şi mai alerte.

Aşa cum ne-a explicat ofiţerul comandant al detaşamentelor, noi, băieţii de liceu, constituiam mâna de lucru ideală pentru dezgroparea cadavrelor din casele dărâmate de bombe; datorită vârstei noastre, eram suficient de agili ca să ne târâm printre zidurile şi planşeele căzute. Tineri fiind, se presupunea de asemenea că suntem şi mai puţin impresionaţi de carnagiul descoperit la fiecare pas.

Mii şi mii de civili au fost ucişi în bombardamente numai în Bucureşti şi se pare că nu a fost comunicat niciodată vreun număr oficial. În oraş nu existau adăposturi aeriene adecvate. Cu cât clădirea avea mai multe etaje – aşadar, cu cât deasupra capului nostru se găseau mai multe planşee de beton – cu atât siguranţa oferită de adăpostul pivniţei era mai mare. Deseori însă planşeele de beton, cedând, îngropau oamenii adăpostiţi sub ele, iar bombele căzute oblic lăsau blocuri întregi

aninate periculos de câţiva stâlpi intacţi. Lucram, desigur, fără căşti de protecţie, folosind drept unelte lopeţi şi târnăcoape primitive.

În canicula verii, praful molozului şi mirosul morţii erau insuportabile. Cu timpul însă ne-am obişnuit cu cadavrele, ce păreau nişte marionete albe acoperite de moloz, şi cu fragmentele palide de corpuri îngropate. Poate că într-adevăr tocmai de la vârsta noastră necoaptă ne venea nonşalanţa cu care ne mâncam sandvişurile aduse de acasă şi ne spuneam bancuri, în mijlocul tuturor acestor tragedii.

Deşi întreg Bucureştiul era bombardat, o fâşie largă, care se întindea spre nord de Gara de Nord şi era aflată la câteva sute de metri de Calea Griviţei, unde locuiam noi, era supusă unor bombardamente „în covor”. Această parte a oraşului se asemăna cu o panoramă de pe lună. Spre Triaj şi Chitila nu mai rămăsese în picioare nicio casă şi nu mai locuia niciun suflet. Doar nişte câini vagabonzi îşi mai duceau viaţa pe acolo. Într-una din zile, lucram printre ruinele unui depozit subteran de combustibil, când a început un bombardament de zi. Ne refugiaserăm în pripă într-un cimitir din apropiere, când covorul de bombe a început să cadă peste morminte, risipind în jur trupurile îngropate. Era o adevărată apocalipsă, numai că trupurile nu se reîncarnaseră. Era o scenă demnă de Hieronymus. Bosch. Cvintetul Haydn ni se părea acum la o distanţă astronomică.

O sarcină foarte specială a fost dezgroparea bombelor neexplodate. De fiecare dată, numai doi dintre noi lucrau în imediata apropiere a bombei, în timp ce restul detaşamentului privea de la o distanţă sigură. Să lucrezi pe rând, câte zece minute, la câţiva centimetri distanţă de o bombă de o jumătate de tonă a fost o experienţă foarte specială: încercam să nu vorbim, să nu facem niciun fel de zgomot şi să ne mânuim uneltele cu cât mai multă blândeţe, ca să nu trezim monstrul. După ce

bomba era dezgropată şi târâtă încet afară, venea o echipă specială de condamnaţi „vieţaşi”, în zeghile lor negre cu roşu, care deşurubau focosul bombei. Departe de ei, făceam pariuri dacă bomba va exploda sau nu în mâinile lor. După ceva vreme, am fost convinşi de faptul că acelea nu erau temutele bombe cu efect întârziat, ci aveau doar simple defecte de fabricaţie, iar interesul nostru faţă de ele a scăzut. Condamnaţii pe viaţă probabil că şi-au obţinut graţierea promisă pentru participarea lor la loteria războiului.

Odată, o bombă americană a căzut peste o clădire de pe Calea Victoriei, unde erau încartiruite familii de ofiţeri germani. Plafonul de beton s-a prăbuşit peste adăpostul în care erau înghesuiţi femei şi copii. Am început, ca de obicei, să muncim cu bietele noastre răngi şi târnăcoape. Curând, am fost împresuraţi de ofiţerii germani de rang înalt, care se grăbiseră să-şi caute familiile. Disperarea şi lacrimile lor erau însoţite de ţipete, înjurături şi ghionţi pentru ineficienţa noastră, cuvântul cel mai des folosit fiind „Saujuden”. Şi-au dat repede seama că nu eram în stare să-i ajutăm cu uneltele noastre rudimentare. Au adus ciocane pneumatice şi soldaţi din unităţile Todt, iar cadavrele au început să apară. Înghesuiţi într-un colţ, ţineam sub urmărire scena cu o plăcere sadică şi, îndrăznesc să spun, chiar cu bucurie. A fost pentru noi o dulce anticipare a atât de mult doritei înfrângeri a nemţilor – a acelor generali şi colonei care erau acum acoperiţi de moloz, plângând lângă trupurile soţiilor şi copiilor lor morţi. Încă şi astăzi mă cutremur la amintirea amestecului de bucurie şi de ruşine, pe care mi-o provoca bucuria.

În iulie 1944, când Armata Roşie eliberatoare se afla la porţile Iaşului, am dezertat din detaşamentul de muncă, în viaţa mea urma să înceapă o nouă perioadă.

5

Tinerii Paznici

Troika subversivă din care făceam parte obişnuia să se întâlnească în apartamentul lui Zeew, de pe splaiul urât mirositor al Dâmboviţei de atunci. Jacques era şeful şi noi doi eram subalternii. Mişcarea noastră funcţiona în ilegalitate şi folosea bine-cunoscutele metode subversive ale comuniştilor. Nu aveam dreptul să ştim cine făcea parte din troika superioară nouă, de care ţinea Jacques, şi nici cine era şeful acesteia. Ne întâlneam o dată pe săptămână pentru ceea ce se numea *siha* („discuţie", în ebraică), ceva ce semăna mai mult cu o şedinţă de îndoctrinare, decât cu o discuţie. Dar la acea vreme şi la acea vârstă preferam să ne însuşim o doctrină, nu să o discutăm. La ordinea zilei era Lenin, combinat cu socialistul din Odessa, Ber Borochov, cu o nuanţă de Troţki.

În timpul războiului, făcusem parte din mişcarea sionistă de tineret „Haşomer Haţair" (Tânărul Paznic). Multă vreme, aceasta a fost doar una dintre multiplele mele activităţi; iar după arestarea conducătorilor săi, în 1942, şi după ce mişcarea a devenit ilegală, timp de aproape un an, am pierdut orice contact cu camarazii mei din ilegalitate. Întâlnirea întâmplătoare cu Haim Kop, în pivniţa-laborator de pe Bulevardul Mărăşti, a fost cea care a reînnodat relaţia. Pentru o vreme, şi ca acoperire oficială, între altele pentru părinţii mei, Haim a jucat rolul profesorului meu particular de ebraică. În 1944, când soarta războiului părea să se fi decis, mişcarea a devenit centrul unic şi exclusiv al vieţii mele – şi aşa avea să rămână în următorii cinci ani. Eliberaţi, în sfârşit, de coşmarul Holocaustului şi urmărind ofensiva glorioasă a Armatei Roşii, trăiam într-o stare de euforie continuă. Aveam convingerea fermă că anii de suferinţă vor da naştere unei lumi mai bune şi mai frumoase. În mintea noastră, revoluţia mondială atoteliberatoare ne bătea la poartă.

Haşomer Haţair a avut o istorie complexă, în care se

reflectă entuziasmul tineresc şi socialismul revoluţionar al primei jumătăţi a veacului al XX-lea. Mişcarea îşi are originea în perioada de după primul război mondial. A apărut la Viena, ca o sinteză între organizaţia pseudomilitară de cercetaşi a lui Baden Powell şi romantismul naţionalist al mişcării germane *Wandeivogel*. Fiind o mişcare naţională evreiască de cercetaşi, ea a fost sionistă încă de la început şi predica întoarcerea la origini, la ţara strămoşească. Haşomer Haţair a continuat să participe la jamboreele mondiale ale cercetăşiei[1] până la începutul celui de-al doilea război mondial.

În anii ’20, sub influenţa cercetaşilor, a primilor *sliomrim* care au emigrat în Palestina şi s-au integrat vieţii comunitare în kibuţuri, ca şi sub impresia confruntărilor sociale din Polonia, Haşomer Haţair şi-a însuşit o ideologie de extremă stânga. Simbolul cercetaşilor, crinul, a fost păstrat, fiind încadrat în steaua lui David, pe fondul unui steag roşu. Mişcarea este încă vie în diferite ţări din lume, îndeosebi în Israel, şi, deşi a suferit adaptări potrivit vremurilor, ea încă mai educă mii de tineri entuziaşti şi cu sensibilitate socială.

Trebuie să menţionez că în România funcţionau vreo şapte mişcări de tineret sioniste, reflectând în formă embrionară numeroasele partide politice ale statului evreiesc în formare, de la o dreaptă fascizantă, trecând prin organizaţiile religioase şi până la extrema stângă a lui Haşomer Haţair.

Ne înjghebaserăm un amestec straniu de ideologii şi convingeri. Acesta era reflectat de cele trei imnuri pe care

1 Termenul de „jamboree“ însemna, în limba pieilor roşii, adunarea tuturor triburilor. Folosit pentru prima oară de englezi, el denumeşte cel mai important eveniment mondial cercetăşesc destinat tinerilor, băieţi şi fete, cu vîrsta cuprinsă între 14 şi 17 ani.
Actualmente, o Jamboree Mondială are loc o dată la patru ani. Este o ocazie cu care tineri din spaţii geografice extrem de diferite se întîlnesc şi participă la programe educative în domenii foarte variate. Primul eveniment de acest gen a fost organizat în Anglia, în 1920. (N. trad.)

le cântam întotdeauna într-o ordine determinată: întâi *Hatikva*, imnul sionist, apoi *Tehezakna*, imnul sionist muncitoresc şi, în fine, *Internaţionala* comunismului mondial. Acest straniu şi lung ritual nu ne obosea niciodată şi nu am sesizat în vreun fel burlescul situaţiei. Probabil că în zilele noastre am fi etichetaţi drept „comunişti naţionali”. Dacă ar fi să ne raportăm la scrierile sociologului rus din Odessa, de la începutul secolului al XX-lea, Ber Borochov, eram convinşi că pentru evrei unica posibilitate de a scăpa de antisemitism pentru totdeauna şi de a deveni parte integrantă a proletariatului mondial era restructurarea socială şi clădirea unei societăţi normale în Palestina. Visam să construim o piramidă socială „sănătoasă”, cu o pătură largă de ţărani şi muncitori, care să-şi ducă propria luptă de clasă, asemeni tuturor celorlalte naţiuni ale lumii. Doar după ce am fi înfăptuit propria noastră revoluţie în propria noastră patrie ne-am fi putut aştepta să fim acceptaţi ca egali în comunitatea frăţească a lumii comuniste. Singura contradicţie tulburătoare era că noi doream ca toţi muncitorii să fie organizaţi în colectivităţi comuniste, în kibuţuri, fapt criticat de toţi marxiştii în afară de noi şi considerat o utopie. Haşomer Haţair şi alte mişcări similare au reuşit să întemeieze sute de kibuţuri, care există până în zilele noastre şi care sunt admirate de lumea întreagă, însă dacă a existat vreodată luptă de clasă în Israel, membrii kibuţurilor nu au avut prea mult de-a face cu ea.

Marxismul revoluţionar şi ideea misiunii personale de a deveni cât de curând un muncitor al pământului într-un kibuţ mergeau mână-n mână cu o stranie atitudine etică spartană. Mişcarea îşi avea şi ea Cele Zece Porunci ale sale, dintre care cea mai originală era abţinerea de la băutură şi de la fumat şi neprihănirea sexuală. Credeam că o viaţă sexuală moralmente curată era posibilă numai în cadrul social sănătos al comunităţii dintr-un kibuţ. Nicăieri altundeva nu putea exista o adevărată egalitate între sexe

şi o educaţie liberală şi modernă pentru copii.

Afiş al organizaţiei Haşomer Haţair

Tovarăşii mei de generaţie au respectat în literă aceste porunci şi mai ales pe aceasta, a zecea. Mulţi dintre colegii noştri din alte mişcări de tineret, şi uneori chiar unii dintre conducătorii mai vârstnici ai organizaţiei noastre, îşi băteau joc de noi; unul dintre ei chiar ne-a poreclit „tinerii eunuci”. Din fericire, am rămas nefumător până astăzi şi cu toate că apreciez o băutură bună, nu am exagerat niciodată. În rest, sunt convins că în acei ani în care am organizat şi am condus mii şi mii de copii şi de tineri, asumarea unei abstinenţe sexuale temporare a fost esenţială pentru reuşita noastră. Părinţii care-şi lăsau copiii în grija noastră trebuiau să fie siguri de „puritatea” intenţiilor noastre. Pe scurt, ram un grup ciudat de tineri comunişti, care-şi respectau legământul de castitate şi de sărăcie cu devotamentul unor călugări.

De pildă, odată, vreo câţiva ani mai târziu, unul dintre conducătorii noştri a fost prins în pat cu o fată din mişcare. Sentinţa a fost grabnică: fata a fost trimisă de urgenţă în Palestina, iar băiatul a fost silit să rămână în România până la sfârşitul perioadei misiunii sale. Din fericire, în acest caz, ei şi-au reînnodat relaţia mai târziu, în Israel. Dar au existat şi cazuri în care iubiri tinere au fost sacrificate pe altarul cauzei. Hadassa era o tânără conducătoare care trebuia să însoţească un grup de copii

în Palestina, trecând prin Olanda. Arie, iubitul ei, *menahel* (conducător de grup) şi el, ne-a implorat să-l lăsăm să plece împreună cu ea. Însă pentru Olanda nu mai era nevoie de altcineva, iar el era conducătorul unei secţii dintr-un oraş moldovenesc şi nu puteam, ziceam noi, să renunţăm la serviciile lui. Arie a rămas blocat în România în următorii câţiva ani. Când, în cele din: urmă, a reuşit să ajungă în Israel, era prea târziu.

Tratam cu dispreţ dansurile de societate – erau îngăduite doar „dansurile populare”; în loc de tango, vals sau charleston, dansam hore în varianta lor hasidică sau polka. Noi, băieţii, respingeam orice comportament cavaleresc faţă de fete, deoarece credeam că o asemenea purtare era una dintre deghizările inventate de societatea burgheză pentru a ascunde exploatarea şi discriminarea femeilor. În taberele de vară şi în fermele de pregătire agricolă aveam dormitoare mixte: fetele se schimbau discret sub păturile lor, iar băieţilor le era interzis să le privească pe furiş în acest timp. Ciudat este faptul că aproape întotdeauna discreţia a fost respectată cu sfinţenie.

În Haşomer Haţair simţeam că facem parte dintr-o elită, că suntem „cei aleşi” să meargă înaintea turmei. Poate că eram admiraţi, dar nu eram iubiţi de tinerii din celelalte mişcări. Elitismul nostru se trăgea dintr-un amestec de ascetism moral şi de superioritate ideologică şi intelectuală. În consecinţă, ne recrutam membrii mai ales dintre liceeni aparţinând păturii mijlocii, cu toate că încercam cu disperare să înrolăm şi câţiva ucenici şi meseriaşi tineri, pe care de regulă îi răsfăţăm. Aceasta coincidea şi cu situaţia din Partidul Comunist, aflat în ilegalitate; în rândurile sale, intelectualii erau mai numeroşi decât muncitorii, ca şi evreii în raport cu ne-evreii. Situaţia aceasta a reprezentat sămânţa viitorului antisemitism postcomunist, justificând *post factum* teza noastră borochoviană.

Trebuia, de asemenea, să ne reducem la minimum relaţiile cu familia. „Revolta fiilor”, după titlul unui poem al poetului ebraic Shimoni, predica o respingere totală a educaţiei şi a stilului de viaţă al părinţilor noştri. Adesea, când părinţii nu erau suficient de înţelegători, ruptura era totală. Se întâmpla frecvent ca adolescenţii, drept „protest”, să fugă de acasă, lucru considerat dovadă supremă de devotament faţă de idealurile noastre. Şi totuşi, în ciuda tuturor acestor extrémisme groteşti, şi în pofida părului încărunţit şi a inimii îmbătrânite, consider aceşti ani petrecuţi în Haşomer Haţair drept cei mai frumoşi ai tinereţii mele.

Doar datorită acestei mişcări sunt un liber cugetător până în ziua de azi, când toţi cei din jur îşi caută refugiul într-un fel oarecare de înregimentare, adesea într-un obscurantism mistic şi fanatic. Aceasta este raţiunea pentru care nu mi-am pierdut sentimentul de solidaritate cu cei persecutaţi, cu minorităţile în suferinţă, pentru care urăsc exploatarea de orice fel. Toate acestea îşi află rădăcinile în educaţia pe care mi-am însuşit-o în mişcarea de tineret.

Mişcarea a fost, desigur, nonreligioasă, „a-teistă” în sensul propriu al cuvântului, însă nu antireligioasă. În acele timpuri, prăpastia dintre credincioşi şi necredincioşi nu era atât de adâncă aşa cum este astăzi. Cercurile religioase, chiar şi evreii habotnici, erau mult mai liberale decât urmaşii lor fundamentalişti de astăzi. Roşcovanul rabin Beck, supranumit pe drept cuvânt „Rabinul roşu”, un socialist religios, era unul dintre adulţii ce ne sprijineau şi lua deseori cuvântul la adunările Haşomer Haţair. Unul dintre conducătorii noştri era nepotul marelui rabin hasidic din Buhuşi; unele întâlniri aveau loc chiar în curtea rabinului. Prietenii noştri din organizaţia de tineret Bnei Akiva, care purtau tichii croşetate, aveau şi ei idealuri sioniste şi visau la kibuţuri ca şi noi. Predecesorii spirituali ai obscurantismului şi fanatismului mistic actual trăiau

încă în lumea lor izolată, în orăşelele şi satele de munte ale Maramureşului. Educaţia pe care o primisem acasă nu era practic influenţată de religie. Părinţii mei erau mândri de faptul că sunt evrei, dar

Rabinul Beck — „Rabinul roşu“

religia lor era ritualul diluat al aşa-numiţilor „neologi”. Nu am avut niciodată parte de o educaţie religioasă formală, cu excepţia pregătirii pentru *Bar Mitva*, dar am învăţat ebraica de mic copil, iar una dintre primele mele experienţe literare a fost o lectură din splendidele poeme sefarde medievale, cu o traducere în maghiară alături.

Mişcarea noastră a fost, de fapt, după cum spunea politologul Walter Laqueur, un curent special în mişcarea general europeană de descătuşare a tinerei generaţii de sub autoritatea adulţilor. Acestea erau legiunile de tineri care au construit Uniunea Sovietică în anii ’30 şi, *mutatis mutandis*, care au format baza mişcărilor fasciste. Chiar şi astăzi, după prăbuşirea fascismului şi a stalinismului, aureola tinereţii noastre nu şi-a pierdut strălucirea. Spre deosebire de aceste mişcări prăbuşite, ca şi de ultima manifestare a tineretului în revoltele studenţeşti din anii ’60, noi am construit ceva mai durabil, chiar dacă numai la

scara unei mici ţări din Orientul Mijlociu. Nutresc încă speranţa încăpăţânată că societatea noastră umanistă de aici, din Israel, şi realizările ei vor supravieţui ofensivei fanatismului religios – dimprejur şi dinăuntru. Încă mă simt mândru când văd în Israel, după o jumătate de veac, tinerii din Haşomer Haţair, în tricourile lor albastre, în fruntea manifestaţiilor pentru dreptate şi omenie.

Intrasem, desigur, în conflict cu comunismul oficial local. Linia stalinistă era deja dominantă şi directivele oficiale ale partidului vizau interesul Uniunii Sovietice, nicidecum utopia noastră provincială din Palestina. Când Basarabia a fost anexată forţat la Uniunea Sovietică, membrii mişcării noastre de acolo au fost trimişi imediat în lagărele de dincolo de Cercul Polar. Bineînţeles, aveam o mai mare afinitate cu cercurile troţkiste, deja prigonite, care, fără să sprijine varietatea noastră de comunism naţional, cel puţin nu susţineau o unică patrie socialistă.

Totuşi, furaţi de fervoarea şi entuziasmul trezit de Armata Roşie victorioasă şi eliberatoare, conducătorii mişcării noastre din Palestina au uitat de critica lor împotriva stalinismului. De aici înainte, trebuia să iubim două patrii, Palestina şi Uniunea Sovietică, ca să nu mai vorbim de România, unde mai trăiam încă. Eram convinşi că în cund vom afla o cale de înţelegere cu tovarăşii sovietici, vechii noştri duşmani. Trebuia, desigur, să uităm de simpatiile noastre troţkiste şi să jurăm credinţă dogmei staliniste.

Această schimbare de direcţie politică mi-a influenţat viitorul. Aveam să aflăm pe propria piele care era preţul naivităţii noastre. După 20 de ani de suferinţe şi închisoare, când am ajuns, în sfârşit, în Israel, am încercat zadarnic să-i conving pe şefii noştri de aici că visul lor în ce privea puntea de înţelegere cu patria sovietică, cu „lumea viitorului”, fusese o iluzie puerilă şi iresponsabilă, care pentru mulţi dintre noi se transformase în coşmar.

Prima mea ilegalitate

Cămăruţa de serviciu din apartamentul părinţilor mei de pe strada General Angelescu nu fusese niciodată locuită. Doamna Eva, femeia care ne ajuta la treburile domestice, avea o casă la periferia Bucureştiului şi nu rămânea la noi peste noapte. În cinstea memoriei ei, menţionez că aceasta nu a încetat să ne ajute nici chiar atunci când, prin lege, românilor nu le mai era îngăduit să lucreze pentru evrei. Eva Şoancă, măritată cu un bărbat ce trăise mai mulţi ani în America, spunea că este rudă cu noi şi ne-a propus să ascundă pe cineva din familia noastră în casa ei, în caz de nevoie.

Dintr-odată, camera de serviciu a început să fie locuită de un flux de camarazi, tineri refugiaţi, scăpaţi de iadul deportărilor din Slovacia şi Polonia şi care trecuseră ilegal în România. Am devenit parte dintr-o adevărată reţea de salvare, care prelua sute de tineri la frontiera de lângă Turda şi-i îndruma spre Bucureşti. Deseori, dormeau şi câte doi în patul cel strâmt.

După Stalingrad, în 1943, regimul Antonescu s-a îmblânzit în mod straniu. Desigur, la acea vreme nu ştiam că emisarii regelui şi ai dictatorului negociau în secret la Stockholm şi Cairo condiţiile încheierii unui armistiţiu separat, însă cumva simţeam acest lucru. Trecuse ceva timp de la ultimele arestări, aşa că Haşomer Haţair a început să se reorganizeze încet, cu mare grijă, în ilegalitate.

România a devenit în ultimii doi ani de război un refugiu pentru unii dintre supravieţuitorii holocaustului din Ungaria, Slovacia şi Polonia. Sute de persoane intrau ilegal în România, sub ochii pe jumătate închişi ai regimului militar, pe la două puncte de frontieră, unde activau şi tovarăşi din Haşomer Haţair. Toţi se îndreptau spre Bucureşti, de unde o obscură companie de navigaţie turcească, numită „Orat”, îi ajuta pe sionişti să emigreze în Palestina. Printre aceşti emigranţi se numărau chiar şi

copii orfani din Transnistria, dintre sutele care erau îngrijiţi în căminele Comunităţii Evreieşti din Bucureşti. Ambasadorul german la Bucureşti, Manfred von Killinger, şi chiar Sturmführerul Eichman, personajul de tristă amintire, au protestat în van pe lângă autorităţile româneşti. De fapt, aceasta era o prelungire a eforturilor de organizare a emigraţiei ilegale din timpul războiului, eforturi descrise de Ruth Kluger şi Peggy Mann în *The Last Escape* (*Ultima scăpare*).

În plină zi, în unul dintre scuarurile centrale ale cartierului evreiesc al oraşului, pe Calea Văcăreşti, chiar în faţa Primăriei de Negru, puteai vedea nenumăraţi tineri învârtindu-se primprejur sau şezând pe trotuar, vorbind în idiş sau ebraică în gura mare. Zvonurile şi informaţiile treceau de la unul la altul, toţi fiind animaţi de perspectiva următorului vapor pe care urmau să se îmbarce la Constanţa. Unul dintre aceşti refugiaţi, care a stat la mine acasă vreo câteva săptămâni, scăpase de iadul răscoalei ghetoului din Varşovia. Relatările lui, făcute în calitate de martor ocular erau susţinute de două răni urâte, simetrice pe care le avea pe gât, necicatrizate încă, semne ale baionetei germane ce-l atinsese în timp ce sărea din trenul morţii, dar care ratase punctele vitale. Revolta s-a încheiat în mai 1943, iar în iulie teribila istorie era pe buzele tinerilor adunaţi pe lângă Orat.

Când regimul Antonescu a decis să-i graţieze pe tovarăşii noştri condamnaţi în 1942, cu intenţia de a-i trimite în lagărul de la Târgu-Jiu, ordinele au fost încurcate şi trei dintre ei au fost eliberaţi, apărând pe neaşteptate la Orat, unde se întâlnea toată lumea de obicei. După două ore, „concediul" lor neaşteptat a luat sfârşit, spre nedumerirea noastră, şi au fost duşi înapoi în lagăr.

Şi eu, la rândul meu, am fost înscris să plec în Palestina, cu una dintre următoarele nave, în primăvara lui 1944. Chiar îmi luasem rămas-bun de la părinţii mei, când totul s-a schimbat. Cele trei vapoare, coşciuge plutitoare,

supraîncărcate cu emigranţi, au plecat fără mine. Unul dintre ele, „Mefkure”, a fost scufundat de naziști şi nu a rămas niciun supravieţuitor. Nici până azi nu ştiu la bordul căruia dintre ele trebuia să călătoresc eu.

Întâmplarea care mi-a schimbat din nou viaţa a fost sosirea unui emisar palestinian din partea Hasomer, a unui *shaliah*, paraşutat de britanici în teritoriul duşman. Acest om remarcabil, Eliezer, sau Dr. Niedermayer, conform documentelor sale false, ne adusese noi directive de la conducerea noastră din Palestina. Potrivit acestora, nu mai exista niciun motiv să fugim din calea înaintării armatei sovietice şi să ne temem de o eventuală deportare în Gulag, pentru că libertatea mişcării de tineret sioniste fusese garantată. Cadrele tinere trebuiau să fie menţinute pe loc, sarcina cea mai urgentă fiind organizarea autoapărării – deoarece exista bănuiala întemeiată că în România s-ar fi putut repeta evenimentele din Ungaria, unde germanii şi fasciştii unguri anihilaseră populaţia evreiască în vara lui 1944, în ajunul înfrângerii lor militare. Odată ce armistiţiul ar fi fost încheiat, trebuia să fim pregătiţi să organizăm miile de tineri supravieţuitori pentru emigrare şi, desigur, pentru viaţa în kibuţ.

Paraşutistul Ben Efraim, cunoscut şi sub numele de „Menu“ sau „inginerul Niedermayer“

Aşa că mie şi tovarăşilor mei ni s-a ordonat să ne organizăm cadrele şi să ne întărim capacitatea de apărare, în eventualitatea unui pogrom. Urma să reluăm imediat contactul cu tovarăşii noştri risipiţi prin oraşele de provincie şi să organizăm grupuri de apărare. De aceea,

am fost instruit să dezertez din detaşamentul de muncă obligatorie ca să mă pot dedica trup şi suflet organizaţiei. Funcţia mea, printre altele, era aceea de agent de legătură între diferitele adrese subversive. Aşa că alergam peste tot prin Bucureşti, ziua şi noaptea, în timpul alarmelor aeriene, ca şi în orele de răgaz.

Această misiune îşi avea riscurile sale. În primele zile de după dezertare, fără a avea încă o carte de identitate falsă, am fost surprins de o razie. Cu cătuşe la mâini şi escortat de doi jandarmi, am pornit către comenduirea Pieţei. A fost nevoie să-mi folosesc întreaga mea capacitate de persuasiune ca să-i conving pe cei doi gardieni să ne abatem din drum, pe la o cârciumă apropiată. După două sau trei rânduri de secărică, am părăsit cârciuma, cam nesigur pe picioare, dar singur şi fără cătuşe la mâini.

Altă dată, ducându-mă de la o ascunzătoare la alta, am sărit dintr-un tramvai în mişcare. Aceasta era o tactică recomandată atunci când trebuia să scăpăm de urmăritori. În geantă aveam un pistol şi două cărţi de economie politică marxistă. Spre surpriza mea, un poliţist m-a prins şi m-a dus direct la Prefectura Poliţiei de pe Calea Victoriei, unde mi-am amintit de aventura mea cu laboratorul de chimie din urmă cu patru ani. Am fost informat că încălcasem legea privind transportul în comun, care pedepsea urcarea sau coborârea dintr-un mijloc de transport aflat în mişcare. Am fost dus degrabă în faţa unui tribunal pentru infracţiuni minore şi condamnat să plătesc o mică amendă. În tot acest timp, am ţinut ghiozdanul în mână, pentru că nu avusesem ocazia să scap de el fără să fiu observat. Am luat decizia să nu-mi asum riscul unei acţiuni care ar putea trezi vreo bănuială şi în cele din urmă am ieşit din „cuşca leilor” în siguranţă, cu pistolul şi cu cărţile subversive în geantă, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

Activitatea noastră era împărţită între şedinţele de îndoctrinare şi sesiunile de instrucţie militară. Acestea se

desfăşurau în camere închiriate la periferia bucureşteană. Proprietarilor le spuneam că avem nevoie de mici ascunzători unde să ne aducem prietenele. Era o motivaţie acceptabilă şi o practică destul de întâlnită printre tinerii de vârsta noastră.

Din când în când veneau într-adevăr şi fetele noastre şi aveam obiceiul să stăm împreună până târziu. Însă în deplin acord cu codul nostru moral strict, ne petrecem întotdeauna timpul discutând probleme de marxism, psihanaliză şi politică sionistă. Din când în când, cântam în gura mare şi ne spuneam bancuri, iar fetele chicoteau şi ele – totul ca să păstrăm aparenţele.

După ce emigrarea în Palestina mi-a fost suspendată, părinţii mei au fost la curent cu activităţile mele. Găzduiam refugiaţii cu consimţământul lor tacit. Conflictul dintre generaţii se încheiase, iar ei mi-au dat binecuvântarea pentru tot ceea ce făceam, ziua şi noaptea. Eram liber să-mi consum fervoarea revoluţionară cum doream.

Pregătirea noastră militară era modestă. Întreaga organizaţie Haşomer Haţair din Bucureşti avea în dotare doar două revolvere în stare de funcţionare şi un Nagan vechi, pentru exerciţiile de tragere fără gloanţe. Situaţia armamentului era similară şi în celelalte organizaţii. Eu trebuia să duc armele de la un loc de întâlnire la altul. Unul dintre tovarăşii noştri era instructorul de tir, dar în majoritatea cazurilor se limita la a ne învăţa cum se curăţă armele. Îmi aduc aminte doar de un singur exerciţiu cu gloanţe adevărate, în pădurea Băneasa. Ca să fim liniştiţi, ni se spunea că, atunci când va veni vremea, vom primi destule arme de la Apărarea Patriotică comunistă, aliaţii noştri. În paranteză fie spus, n-am primit niciodată nimic.

Din fericire, nu a fost nevoie să ne folosim de sărăcăciosul nostru arsenal. Armata română a făcut toată treaba. Surpriza nemţilor a fost totală când, în noaptea de 23 august 1944, armata română a întors armele contra lor.

A fost, fără îndoială, o lovitură de teatru. În timpul nopţii, trupele din linia întâi au fost aduse în Bucureşti, unde numeroşi soldaţi şi ofiţeri germani au fost arestaţi. Timp de câteva zile, armata germană a reuşit să păstreze aeroportul Otopeni şi de acolo au pornit un atac aerian susţinut, isteric asupra capitalei. Nici nu se mai dădea alarma, iar bombele cădeau neîntrerupt, la intervale de zece minute, perioada la care, unul după altul, decolau avioanele. Norocul nostru a fost că nu le mai rămăseseră decât vreo câteva avioane, iar rezervele de muniţie li s-au terminat repede. A fost mai degrabă un război al nervilor, ei izbutind în aceste câteva zile să bombardeze, drept răzbunare, clădiri şi instituţii culturale importante. Noi stăteam permanent pe „poziţii" în cele câteva clădiri desemnate, iar eu mi-am continuat misiunea de a face legătura între ele în toată această perioadă. Odată, m-am adăpostit la Galeria Victoria. Un cetăţean, aflat şi el în adăpost, m-a invitat să ieşim împreună, încercând să mă convingă că „s-a terminat". Am decis să mai rămân un minut acolo. O bombă a căzut la câţiva metri de adăpost, pe stradă, iar când am ieşit cetăţeanul zăcea mort pe trotuar.

Nu s-a tras nici un singur glonţ în Bucureşti şi peste câteva zile Armata Roşie ne-a eliberat. Gloata care mărşăluia pe străzile capitalei, în vreme ce noi ne îmbulzeam de-a lungul Şoselei ca să asistăm la intrarea în Bucureşti a glorioasei armate, mai degrabă m-a dezamăgit. Trupele Mareşalului Tolbukhin, compuse mai ales din asiatici, mărşăluiau în dezordine pe jos sau în căruţe rechiziţionate. Doar pe ici, pe colo se putea vedea câte un camion Studebaker american. Unităţile de elită ale Mareşalului Ieremenko ocoliseră Bucureştiul, avansând direct spre sud. Cu toate acestea, am simţit pe deplin gustul eliberării.

Trebuie să mai menţionez un episod semnificativ, şi anume soarta celor doi paraşutişti palestinieni, ofiţeri

britanici, ce fuseseră paraşutaţi împreună cu Eliezer, dar căzuseră în mâinile armatei. Ca într-un aranjament de operetă, ei au fost reţinuţi, împreună cu alţi doi piloţi aliaţi luaţi prizonieri, în clădirea unei şcoli de pe Şerban Vodă, ce fusese transformată în închisoare. Puteam chiar să comunicăm cu unul dintre ei, Uriel, ţipând de pe trotuarul celălalt. Printr-o înţelegere tacită, prizonierii de război aliaţi aşteptau aici să treacă cele câteva săptămâni până la încheierea armistiţiului. Exista tendinţa de a considera maşina de război germană şi serviciile de spionaj ale Gestapoului o întruchipare a eficienţei. Însă de astă dată situaţia a fost diferită, poate şi din cauza iminenţei pierderii războiului. Uriaşul nazist a fost păcălit de isteţimea „mărunţilor" români.

7

La dietă cu dovleci copţi

Iama de după încheierea armistiţiului a fost deosebit de grea. Făceam foamea zile întregi şi pe deasupra mai eram şi îngheţaţi – noaptea, dormeam cu paltonul pe mine. Din când în când, eram invitat să mănânc o supă caldă, iar dimineaţa mă duceam la baia rituală evreiască să mă încălzesc. Camerele în care funcţiona organizaţia noastră de la Alba Iulia nu erau încălzite. Câteodată, mai jucam şi câte o horă ca să ne încălzim. Odată, grăbindu-mă să-mi încălzesc picioarele pe o sobă, mi-am ars tălpile ghetelor şi am fost nevoit să umblu toată iarna cu picioarele ude. Ce diferenţă faţă de locuinţa mea burgheză de la Bucureşti! Era însă sub demnitatea mea şi inimaginabil să cer ajutor de la ai mei…

Reorganizarea mişcărilor de tineret sioniste a început imediat, chiar a doua zi după eliberare, când pe teritoriul României încă se mai lupta, iar evreii din Ungaria încă erau hăituiţi în lagărele naziste. Cei din grupul nostru, format din activişti care supravieţuiseră războiului, au fost trimişi în provincie, în zeci de comunităţi evreieşti. Am părăsit Bucureştiul în decembrie 1944.

Şcolile fuseseră redeschise, cu oarecare întârziere, şi în şase luni trebuia să-mi termin ultima clasă de liceu şi să-mi trec bacalaureatul. Nu am ezitat însă niciun moment să urmez chemarea mişcării şi am lăsat totul baltă. E adevărat că le promisesem părinţilor mei că voi termina liceul – ceea ce am şi făcut, de altfel, dându-mi examenele în particular şi fără a aduce asta la cunoştinţa conducătorilor mişcării mele. Acesta a fost singurul act major de nesupunere faţă de disciplina mişcării comis în cinci ani de zile.

La 18 ani neîmpliniţi, viaţa într-o mică comunitate evreiască a devenit brusc o realitate cât se poate de concretă pentru mine, un licean de metropolă, lipsit de rădăcini în tradiţia religioasă evreiască. Era ca şi cum aş fi fost paraşutat într-un ţinut necunoscut. Eram însă motivat de un entuziasm nemărginit şi vorbeam cu mândrie ebraica. La câteva săptămâni după sfârşitul crâncenului război şi după prăbuşirea fascismului criminal, comunităţile mici de evrei, izolate şi dezorientate, ne întâmpinau, cu toată temeritatea noastră şi cu tot entuziasmul nostru, ca pe mesagerii unei vieţi noi. Îmi amintesc că în 1947, pe când aveam mai puţin de 20 de ani, într-o sâmbătă, am vorbit de la altarul sinagogii mari din Galaţi despre declaraţia făcută de ministrul de externe sovietic, Gromîko, la ONU, prin care sprijinea crearea unui stat evreiesc. Am fost aplaudat şi ovaţionat de sute de credincioşi, tineri şi bătrâni.

În iarna grea a lui 1944 – 1945, despre care am vorbit mai devreme, am ajuns la Alba Iulia, nu departe de frontiera de atunci cu Ungaria. În vreme ce viaţa evreilor din acest oraş se îmbunătăţea văzând cu ochii, ca urmare a eliberării, dincolo de frontieră nu supravieţuise nimeni. Fusesem trimis acolo pentru că ştiam limba maghiară, dar nu fusesem avertizat că această comunitate era foarte religioasă.

Viaţa noastră în oraşele în care eram trimişi

depindea de ajutorul comunităţilor de aici. Foloseam într-o formă nouă străvechiul obicei legat de tinerii ce studiau Talmudul într-un oraş străin: eram invitaţi să locuim la una dintre familiile din oraş şi în fiecare zi luam masa la o altă familie – aceasta avea să fie singura masă pe ziua aceea. Pentru a-mi câştiga şi menţine respectul în comunitatea din Alba Iulia, trebuia să particip în fiecare dimineaţă la baia rituală, laolaltă cu toţi bărbaţii din comunitate, şi să merg frecvent la sinagogă – însă asta nu mă oprea să mă folosesc de prilej pentru a-mi duce munca de convingere sionistă.

Modul acesta de a trăi pe socoteala comunităţilor respective funcţiona destul de bine, chiar dacă vremurile erau grele şi uneori ajungeam în vreo comunitate forte mică.

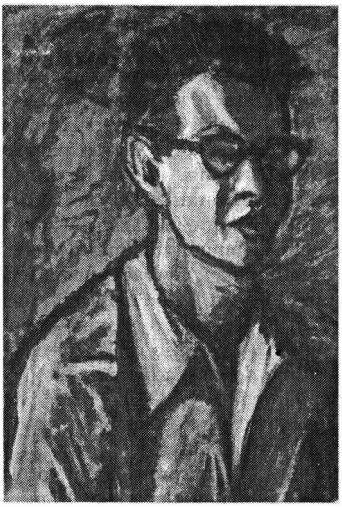

Portretul meu, realizat de Dorel Pascal

dintr-un orăşel pierdut. Într-o iarnă, la Rădăuţi, am supravieţuit mâncând „toci”, o plăcintă de cartofi. Altă dată, mâncarea de bază au fost dovlecii copţi. Banii primiţi de la mişcare nu-mi permiteau mai mult de atât. Timp de trei ani am străbătut ţara în lung şi-n lat; stăteam câte trei luni în fiecare loc, de la Alba Iulia la Râmnicu-Sărat, de la Cluj la Rădăuţi, de la Timişoara la Tecuci, de la Oradea la

Bârlad. Eram aproape întotdeauna înfometat, sufeream de frig, mă luptam cu păduchii şi cu scabia, eram îmbrăcat la nimereală, într-un cuvânt, eram întruchiparea agitatorului revoluţionar din romane. Un coleg de-al meu, Dorel Pascal, mi-a făcut un portret în anii aceia – din imagine mă privea un fanatic febril.

După o vreme, am fost avansat în poziţia importantă de „inspector”. Parcurgeam de nenumărate ori linia Focşani-Botoşani sau Brăila-Iaşi, vizitând orăşelele în care funcţionau secţii ale noastre, călătorind în trenuri supraaglomerate, deseori pe tampoane sau cocoţat pe acoperiş; când pierdeam legătura între trenuri, mergeam pe jos zeci de kilometri. După oboseala drumului, dormeam în paturi de ocazie, pline de ploşniţe, luptându-mă tot timpul cu foamea şi cu somnul.

Îi organizam pe tinerii evrei pe grupe de vârstă, începând cu primele clase de gimnaziu, la început separând fetele de băieţi, apoi formând grupe mixte. Centrul activităţii noastre îl reprezenta îndoctrinarea sionistă şi comunistă. Dar insistam destul de mult şi asupra educaţiei sexuale şi psihanalizei freudiene. Ni se părea că cea mai bună cale de a-i „revoluţiona” pe aceşti copii de provincie era distrugerea tabuurilor sexuale – numai cu vorba, desigur, nu şi în fapt. Imaginaţi-vă un grup de fetiţe dintr-un orăşel pierdut prin noroaiele Moldovei urmărind fascinate o lecţie de anatomie genitală, predată de un băiat cu numai doi-trei ani mai mare decât ele. Ca să ne îmbunătăţim cunoştinţele teoretice în domeniu, a căror bază ne-o formasem citind *Mariajul perfect* de Van der Velde şi *Lexiconul* vieţii sexuale al lui Magnus Hirschfeld, mişcarea a tipărit prima carte de educaţie sexuală în limba română, intitulată *Băiat şi fată*, ce fusese tradusă de secretarul nostru general, Filo, din limba germană. Cu toate acestea, conduita morală a instructorilor noştri era impecabilă, aşa încât puteam să petrecem nopţi întregi la sediul nostru discutând, fete şi băieţi împreună,

problemele intime ale fiecăruia sau despre detaliile vieţii în kibuţ, fără să dezlănţuim oprobriul public al comunităţilor.

Mă minunez încă şi astăzi de încrederea pe care am putut să le-o insuflăm coreligionarilor noştri, în acele zile încă nesigure. Îmi amintesc de o situaţie din iarna lui 1946, când organizam grupuri de tineri care urmau să fie trimise în Palestina prin Olanda. Fiecărei secţiuni locale şi fiecărui oraş i se distribuise un anumit număr de locuri în lotul de emigrare. În zorii unei zile friguroase, în Bârlad, unde activam pe atunci, a apărut un camion deschis, care s-a oprit lângă o mulţime formată din grupuri de câte trei – părinţi cu câte un copil. După o ultimă îmbrăţişare, copiii bine îmbrobodiţi, fiecare cu rucsacul în spate, erau aşezaţi în camionul care a dispărut fără întârziere în boarea dimineţii.

Mulţi dintre părinţi aveau să aştepte mulţi ani până să-şi revadă copiii în Israel. Erau, fără îndoială, vremuri speciale.

Cariera unui membru al Tinerilor Paznici era clar prescrisă. La vârsta de 17 ani, el trebuia să-şi părăsească familia şi căminul pentru a deveni instructor într-un oraş oarecare sau, în majoritatea cazurilor, să meargă la o fermă agricolă, unde se pregătea să muncească pământul, până când îi venea rândul să emigreze în Palestina şi să trăiască în kibuţ. Dat fiind că majoritatea erau liceeni, această decizie trebuia să fie luata înainte de luarea bacalaureatului. Studiile universitare trebuiau să fie sacrificate pe altarul muncii fizice. Emigrarea se făcea în grupuri organizate, nuclee pentru noi kibuţuri în Ţara Sfântă.

În scurtă vreme, mişcarea noastră a ajuns să aibă mii şi mii de tineri membri în toate colţurile ţării. Numai în Bucureşti, deţineam la un moment dat cinci sedii diferite („cuiburi”, cum le numeam noi), pe lângă sediul conducerii centrale de pe strada Anton Pann. Am organizat chiar şi o

organizaţie paralelă, numită pompos „Fiii Muncii” („Benei Avoda”), pentru tineri cu o vârstă ceva mai mare, care, din cauza războiului, nu putuseră emigra.

Fiecare organizaţie avea un lot fix de membri care urmau să emigreze. Odată, probabil că în toamna târzie a lui 1947, am fost şeful unui centru de emigrare, organizat în curtea sinagogii din strada Sevastopol. Grupurile de emigranţi soseau pe organizaţii şi pe oraşe, fiecare prezentând un document cu o fotografie personală, pentru a putea fi identificaţi pe liste. Apoi erau încărcaţi în camioane şi duşi la gara Filaret, de unde urmau să călătorească cu trenul peste graniţă, până la Vama, în port.

Totul a decurs foarte bine, până când câteva zeci de evrei religioşi de vârstă mijlocie din Satu-Mare au prezentat documente false. Fotografiile nu se potriveau. Unii insistau că fotografiile lor erau făcute în tinereţe, pe când nu aveau bărbi, aşa că suspiciunile mele erau nefondate, însă erau şi câţiva tineri care prezentau fotografii în care apăreau mult mai bătrâni decât în realitate, cu bărbi albe. A urmat o discuţie întreagă, în timp ce ultimul camion tot aştepta. După mai bine de o oră de tocmeală, mi s-a spus prin telefon că afacerea trebuia lichidată repede, cu toate că neregulile erau mai mult decât evidente.

Problema a fost că atunci când ultimul camion a ajuns în mica gară, trenul plecase deja. M-am aflat deodată în mijlocul unui tărăboi teribil, bărbaţii ţipau, înjurau, îşi smulgeau părul, iar două femei se zvârcoleau în zăpada proaspăt aşternută. L-am lăsat pe ajutorul meu să telefoneze din gară ca să anunţe problema, iar eu am pornit cu camionul în urmărirea trenului peste câmpurile îngheţate din lunca Dunării. A fost o scenă demnă de filmele de aventuri; camionul se hurducăia în goană, iar pasagerii din spate şi boccelele lor erau aruncaţi încolo şi-ncoace, ţipând şi implorând cerurile. Până la urmă, am ajuns la vreme în Giurgiu pentru a prinde trenul care încă

nu trecuse graniţa. O altă experienţă din viaţa mea se încheiase cu bine.

8

Un intermezzo sârbesc

Aveam o adâncă simpatie pentru sârbi, oamenii lui Tito, singurii dintre multele popoare ocupate de germani care au dus un adevărat război de partizani. Pentru noi, cei din Haşomer Haţair, sârbii erau exemplul unui popor ce făurise un comunism naţional, nu unul adus de şenilele tancurilor Armatei Roşii.

Tatăl meu, născut în Cenad, vorbea perfect limba sârbă şi nutrea o adevărată prietenie şi admiraţie pentru sârbi. Probabil faptul că ştia sârba i-a salvat viaţa în primul război mondial. În timpul dezastruoasei ofensive ruseşti a lui Brusilov pe frontul din Galiţia, s-a ales cu o rană la cap. Fiind internat în spital, el a reuşit să aranjeze să fie transferat ca director al filialei băncii ungureşti Discont, ce urma să fie deschisă în recent ocupatul Belgrad. Şi-a petrecut următorii trei ani de război în capitala Serbiei. S-a întors la Budapesta în 1919, pentru a participa la revoluţia sovietică a lui Béla Kun. Deşi era un funcţionar tânăr, tata a fost numit comisarul comunist al băncii în Budapesta. Când armata română a intrat în Budapesta pentru a înăbuşi revoluţia sovietică a lui Béla Kun, tata, speriat, s-a refugiat la Timişoara, care era de acum alipită României. Ştiu prea puţine despre trecutul lui revoluţionar sau despre legătura cu sovietele. Doar numele de sorginte rusească al fratelui meu mai mare, Ivan, născut la doi ani după căderea republicii ungare a sovietelor, mărturiseşte despre vechile lui simpatii.

Banatul, veche provincie austro-ungară, a fost împărţit în urma Tratatului de pace de la Trianon în trei părţi. României i s-au atribuit două treimi din acesta, iar restul a revenit Iugoslaviei şi Ungariei. Moşia arendată a bunicului meu matern în Jabluka, a rămas în partea iugoslavă, ca şi o parte a familiei în Ruma, Novisad şi

Pancevo. Tata nu ne-a vorbit niciodată despre scurta perioadă a trecutului lui revoluţionar, dar dragostea pentru sârbi şi-a păstrat-o şi ne-a învăţat şi pe noi că sârbii sunt curajoşi, cinstiţi şi, înainte de toate, filosemiţi.

Două decenii mai târziu, când furtuna nazismului începea să bântuie în jurul nostru, tata ne îndemna să ne punem speranţele în sârbi. Îmi amintesc de o scenă fatidică petrecută la o masă de prânz, în casa noastră din Bucureşti, prin 1939, la care au participat şi nişte unchi şi veri ai noştri, când tata a propus să ne mutăm cu toţii în Iugoslavia, unde aveam să fim protejaţi şi în siguranţă. Mama, abia mutată în Bucureşti, n-a acceptat să ne mutăm din nou şi aşa ne-a scăpat viaţa. Unchiul nostru Izak cu familia lui a decis să se stabilească în Belgrad înainte să se închidă frontierele. A fost înrolat în armată, iar când germanii au atacat Iugoslavia, a fost luat prizonier şi împuşcat pe loc ca evreu. Femeile din familia lui au fost duse la Auschwitz. Noi am supravieţuit, din fericire, în România, încurajându-ne din când în când cu ştirile despre eroismul rezistenţei partizanilor lui Tito, singura mişcare de partizani veritabilă şi independentă din Europa ocupată. Adesea nu aveam alte ştiri îmbucurătoare.

După eliberare, Tito a devenit marele erou al războiului. Eu eram deja activ în Haşomer Haţair când au început să se organizeze grupuri internaţionale de tineri voluntari pentru Iugoslavia, care să ajute la construirea căii ferate Sabac-Sarajevo. Relatările şi cântecele acestor brigăzi de tineri erau pe buzele tuturor. Ca însărcinare din partea mişcării mele, am fost trimis să aflu dacă ar fi posibil ca un grup dintre ai noştri să participe pe şantierul internaţional al tineretului. Mi s-a explicat pe loc că numai tinerii utecişti puteau să aibă onoarea de a face parte din *Omladina Titova* (*Tineretul lui Tito*).

Am fost foarte tulburat când, în 1948, Tito a rupt legăturile cu URSS şi propaganda stalinistă l-a stigmatizat drept „călăul sângeros al Balcanilor”. M-a tulburat şi mai

mult faptul că Haşomer Haţair s-a alăturat liniei Moscovei. Era pentru prima dată când am îndrăznit să mă aflu în dezacord cu linia partidului meu şi îmi meritam pecetea de „titoist”.

De-a lungul anilor care au urmat, când deja mă stabilisem în Israel, am menţinut legătura cu familia mea din Iugoslavia şi am vizitat această ţară de câteva ori. Interesele profesionale m-au condus în repetate rânduri în Dalmaţia, la malul mării. Frânturile de sârbo-croată învăţate în copilărie m-au ajutat mult.

Apoi a venit măcelul din Vukovar, lângă Ruma străbunicilor mei dinspre mamă, iar după aceea genocidul din Bosnia. A fost dezvrăjirea mea din urmă în ce-i priveşte pe eroicii sârbi – Seselj, Arkan, Mlădiei şi Radovici – şi recunosc că a fost foarte dureroasă; criminalii cu sânge rece erau foarte departe de sârbii idealizaţi de mine. Atunci şi numai atunci mi-am amintit că, în serile de duminică, la Cenad, în satul bunicilor mei, tinerii sârbi se băteau la cârciumă cu cuţitele. Coşmarul a continuat cu bombardarea Belgradului şi cu prigoanele din Kosovo. Când am vizitat ultima oară Dalmaţia, am văzut oraşul-monument Dubrovnik schilodit de artileria sârbească, paradiziaca insulă Lokrum bombardată nemilos de pe mare şi bisericile catolice croate pângărite. Toate acestea s-au întâmplat în pragul unui nou mileniu. Deşi Miloşevici a fost arestat, crimele huliganilor naţionalişti continuă încă la Belgrad.

Ca să fim drepţi, istoria diferitelor popoare a fost întotdeauna un amestec de eroism şi laşitate, de admirabilă omenie şi sălbăticie abominabilă. Proporţiile pot fi diferite în timp, dar ingredientele există oriunde. Se pare că nu există naţiune care să nu-şi fi trăit la un moment dat episodul său întunecat. Mă cuprinde ruşinea de fiecare dată când, în pofida idealului de „ocupaţie militară civilizată”, propriii mei conaţionali îşi permit acte de represiune inumane. Putem încerca să fim mai buni, dar

odată ce am devenit o naţiune „normală”, cu un teritoriu naţional, suntem şi noi, evreii, tentaţi să ne revendicăm de la acelaşi filon de brutalitate care subminează întreaga omenire.

Recentul val de recrudescenţă a fanatismului religios întunecat descoperă tot ce e mai urât în fiecare dintre naţiunile contaminate de acest morb. Şi noi, la rândul nostru, suferim astăzi de această nefastă contagiune.

Borochov visa să ne transforme într-o naţiune asemeni celorlalte, să ne aducă la un numitor comun internaţional. Dar simţindu-ne nesatisfăcuţi de acest program minimalist, am vrut întotdeauna să fim ceva mai mult, să fim un exemplu pentru naţiuni, „lumina din Sion”. Acest ideal nu s-a realizat încă. Probabil că va trebui să ne mulţumim cu mai puţin.

LIPSA PAG. 64 din scan

re, reţinuţi în România, nu mai apăream, până la urmă l-au părăsit. În kibuţul Zikkim de astăzi locuiesc camarazi originari din alte ţări.

În jurul focului de tabără de la Băneasa cântam cântece în ebraică şi în idiş, ca şi marşuri ale armatei sovietice, cu texte traduse neîndemânatec în ebraică. Dormeam puţin şi mâncam pe apucate şi noaptea ne încingeam în dansuri hasidice şi în hore şi, din când în când, în cazaciocuri, împreună cu soldaţii vecini. Câteodată, se înfuriau pentru că ne cinsteau cu votcă şi noi îi refuzam.

Vestea armistiţiului în Europa ne-a venit din Bucureşti într-o după-amiază însorită. Aşa cum se cuvenea, ne-am adunat imediat într-un careu şi am cântat *Hatikva* şi *Internaţionala*. Pe seară, cele două tabere sovietice, vecine cu noi au explodat în asurzitoare răcnete de beţie şi în rafale nesfârşite de focuri de armă. Cerul nopţii era luminat de artificiile haotice ale trasoarelor şi ale grenadelor luminoase. În timp ce noi nu aveam nevoie de băutură ca să ne alimentăm până noaptea târziu fericirea

frenetică, la vecini hărmălaia cacofonică s-a potolit încetul cu încetul, apoi, ca la un semnal, a încetat cu totul, într-o stare de ebrietate generală.

Însă nu totul a fost marcat de euforie în acele zile de neuitat din mai 1945, în pădurea primăvăratică. La un moment dat, am fost informaţi că vom fi vizitaţi de conducătorii legendarilor partizani evrei din ghetoul Vilna. Eram foarte mândri de faptul că membrii Haşomer Haţair din Polonia se aflaseră în fruntea rezistenţei evreieşti împotriva naziştilor din această ţară. Mordechai Anielewicz a fost comandantul răscoalei eroice din ghetoul din Varşovia, Chaika Grossman a organizat rezistenţa ghetoului Białystok, iar Aba Kovner fusese în fruntea faimoşilor partizani de la Vilna. Aveam ocazia să vedem eroii în carne şi oase!

A urmat o noapte dramatică. Adunaţi în jurul unui imens foc de tabără, am auzit întâi din întuneric imnul sacadat al partizanilor evrei → Zug nisht keinmal az di geist den letzten weig” (în idiş: „Nu spune niciodată că acesta e ultimul tău drum”). Apoi, dintr-odată, la lumina flăcărilor şi-au făcut apariţia cinci personaje, îmbrăcate în tunici militare de piele. Ruzka, singura fată dintre ei, o blondă înaltă şi zveltă, avea chipul marcat de suferinţă, ca al unui martir bizantin. Aba Kovner, care păşise în prim-plan, avea o faţă de o paloare cadaverică, încadrată de o revărsare de cârlionţi negri. Fără niciun fel de introducere, a început imediat să recite un poem al său, în care cuvintele „dam! dam!” („Sânge! Sânge!”) formau refrenul, pe care-l bătea ritmic cu cizma stângă. Mesajul poemului era acela că pământul de sub picioarele noastre tremură încă de sutele de mii de victime fără nume – şi, ca într-o pantomimă, Aba îşi folosea degetele de păianjen pentru a da viaţă cuvintelor. Concluzia era clară: nu trebuia să şovăim nicio clipă, ci să părăsim imediat pământul blestemat al Europei. De asemenea, porunca zilei era să uităm de toate divergenţele ideologice dintre mişcările

noastre şi să rămânem uniţi, aşa cum, în lupta contra naziştilor, camarazii noştri luptaseră alături de studenţii perciunaţi din *ieshiva* şi de membrii pseudofascişti ai mişcării Betar.

Desigur că am ignorat sau, mai degrabă, am iertat miopia ideologică a lui Aba şi a camarazilor lui, atribuind-o suferinţelor personale şi unui subiectivism de înţeles. Eram convinşi că trebuia să perseverăm în acţiunea noastră de a educa şi de a pregăti cu grijă tineretul pentru emigrare.

Scene asemănătoare s-au repetat în câteva rânduri. La aproximativ un an după aceea, în iarna grea a lui 1945 – 1946, îmi aduc aminte că eram delegat la Rădăuţi, ca urmare a faptului că vorbeam fluent limba germană. Se credea că evreii bucovineni care vorbeau nemţeşte mă vor înţelege mai bine. În paralel, aveam sarcina de a-i ascunde şi îndruma spre Bucureşti pe refugiaţii din Uniunea Sovietică, ce trecuseră ilegal graniţa peste Şiret.

Într-o zi, au sosit trei dintre conducătorii fostei noastre mişcări din Basarabia. Petrecuseră cinci ani în lagărele de dincolo de Cercul Polar, unde câţiva dintre tovarăşii lor îşi aflaseră sfârşitul. Au şezut liniştiţi şi foarte atenţi într-un colţ, până ce mi-am terminat expunerea în care pledam pentru înfiinţarea unei noi Internaţionale, mai deschisă şi mai democratică, care acum, după câştigarea războiului, ar trebui să înlocuiască Cominternul, organizaţia internaţională dictatorială a lui Stalin.

„Nici în coşmarurile noastre nu ne-am închipuit că primul lucru pe care-l vom auzi atunci când, după cinci ani petrecuţi în taiga, ne vom întâlni din nou cu tovarăşii din mişcare va fi povestea perimată despre cea de-a patra Internaţională” – au spus ei. Desigur, aveau dreptate şi noi greşeam profund. Dar ca şi ei, trebuia să simţim greşeala pe pielea noastră.

Aba Kovner s-a alăturat kibuţului lui în Israel şi a decedat recent, după o carieră de poet destul de apreciată.

La puţin timp după sfârşitul războiului fusese arestat de britanici, pentru că pusese la cale planul hidos de a se răzbuna pe germani otrăvindu-i în masă. După aceea nu a mai activat în politică. Nici cei trei tovarăşi de peste Şiret nu au mai făcut politică. De asemenea, cei mai mulţi dintre noi au evitat activismul politic, odată ajunşi, după multe peripeţii, în Israel.

10
Misiune neîndeplinită

În vara lui 1945, când supravieţuitorii lagărelor de exterminare au început să se întoarcă, încetul cu încetul, în Transilvania de Nord recent eliberată, am fost trimis de Haşomer Haţair să le duc mesajul nostru. Şi de această dată fluenţa mea într-o altă limbă – maghiara – a fost aceea care m-a făcut apt pentru această misiune. Urma să trăiesc una dintre cele mai tragicomice experienţe din viaţa mea.

Pe unii dintre aceşti supravieţuitori îi întâlnisem deja, în primăvara aceluiaşi an, când lucrasem în Timişoara mea natală. Era un grup de oameni cu faţa ascuţită, a căror piele avea o paloare cenuşiu-verzuie, ce fuseseră eliberaţi din minele de cupru din Bor,» Iugoslavia. Munca de sclavi îi schilodise, însă îi scăpase de lagărele de exterminare, unde fuseseră duşi cei mai mulţi evrei unguri. Singurul lor scop acum era să se întoarcă acasă şi să-şi caute familiile. Desigur, nu voiau să audă de Palestina şi de kibuţuri. Erau prea epuizaţi şi încordaţi ca să asculte o argumentare sau să poarte o discuţie normală. Erau blocaţi în Timişoara, fără să se poată întoarce acasă, unde războiul abia se terminase. Însă deşi săptămânile treceau, vorbele mele nu îi puteau atinge. Întunecaţi şi abrutizaţi de anii de muncă subterană, puteau să stea fără să scoată un cuvânt ore în şir.

„Îmbogăţit” cu această experienţă, am fost trimis la Cluj, în ideea ca de astă dată să trăiesc chiar în mijlocul refugiaţilor, încartiruiţi de un centru de primire în vilele Petru şi Pavel. La intrarea în acele vile, semnele cele mai

vizibile erau sutele de bilete şi anunţuri afişate, multe dintre ele însoţite de fotografii şi conţinând un text aproape identic: „XY din… văzut ultima dată la Auschwitz (sau Birkenau, Belsen etc.), în ziua de… Dacă cineva mă poate informa despre XY, rog să intre în legătură cu…” Numărul petecelor de hârtie creştea odată cu fiecare nou lot de deportaţi sosiţi în oraş.

Supravieţuitorii erau în majoritate persoane tinere, de acum bine hrănite şi recuperate fizic. Fetele încă mai aveau capul tuns şi erau neaşteptat de grăsuţe – probabil efectul bromatului amestecat în mâncarea din lagăr. La centrul de primire, mâncare era din belşug, lapte condensat, ouă deshidratate şi conserve cu carne de vită, trimise de American Joint Jewish Appeal, organizaţia americană de asistenţă a evreilor.

Tinerii se adunau în grupuri mici, în general, în funcţie de oraşul natal sau de blocul din lagăr în care stătuseră. Zilele şi le petreceau, de regulă, în jurul tablourilor cu mesaje, unde îi întâlneau pe nou-sosiţi, cu care făceau schimb de amintiri şi de informaţii. Serile erau dedicate discuţiilor animate despre viitor. Nu doreau decât să se întoarcă acasă, unde să-şi aştepte eventual rudele supravieţuitoare, să vadă ce le fusese jefuit de către vecini şi, înainte de toate, să se răzbune pe cei vinovaţi de soarta lor. Toţi voiau să plece din Europa, unii către Palestina, alţii care America. Niciunul dintre ei nu-i simpatiza pe sovietici, pentru că în timpul eliberării şi repatrierii putuseră să vadă diferenţa radicală dintre Aliaţi. Nu rare au fost cazurile în care supravieţuitori ai lagărelor au fost luaţi prizonieri de ruşi laolaltă cu foştii lor torţionari.

Propaganda mea nu a avut niciun efect. Prima lor întrebare era aproape întotdeauna: „În ce lagăr ai fost?” Ei bine, eu fusesem în Bucureşti, unde, cu toată prigoana şi munca silnică, domnisem nopţile în patul meu. Cum puteam să-mi imaginez că voi fi acceptat de aceşti oameni? întregul lor set de valori etice fusese distrus de experienţa

trăită în lagăre. Au ieşit de acolo animaţi de un individualism puternic, adesea chiar agresiv, cu o dorinţă arzătoare de recompensă pentru suferinţele îndurate şi în cele mai multe cazuri cu convingerea mitică de a fi devenit invulnerabili.

Răspunsul tipic la argumentele mele era: „Nu mă bate la cap. Poate că voi pleca în Palestina, însă o să se întâmple cum şi când voi dori – sau poate că nu voi pleca deloc. Scuteşte-mă de idealismul tău infantil despre frăţia universală şi sacrificiul personal”.

În realitate, erau încă profund marcaţi de traumele suferite, pe care şi le ascundeau sub o crustă de asprime. Într-una din seri, am asistat la o punere în scenă a unor amatori, foşti deţinuţi. A fost ceva care, în limbajul de astăzi, s-ar putea numi psihodramă. Scena se petrecea, desigur, la Auschwitz, mai precis, în bucătăria corpului german de gardă. Doi deţinuţi şmecheri reuşiseră să „organizeze” (să fure, în jargonul lagărelor) o pereche de cârnaţi de la popota soldaţilor SS. Distribuţia era completă, un ofiţer neamţ, o infirmieră sadică, câţiva „kapo” („brigadieri”) cruzi şi eroii, doi deţinuţi, privilegiaţi pentru că lucrau la bucătărie. Un băiat care îşi păstra înfăţişarea scheletică juca rolul unui *muselman*, cum se chemau cei ce intrau în agonie din cauza inaniţiei. Mi-a fost dat să aud tot limbajul lagărelor, un amestec de germană, idiş şi ucraineană, altoit pe limba borfaşilor unguri. Desigur că deţinuţii care lucrau la bucătărie au fost pedepsiţi şi trimişi înapoi la barăci. Făptaşul principal a fost biciuit în public şi trimis la carceră. La acest punct, reprezentaţia se transforma într-o pantomimă grotescă şi îngrozitoare. Tovarăşul celui încarcerat a mâncat aproape în întregime cârnaţii, spre ilaritatea audienţei, murmurând vorbe de remuşcare la fiecare înghiţitură. Când, în cele din urmă, deţinutul pedepsit a fost eliberat din carceră, a mai apucat să găsească şi el o bucată de cârnat. *Happy-end* în stil Auschwitz!

La două zile după psihodramă, am părăsit Clujul cu misiunea neîndeplinită. Colegii mei de cameră din Cluj probabil că au participat la exodul neorganizat, înapoi, către lagărele de refugiaţi din Germania şi Italia şi apoi s-au îmbarcat pe vapoarele cu imigranţi ilegali spre Palestina, ca bine-cunoscutul „Exodus”. Mişcările noastre de tineret se opuneau emigraţiei haotice. Dar apelul nostru la educaţie şi la o pregătire adecvată pentru viaţa de muncitor în kibuţ se lovea de multe ori de urechi surde. Recunosc însă că valurile de foşti deportaţi, în încăpăţânarea şi disperarea lor de supravieţuitori, au fost cele care au provocat sfârşitul mandatului britanic în Palestina.

Noul regim comunist, implantat în Ungaria şi în Transilvania de Nord, le-a oferit unora dintre supravieţuitori o ocazie excelentă de a se răzbuna pe vecinii lor ne-evrei, ce asistaseră pasiv la deportări şi participaseră la ticăloşia jafului. Răzbunarea lor, deghizată în uniforma poliţiei comuniste, a devenit, cel puţin pentru un timp, singura lor ideologie politică.

Conducerea mişcării a decis să dedic ultimele luni ale iernii şi primăvara anului 1946 activităţii mele din Oradea. La început, mi s-a părut că măcar acolo aveam un oarecare succes.

Haşomer Haţair demonstrînd împotriva fascismului (1945)

Destul de mulţi supravieţuitori, poate chiar câteva

sute, se întorseseră la casele lor jefuite sau ocupate de străini şi începuseră să înjghebeze o viaţă cât de cât normală. Unii dintre ei se înscriseseră, în mod firesc, în organele comuniste ale oraşului.

Am închiriat câteva camere în clădirea Ulman, de la marginea fostului ghetou, care dădea spre piaţa mare şi spre vechea cetate habsburgică a Oradei. Nu-mi închipuiam că în câţiva ani voi deveni un locatar fără voie al acestei citadele.

Am început să organizez la sediu, aşa cum se cuvenea, grupurile, pe vârste diferite. Curând, portretele lui Herzl, Marx şi Borochov împodobeau pereţii camerelor. Diferitele gazete de perete prezentau aceleaşi imagini stereotipe – la stânga, barăcile din lagăre, hainele vărgate, sârma ghimpată şi chiar crematoriile, iar la dreapta, câmpurile verzi, tractoarele şi pionierii sănătoşi şi veseli din Palestina.

Desigur că aveam multe greutăţi cu adaptarea programei noastre obişnuite, astfel încât ea să fie potrivită pentru aceşti adolescenţi. Odată, după ce mi-am început obişnuita prezentare despre educaţia sexuală în faţa unui grup de patru fete, ele au început să chicotească. Motivul era acela că una dintre ele, Rozsika, o fată de 15 – 16 ani, trecuse prin groaznica experienţă a unui bordel militar german. M-a ars o ruşine pe care nu am uitat-o nici până azi.

În iarna târzie a acelui an, viaţa mea la Oradea devenea mai grea pe zi ce trecea. Nu existau încă familii cu gospodării normale, care să mă invite din când în când la masă. În Oradea am fost nevoit să trăiesc cu dovleci copţi, pentru că banii de la mişcare nu ajungeau pentru altceva. Colac peste pupăză, am fost chemat la poliţie, unde tovarăşii comisari Blau, Gold şi Seidman m-au somat să părăsesc oraşul. Mi-au declarat că, după cele întâmplate în Ungaria cu faimosul Dr. Kasztner, ei nu vor tolera nicio activitate sionistă în Oradea.

Kasztner fusese un şef sionist din Budapesta, care, în ultimul an de război, a încercat să trateze cu călăul Eichmann un acord conform căruia britanicii urmau să livreze maşinii de război germane sute de camioane, în schimbul vieţii evreilor din Budapesta. În timp ce Joel Brandt, trimisul lui Kasztner la Cairo, încerca în zadar să obţină de la englezi camioanele militare, Eichman a decis să dea o dovadă de bune intenţii, eliberând câteva sute de evrei din Budapesta. Kasztner a făcut o listă ce cuprindea personalităţi ale comunităţii şi prieteni ai săi. Vagonul cu toţi aceştia a fost ataşat unui tren cu deportaţi la Auschwitz, apoi decuplat de la acesta pe drum şi deviat spre Elveţia. Misiunea lui Brandt a eşuat, iar deportările în masă au continuat ca şi mai înainte. Supravieţuitorii au considerat afacerea Kasztner un act de trădare.

Anii de după război au fost necruţători şi Kasztner, ajuns în Israel, a intentat un proces de anti-defăimare, dar după aceea a fost împuşcat de unul dintre supravieţuitorii Holocaustului.

Timp de câteva zile, m-am jucat de-a pisica şi şoarecele cu autorităţile locale. Le-am ignorat ordinul de a părăsi oraşul, dorind să salvez rezultatele activităţii mele şi chiar am încercat să obţin o autorizaţie telefonică de a-mi continua activitatea politică în Oradea prin intermediul prietenilor budapestani din mişcare. Însă nu am avut nicio şansă: sioniştii erau echivalaţi cu Kasztner.

Oradea fusese reocupată de armata română, însă oficial făcea încă parte din Ungaria. Realipirea la România a avut loc ceva mai târziu, după instaurarea guvernului Petru Groza, când ruşii au decis să prefere România. Nu mi-a fost de folos nici vizita unui tovarăş al nostru din Budapesta, legendar luptător în rezistenţa antinazistă, aşa că a trebuit să-mi fac bagajele.

Singurul lucru bun pe care-l luam cu mine din Oradea a fost un geamantan plin de cărţi în limba maghiară, pe care le cumpărasem din talciocul local pe

nimica toată. După câţiva ani de despărţire, reîntâlnirea mea cu cultura şi limba maghiară a fost foarte plăcută.

Am avut noroc cu trenul spre Bucureşti. Am găsit un vagon înţesat cu soldaţi ruşi, care m-au lăsat să mă urc alături de ei. În compartiment am găsit până şi un loc şi mi-am pus cele două geamantane pe poliţa de deasupra capului. M-am instalat confortabil pentru cele 10 – 12 ore de călătorie şi m-am adâncit într-o splendidă ediţie ilustrată, semnată de Baronul Nopesa, bine cunoscutul paleontolog maghiar, un personaj aventuros, homosexual declarat şi candidat fără succes la tronul Albaniei. A fost o digresiune plăcută după iadul îndurat la Oradea.

Încetul cu încetul, vagonul s-a golit de soldaţi. În gări, civilii nu erau lăsaţi să urce. M-am lungit fericit pe bancheta mea şi am început să moţăi. M-am trezit brusc când trenul a prins dintr-odată viteză la ieşirea dintr-o gară şi am avut timp să-l văd pe soldatul rus din faţa mea sărind pe fereastra vagonului cu valiza mea sub braţ. Desigur, luase cu el geamantanul mai greu, acela plin cu cărţile nou achiziţionate. Am rămas, aşadar, singur cu Baronul Nopesa şi îmi râdeam în barbă la gândul dezamăgirii şi blestemelor soldatului rus.

De fapt, soldaţii ruşi care erau prinşi beţi sau furând erau pedepsiţi adesea cu cruzime. Dacă, pe deasupra, erau prinşi chiar de *gvardeitsi*, tinerii poliţiei militare, puteau să fie împuşcaţi pe loc. Mi se întâmplase să văd în Bucureşti doi soldaţi beţi ce fuseseră duşi după un colţ şi executaţi fără judecată. Rusul meu probabil că avea experienţă, odată ce alesese să sară din trenul în mişcare.

Am ajuns în Bucureşti cu două săptămâni mai înainte de data oficială a întoarcerii mele. Secretarul general al mişcării, din spatele biroului său de la sediul din strada Anton Pann, mi-a aplicat o mustrare severă pentru insubordonare şi laşitate. Acest act de indisciplină nu a dăunat însă carierei mele şi doi ani mai târziu am ocupat, la rândul meu, postul de secretar general al Haşomer

11

Pinocchio

Activitatea noastră în Haşomer Haţair a culminat cu taberele de vară în munţi, pe care le-am organizat în fiecare an – în 1945, la Tazlău, în 1946, lângă Reghinul Săsesc, în 1947, la Iacobeni şi în 1948, în Agăş. Adunam mii de copii şi de adolescenţi din toate colţurile ţării, iar noi, un grup de conducători de 18 – 19 ani, eram responsabili pentru bunăstarea lor timp de două săptămâni, în cele mai precare condiţii. Încă mă cutremur gândindu-mă la temeritatea acţiunii noastre. Pare de necrezut, dar taberele erau încununate de succes!

Desigur că transportul feroviar încă nu funcţiona bine în aceşti primi ani de după război. Copiii veneau de departe, de multe ori călătorind în picioare pe coridor, sau în vagoane de marfă, iar în unele cazuri chiar pe acoperişurile vagoanelor. Coborau la staţia cea mai apropiată şi mărşăluiau pe jos câţiva kilometri până la tabăra de vară. Soseau în valuri, copii de gimnaziu şi liceeni, băieţi şi fete, cântând marşuri în ebraică, ale căror cuvinte doar puţini dintre ei le înţelegeau. Taberele de vară numărau între 2000 şi 4.000 de tineri.

Nu aveam „echipament de camping”, cum s-ar spune azi. Tinerii erau găzduiţi în clădiri goale, pe jumătate distruse, moştenire a războiului. La Apalina, lângă Reghin, am stat în castelul deja jefuit şi devastat al contelui de Abafâja. Dar era destul loc ca să ne întindem păturile pe jos, iar parcul castelului era mai mult decât adecvat pentru activităţile noastre.

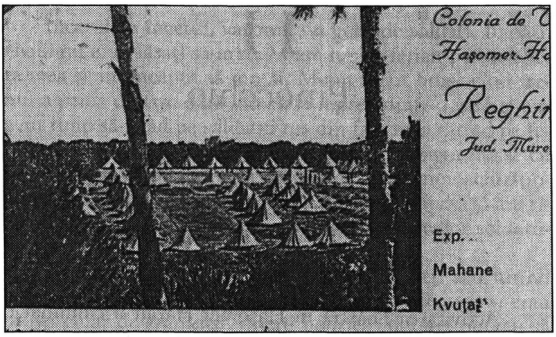

Cărţi poştale ale taberei de vară de la Reghin

Spre plăcuta mea surpriză, biblioteca castelului nu fusese complet jefuită; era plină de cărţi în germană, risipite pe jos. Mi-am însuşit câteva volume splendide, publicate la sfârşitul secolului al XIX-lea, legate în piele aurită şi pline de litografii. Nu aveam nicio remuşcare, pentru că, în privinţa cărţilor, mişcarea se ghida după principii comuniste – cărţile nu sunt proprietate privată, ele trebuie să circule între cititori.

În drum spre tabăra de vară de la Iacobeni, în vagoane de marfă

Coloana mărşăluieşte spre tabăra din Tazlău

Într-o altă vară, am ocupat pentru două săptămâni casele părăsite ale evreilor deportaţi din Iacobeni, de pe Valea Dornei. Acolo ne simţeam cumva mai acasă, fără să ne gândim la soarta proprietarilor lor, a fraţilor noştri.

Mâncarea era puţină aproape întotdeauna, pentru că trăiam din ce puteam cumpăra de la sătenii dimprejur. Aşa că mămăliga era alimentul principal, iar ceaiul era îndulcit cu economie.

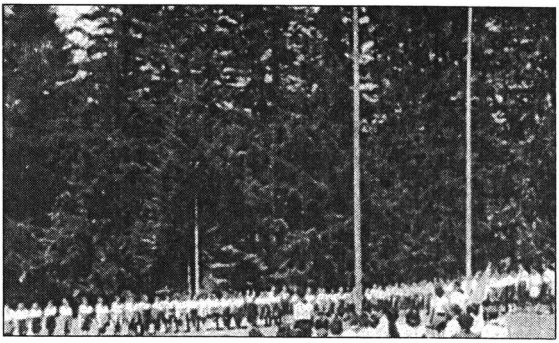

Ceremonia de deschidere a taberei de vară de la Tazlău (1945)

Conducătorii taberei de la Iacobeni (1947)

Personalul sanitar era format din câţiva studenţi la medicină. Nu am avut însă probleme majore, în fără de epidemiile de scabie. Păduchii erau înecaţi în valuri de gaz. Latrinele erau construite după bine cunoscuta şi primitiva tehnică cercetăşească, dar scândurile erau îmbibate în crezol şi pământul din jur era înălbit de varul nestins.

Probabil că semănăm, ca aspect exterior, cu o bandă de cerşetori juvenili. Ne dădeam seama de asta mai ales când traversam, în coloane dezordonate, vreo localitate balneară şi vedeam oroarea din ochii oaspeţilor aflaţi în vacanţă. Ce mândri eram de aspectul nostru proletar!

Însă în tabere ne distram pe cinste. La mare preţ erau activităţile cercetăşeşti pe care nu le puteam desfăşura în oraşele prăfuite din Moldova – concursuri de atletism, tragerea de frânghie, instalare de corturi,

semnalizare şi alpinism. Miezul nopţii ne găsea adesea adunaţi în jurul focului de tabără. Noaptea, ne furişam să furăm steagul grupului vecin. Pentru că eram unul dintre conducători, aproape că nu închideam ochii de atâta treabă. Probabil că în aceste ocazii mi-am însuşit „narcopatia”, capacitatea de a adormi în mers sau în mijlocul unei fraze. În anii următori, talentul acesta de a putea adormi indiferent de situaţie mi-a fost de mare ajutor.

Un eveniment central în aceste tabere era „procesul literar”. Alegeam o carte, o personalitate sau o idee, pe care le supuneam judecăţii – cu judecător, procuror, avocat, martori şi juraţi. De pildă, capela pustiită a contelui maghiar a oferit un cadru adecvat pentru procesul Religiei. Desigur că sentinţa unanimă a fost „vinovat”. Cu o altă ocazie, am judecat mişcarea Esperanto şi fiecare încerca să poarte haine verzi, culoarea mişcării. Şi în acest caz, doctorul Zamenhoff, fondatorul evreu al mişcării, a fost găsit vinovat… fiindcă trebuia să fi fost sionist şi nu un umanist utopic. Iosif Flavius, marele istoric evreu de la Curtea imperială romană, a fost condamnat ca trădător, acordându-i-se circumstanţe atenuante datorită importanţei sale literare. Ben Yair, care a comandat rezistenţa împotriva romanilor pe muntele Massada şi a ordonat sinuciderea în masă a ultimilor apărători a fost, desigur, achitat. Autorul romanului sovietic *Ciocolata*, în care un activist de partid este condamnat la moarte pentru că soţia şi copiii lui au acceptat să primească ciocolată de la un agent imperialist, a fost şi el achitat. Cu o menţiune specială, a fost achitat şi pedagogul rus Makarenko, cel care a iniţiat sistemul de autoguvernare colectivă în căminele de tineri delincvenţi, după Revoluţia din Octombrie. Pe atunci încă nu cunoşteam faţa sinistră a „metodei Makarenko”.

Încununarea fiecărei tabere era „marea excursie”, în care, timp de trei zile, toţi participanţii, separaţi pe

grupuri şi urmând semne de drum cercetăşeşti şi mesaje ascunse, străbăteam munţii şi văile pentru a ne întâlni într-un punct dat. În vara lui 1945, când excursia s-a făcut în regiunea Cheilor Bicazului, a avut loc un accident. Un băiat înalt şi slab din Bucureşti, poreclit Pinocchio pentru că nu-şi coordona prea bine mişcările, a căzut într-o râpă şi şi-a rupt femurul. Folosindu-ne de tehnica cercetăşească, i-am fixat piciorul frânt între două aţele şi am construit o targă. Partea ce a urmat a fost mai grea, pentru că trebuia să-l transportăm la un spital, ca să poată fi îngrijit.

Câţiva localnici ne-au spus că dincolo de munte, pe versantul transilvănean, există un trenuleţ pe şine înguste care ajunge la Gheorghieni sau, pe numele său de atunci, Gyergyö Szent Miklós. Pinocchio era din Bucureşti, ca şi mine, şi dat fiind că ştiam şi ungureşte, am fost ales şi pentru misiunea asta. împreună cu un prieten, l-am transportat pe Pinocchio şi am coborât muntele, doar ca să aflăm că trenuleţul nu mai circula de luni de zile. Nu puteam să ne întoarcem din drum, sus, pe munte, mai ales că grupul nostru aflat în excursie se deplasase deja între timp.

Aveam puţini bani şi o mică rezervă de aspirină şi luminai pentru pacientul nostru. Am hotărât să mergem mai departe şi am plătf un car cu boi care să ne ducă până la Gheorghieni, de altfel, singurul mijloc de transport pe care l-am găsit. Când am ajuns în oraş, pe înserate, am aflat că spitalul nu funcţiona, pentru că personalul fugise împreună cu armata maghiară în retragere. Am petrecut noaptea dormind pe jos, în gară, şi am aşteptat să treacă un tren de ocazie.

Pinocchio a dormit chinuit şi nu am putut să-l calmăm decât cu o doză de luminai. Eu şi tovarăşul meu am mâncat la cină nişte castraveţi verzi, deoarece ne cheltuisem banii cu căruţaşul şi trebuia să mai păstrăm ceva şi pentru tren. În vara lui 1945, la puţină vreme după

terminarea războiului, în toată Transilvania de Nord domnea un haos pe care nu mi-l putusem imagina.

Nu exista un orar al trenurilor şi nici trenuri de persoane care să ne ducă până la Braşov, cel mai apropiat oraş, în sudul „civilizat" al Transilvaniei. În zorii zilei am reuşit să ne căţărăm pe un mărfar, care a parcurs cele câteva zeci de kilometri până la destinaţia noastră în nu mai puţin de 12 ore. Atât rezerva de castraveţi, cât şi cea de luminai se terminase, iar sărmanul Pinocchio supravieţuia cu apă şi aspirină, gemând neîntrerupt.

Am ajuns în sfârşit la Braşov abia a doua seară şi l-am predat pe Pinocchio la punctul sanitar din gară. Uşuraţi, am aţipit pe duşumeaua sălii de aşteptare, înghesuiţi şi încălziţi de zecile de persoane care dormeau acolo. În două zile şi două nopţi parcursesem o distanţă de mai puţin de 200 de kilometri.

În după-amiaza următoare, a treia zi, aşadar, când am apărut pe neaşteptate acasă, la părinţii mei, murdar, nebărbierit şi înfometat, pe masă m-a întâmpinat un Apfelstrudel, prăjitura mea preferată – bine mirositoare, călduţă şi pudrată cu zahăr. Ce dulce a fost atunci viaţa burgheză!

La ultima tabără de vară, din 1948, nu am mai putut participa, pentru că mă aflam deja în spatele gratiilor. E povestea care urmează.

12

Nepotul lui Béla Kun

În vreme ce prietenii mei erau plecaţi în ultima tabără de vară în Carpaţi, eu zăceam într-o celulă izolată din pivniţa Siguranţei din Timişoara. A fost o altă întâlnire traumatică cu oraşul meu natal. Fusesem numit secretar general al organizaţiei Haşomer Haţair din România în decembrie 1947. Însă ca într-o piesă de teatru, mi-a fost dat să fiu „rege" numai pentru o zi. La sfârşitul lui ianuarie, a trebuit să merg la Praga, pentru a reprezenta organizaţia noastră la o conferinţă europeană. Acesta avea

să fie sfârşitul şefiei mele.

În mod neaşteptat, autorităţile mi-au respins cererea pentru paşaport, un semn rău, pe care la vremea aceea nu-l înţelegeam încă. Numai un camarad al nostru, arhitectul Dascălu, membru în Marea Adunare Naţională, a obţinut paşaportul. Pe vremea aceea, încă ne mai menţineam legăturile care odinioară ne permiteau trecerea ilegală a frontierei şi de aceea călătoria dus-întors în Cehoslovacia nu ni s-a părut un lucru complicat. Totul a funcţionat perfect la dus.

S-a întâmplat că, în acel decembrie, Partidul Comunist a preluat oficial puterea, împreună cu partidele „tovarăşe de drum”, iar regele a fost obligat să plece în exil. România avea să devină Republică Populară. Noi, cei din Haşomer Haţair, consideram că ne numărăm printre „tovarăşii de drum” – şi, prin urmare, vedeam toate aceste transformări cu ochi buni. Nu bănuiam însă că ele însemnau o schimbare de poziţie faţă de noi, al cărei simptom l-a reprezentat şi faptul că-mi fusese refuzat paşaportul.

Am trecut frontiera îngheţată cu Ungaria pe la Valea lui Mihai, însoţit de un prieten al nostru şi de un contrabandist român, care m-a dat în grija unui contrabandist ungur. După câţiva kilometri pe jos prin zăpadă, am luat trenul spre Budapesta.

Mai fusesem la Budapesta, în copilărie, iar oraşul mi se întipărise în memorie ca o capitală modernă, bogată şi vibrând de viaţă, cu băi termale, metrou şi restaurante în care cântau tarafuri de ţigani. Acum, la trei ani după ce, în ultimele luni de război, fusese supus unui asediu descreierat, asemănător celui de la Stalingrad, oraşul era o imensă ruină. Multe dintre clădirile pe care mi le aminteam se transformaseră în munţi de dărâmături şi era greu să găseşti o casă care să nu fi fost atinsă. Mirosul războiului, mirosul de praf şi zidărie al caselor bombardate plutea încă în aer. Metroul, pasiunea vizitei mele din

copilărie, nu mai funcţiona. Pretutindeni întâlneam doar mizerie şi disperare. Aşa că despărţirea de Budapesta nu a fost una grea şi, continuându-mi drumul, am ajuns în „Praga de Aur”.

Spre deosebire de Budapesta, acest oraş maiestuos rămăsese neatins în urma războiului. Numai din loc în loc, pe caldarâm, mici plachete şi buchete de flori însemnau locul unde murise un luptător al rezistenţei, în ultimele zile ale ocupaţiei naziste. Cu această excepţie, nu existau urme ale războiului sau ale ocupaţiei străine. Praga a fost pentru mine primul oraş „apusean”, inundat deja de produsele sclipitoare ale lumii libere. Ca un bun membru al mişcării mele, am evitat pe cât posibil mărfurile de lux burgheze şi am cumpărat doar o pereche de mănuşi şi o eşarfă pentru prietena mea. În rest, am colindat prăvăliile cu noile articole de birou şi mi-am cumpărat nişte carnete frumoase şi creioane mecanice.

Prima întâlnire europeană a organizaţiei Haşomer Haţair a fost un succes indiscutabil şi eu aveam onoarea să reprezint cea mai mare organizaţie locală din întreaga Europă. A fost pentru prima oară când am ţinut un discurs în ebraică. Am reuşit să mă fac înţeles, cu o singură excepţie, când, necunoscând o excepţie gramaticală, am folosit „sutiene” („haziot”) în loc de „fronturi” („hazitot”) – şi, drept urmare, am declarat că „în România luptăm în diferite sutiene”. Publicul, de altfel puritan, s-a distrat copios.

Legăturile organizaţiei sioniste cu regimul din Cehoslovacia erau excelente la acea vreme. La Praga se aflau diferiţi membri ai mişcării noastre din Palestina – Yulek Barzilai, viitor ministru în Israel şi Mordechai Oren, care aveau legături strânse cu Partidul Comunist local. împreună cu alţii, pregăteau marea livrare de armament din Cehoslovacia, care urma să ne ajute în Războiul de Independenţă al Israelului, ce a izbucnit câteva luni mai târziu. Însoţit de ei, am vizitat cartierul evreiesc din Praga,

acum pustiu, şi faimosul cimitir străvechi, mi-am adus omagiile la statuia rabinului Loew, cel care a creat legendarul Golem din povestirea lui Meyerlink şi am intrat în Altneuschul, vechea sinagogă din secolul al XIII-lea, în podul căreia Egon Erwin Kisch a căutat în zadar rămăşiţele pământeşti ale legendarului monstru. O impresie puternică mi-a făcut Muzeul Evreiesc, în care hitleriştii adunaseră şi înghesuiseră obiecte de artă şi cultură evreiască, jefuite din întreaga Europă, pentru a ridica un monument etnografic al unei „rase dispărute”.

Eliezer, delegatul din Palestina ce fusese paraşutat în România în urmă cu trei ani, era şi el de faţă, trecând prin Praga în drum spre casă. M-a invitat să-l însoţesc şi să petrec câteva zile cu el la Viena. Oarecum şocat, l-am refuzat, spunându-i că în România mă aşteaptă o mişcare întreagă şi că nu am timp de distracţii gratuite. Foarte curând aveam să regret atitudinea mea corectă din punct de vedere politic. Am ajuns să văd Viena abia 20 ani mai târziu.

M-am întors împreună cu Vadisz, un membru al nostru din Transilvania. La câteva zile după plecarea noastră din Praga, în februarie 1948, comuniştii au pus mâna pe putere, printr-o lovitură de stat violentă. Jan Masaryk a fost aruncat de la o fereastră a Palatului Hradzin, respectându-se astfel o veche tradiţie politică locală. Numai că, de data aceasta, cel aruncat a murit de-a binelea, nu a scăpat numai cu ruşinea, ca trimişii împăratului austriac în secolul al XVII-lea, aşa cum ne spun cărţile de istorie.

La Budapesta, ni s-a alăturat un membru al unui kibuţ din Palestina, Aba Naor, un bărbat impresionant, în vârstă de vreo 40 de ani (foarte bătrân în ochii noştri!), care urma să treacă ilegal în România ca să preia comanda organizaţiei paramilitare semilegale de emigrare *Mossad Haaliya*. Avea rangul de colonel în *Hagana*, armata semilegală evreiască din Palestina, şi comandase diverse

acţiuni militare în anii tulburi de dinainte de independenţă.

Ningea şi din nou era foarte frig, când am ajuns la casa contrabandistului, din marginea ultimului sat din Ungaria, înainte de frontieră. Noaptea se scurgea şi partenerul lui, contrabandistul român care urma să ne treacă graniţa, nu se mai arăta. Dacă ne prindea lumina zilei, trebuia să aşteptăm noaptea următoare. Contactele şi locurile de întâlnire ar fi fost pierdute, fapt care ne-ar fi obligat să o luăm de la capăt, eventual chiar din Budapesta. Ne-am decis, aşadar, să încercăm să trecem doar cu ajutorul săteanului maghiar şi, cu o oră înainte de ivirea zorilor, am pornit la drum. Fiind probabil trădaţi, ne-a întâmpinat o rafală de mitralieră şi gloanţele unui detaşament de grăniceri au şuierat împrejurul nostru. În timp ce ne trânteam pe burtă, ghidul nostru expert a dispărut. Noi trei, Aba, Vadisz şi cu mine am fost arestaţi.

Fără vreo urmă de minim respect, cu mâinile legate la spate, pe teritoriul României am fost duşi pe jos, sub escortă. Trebuia să parcurgem astfel, pe propriile noastre picioare, predaţi din post în post, tot drumul până la gara de la Chişinău Criş. Am străbătut prin zăpadă un drum de vreo 40 de kilometri, în timp ce grănicerii purtau grija bagajelor noastre. Din când în când, ne opream la un post ca să ne încălzim; în una dintre aceste ocazii, cadourile pentru prietena mea au intrat în posesia nevestei şefului de post.

În timp ce ne târam picioarele pe drumurile înzăpezite, mă gândeam că în acel moment aş fi putut să mă plimb prin parcul de la Schoenbrunn şi să ascult opera din Viena, în locul înjurăturilor grănicerilor. Când am ajuns, în cele din urmă, la destinaţie, s-a constatat că aveam o degerătură de gradul doi la piciorul stâng şi aşa mi-am pierdut unghia de la degetul mare, care se infectase. Mai port şi astăzi această urmă, drept amintire.

Am fost duşi cu vagonul-dubă la Siguranţa regională din Timişoara, peste drum de Liceul „Diaconovici Loga”,

unde, cu doi ani în urmă, îmi trecusem examenul de bacalaureat în particular. Povestea încropită de noi pentru anchetatori a fost simplă. Eram doi tineri care fugiserăm în lagărele de refugiaţi din Italia. După câteva luni, ne săturaserăm să tot aşteptăm şi am hotărât să ne întoarcem acasă. Pe drum, ne-am întâlnit cu cetăţeanul palestinian Naor, care ne-a cerut ajutorul să treacă în România, unde voia să-şi viziteze sora din Bucureşti.

Nu ştiu în ce măsură ne-au crezut povestea. Aba era protejat de paşaportul său britanic, iar noi urma să fim expulzaţi. Am fost transferaţi într-un lagăr din Oradea Mare, un fel de centru de triere pentru tot felul de categorii de oameni care urmau să fie expulzaţi din România. Lagărul se afla în cetatea din Oradea, pe care o văzusem pe dinafară în timpul primei mele şederi în acest oraş. Era o citadelă din secolul al XVIII-lea, din timpurile Mariei Tereza, clădită după planurile vestitului inginer militar francez Vauban. Lăsată în părăginire zeci de ani, i se găsise acum o bună folosinţă. Locuitorii temporari ai citadelei erau un amestec uman eterogen, adunat aici de vârtejul anilor de război.

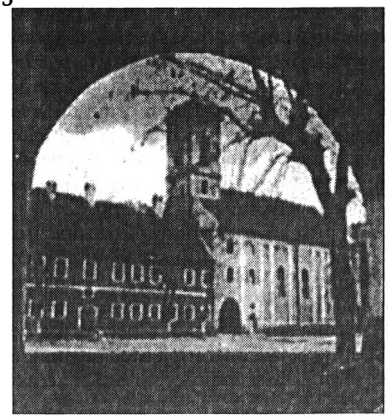

Curtea închisorii din Oradea (1948)

Stăpânul atotputernic al acestui mizerabil microcosmos de câteva sute de persoane era comisarul Kun, o persoană civilizată şi agreabilă, cu care ne-am împrietenit curând. Unchiul lui fusese Béla Kun, dictatorul

comunist al efemerei republici ungare a sovietelor din 1919. Când sovietele maghiare au fost înecate în sânge, între altele prin intervenţia armatei române, Béla Kun şi familia sa au fugit în Uniunea Sovietică. În timpul proceselor şi epurărilor din anii ’30, Kun şi fratele său au fost împuşcaţi în beciurile staliniste, împreună cu multe alte sute de conducători comunişti din străinătate. Comisarul nostru, împreună cu supravieţuitorii familiei sale, s-au folosit de prima ocazie pentru a se repatria în oraşul lor natal, Oradea. Ajuns acasă, fusese însărcinat, din evidentă rea-voinţă cu neplăcuta funcţie în care-l aflasem.

Afirmându-şi acum propriul iudaism, cu mândrie, Kun nu şi-a ascuns dispreţul când ne-a auzit povestea. Dacă v-aţi decis să plecaţi în Palestina – ne spunea el, cu toate că în principiu condamna sionismul – trebuia să perseveraţi şi să nu fiţi laşi, să vă întoarceţi din drum. Comisarul Gold, vechea mea „cunoştinţă”, nu a fost deloc surprins şi l-a lămurit, desigur, în legătură cu prima mea dezertare de la Oradea.

În afară de Kun, celălalt reprezentant al autorităţilor era poliţaiul Smerchinyi, un demn exemplar al vechii poliţii provinciale corupte. Deţinuţii ofereau un amestec neînchipuit de tipologii şi de istorii personale. Se găsea acolo un sat întreg de ţărani nemţi din Dobrogea, care erau la a cincea etapă a unei odisee tragice. În ajunul războiului, urmaseră apelul lui Hitler şi se întorseseră „acasă în Reich”, părăsindu-şi gospodăriile. Fuseseră colonizaţi în teritoriile ocupate în Polonia, de unde polonezii îi izgoniseră înapoi în Germania îndată după terminarea războiului. După un timp, se hotărâseră să se întoarcă, în sfârşit, la casele lor din Tariverdi, unde trăiseră aproape un secol. Dar după o lună fuseseră din nou adunaţi şi depuşi pentru expulzare în cetatea din Oradea. Înghesuiţi laolaltă ca un fel de trib straniu, privirea tuturor, bătrâni, femei şi copii, exprima vidul unei

disperări nesfârşite. Nu puteam să nu-mi fie milă de ei, cu toate că erau germani.

Sentimentele mele erau însă diferite faţă de cele câteva zeci de foşti soldaţi din Waffen SS, care şi ei urmau să fie expulzaţi. Toţi erau nemţi din Banat care slujiseră în armata germană, iar printre ei l-am recunoscut pe Klemens, fiul unui agricultor, prieten al familiei mele din Cenad. În ultimele faze ale războiului, şvabii din Banat au organizat divizia Waffen SS „Prinz Eugen" – şi mai toţi fuseseră luaţi prizonieri. Într-o încăpere alăturată din cetate, erau ţinuţi separat câţiva şvabi care nu recunoşteau că au servit în SS. Kun i-a pus odată să se alinieze în faţa noastră şi să ridice braţul stâng. Lângă subsuoară, toţi aveau o cicatrice asemănătoare, exact în locul. În care toţi soldaţii SS fuseseră tatuaţi, identificaţi şi marcaţi pe viaţă cu semnul organizaţiei criminale.

Într-o altă sală a citadelei trăia o şatră întreagă de ţigani. Erau ţigani din Ungaria, care fugiseră în România ca să scape de deportarea nazistă. Bulibaşa şatrei a fost cel care mi-a relatat pentru prima oară despre dimensiunile şi grozăviile holocaustului lor, pe care-l numeau „pojainost". Şi ei reuşiseră să intre cumva în România, dar acum urmau să fie expulzaţi. Majoritatea deţinuţilor din cetate erau însă contrabandişti români şi unguri din satele de la frontieră, între ei aflându-se şi un grup de evrei din Nădlac.

Lagărul din Oradea nu avea nicio infrastructură, cum s-ar spune astăzi. Dacă nu aveai pe cineva care să-ţi trimită o saltea, dormeai pe podeaua de piatră. Pentru a simplifica totul, în lagăr nu se gătea şi nu se dădea de mâncare. În consecinţă, în fiecare dimineaţă, la poarta cetăţii funcţiona un „târg de sclavi". Soţiile oficialităţilor şi ale şefilor organizaţiilor locale de partid veneau să ia salahori cu ziua pentru diferite feluri de munci. Unele dintre ţigănci ghiceau în palmă. Plata consta în mâncare. Poliţistul Smerchinyi îşi avea propria sa afacere cu sclavi.

O dată pe săptămână, când femeile din lagăr se îmbăiau, făcea o inspecţie corporală minuţioasă şi pe cele mai atrăgătoare le alegea pentru orgiile ofiţerilor şi şefilor locali. Nemţoaicele din Dobrogea, blonde şi înalte, foarte căutate, reveneau în lagăr cu cele mai multe „cadouri”.

Acel comerţ zilnic mă făcea să mă gândesc, în mod straniu, la felul în care se desfăşura târgul la porţile cetăţilor medievale. Diferenţa era că de data asta nu erau sătenii sau barbarii din jur care vindeau produse orăşenilor din cetate, ci erau locuitorii înfometati ai cetăţii care-şi ofereau serviciile „barbarilor” dimprejur.

Noi trei eram bogaţi. Zilnic, la prânz ni se aducea mâncare caldă, pregătită de o familie orădeană, plătită de Mossad să ne facă acest serviciu. Mâncarea servea drept monedă de schimb pentru diferitele servicii din cetate. Existau unii care erau plătiţi să le facă vânt, ca într-un harem, stăpânilor care nu suportau căldura verii sau ca să spele latrinele în locul bogătaşilor, când acestora le venea rândul. Noi împărţeam pe gratis ceea ce ne prisosea şi ne îndeplineam corvezile singuri, spre ciuda celor „avuţi”.

Eram într-adevăr nişte elemente străine în această stranie adunare umană. Prietenia noastră cu comisarul Kun ne asigura o poziţie oarecum privilegiată. Un timp, Juhâsz şi cu mine am fost însărcinaţi să ducem o dată pe săptămână bolnavii la dispensar, în oraş. Sistemul consta într-o rutină românească bine cunoscută. Ieşeam cu escorta până în piaţa mare, îi lăsam pe grăniceri într-o cârciumă şi, la ora indicată, după ce plăteam consumul escortei, eram conduşi înapoi în cetate. Între timp, fiecare era liber să-şi rezolve treburile. Pe SS-işti refuzam însă să-i luăm la vizita medicală, drept răzbunare. Nu ne lăsam cu niciun chip înduioşaţi de rugăminţile şi de lacrimile lor. Din cauza asta, Kun ne-a înlocuit după câteva săptămâni, deşi ne înţelegea motivele.

Relaţiile noastre speciale cu autoritatea ne dădeau curajul să ne furişăm serile, prin coridoarele subterane pe

care le descoperisem, din cetate, ca să mergem la cinema. Între altele, am văzut probabil unul dintre primele filme din seria *Stalag*, filme în care prizonieri de război americani isteţi păcăleau gardieni nazişti cu capete pătrate. Eram, fără îndoială, un public foarte original şi autentic, care am tras chiulul din propriul nostru lagăr. Conştient de poziţia sa specială, Aba nu lua parte la aceste escapade nocturne.

Fără îndoială, noi doi am fi putut fugi cu uşurinţă. Aba nu putea însă să facă asta, pentru ca să nu-şi complice situaţia specială, iar nouă ni se ordonase să rămânem împreună cu el, ca să nu creăm conflicte cu autorităţile.

Sărmanul Aba a trecut prin zile grele la Oradea. În Palestina, începuse Războiul de Independenţă şi numele oraşului vecin cu kibuţul lui apărea deseori în ştirile de front. Pe deasupra, acasă i se născuse o fetiţă, pe care nu apucase s-o vadă. Ca să-şi treacă vremea, compunea texte în ebraică la balade şi cântece de leagăn ruseşti.

Cunoşteam ziua în care Israelul avea să-şi proclame independenţa şi am sărbătorit evenimentul în mod original. Poliţaiul Smerchinyi ne-a căutat în acea zi şi a dat la iveală de sub tunică o sticlă de vin. Spunea că ne-a trimis-o comisarul Kun, care ştia că aveam ceva de sărbătorit, că ne felicita cu această ocazie şi că ne ruga să fim cât mai discreţi. Zis şi făcut. La miezul nopţii, când toţi sforăiau de zor împrejur, ne-am sculat, noi trei împreună cu patru contrabandişti evrei, am cântat în surdină imnul *Hatikva* şi ne-am cinstit cu vinul dăruit de nepotul lui Béla Kun. A fost prima mea sărbătoare a Independenţei – de neuitat.

Nu ştiu care a fost soarta comisarului Kun în următorii ani ai dictaturii staliniste, însă nu-i voi uita niciodată omenia. Mă bucur că nu am auzit nimic despre el, deoarece comisarul Gold, pe care l-am reîntâlnit la Oradea şi l-am revăzut şi mai târziu, a făcut în schimb o carieră „strălucitoare” şi de-a lungul vremii urma să întâlnesc prin închisori zeci de deţinuţi ce trecuseră prin

mâna lui.

În luna iulie s-a ajuns la un acord, iar Aba a fost expulzat, fiind lăsat să se întoarcă în Israel şi să-şi regăsească familia, kibuţul şi statul nou născut. Vadisz şi cu mine am fost trimişi înapoi la Timişoara – pentru continuarea „tratamentului”.

13

Un vis binational *y*

Adesea, pe afişele şi pancartele noastre figurau un kibutnic şi un felah arab, înălţând mână-n mină steagul roşu, cu steaua lui David la mijloc. Cotidianul nostru din Israel avea un subtitlu în limba arabă, chemând proletarii din toate ţările să se unească.

Relatând despre proclamarea statului Israel, trebuie să fac o paranteză retrospectivă importantă: fideli ideologiei noastre de extremă stânga, cei din Haşomer Haţair au fost mereu în favoarea unui stat binaţional, iudeo-arab, în Palestina. Din consideraţii geopolitice, credeam că un stat evreiesc care să acopere doar jumătate din micul teritoriu al Palestinei nu ar fi viabil. Niciodată nu ne-am închipuit că va trebui să ne impunem prin forţă, şi nu printr-o înţelegere frăţească între proletarii celor două naţiuni. Consideram, în consecinţă, împărţirea Palestinei şi proclamarea a doua mini-state, evreiesc şi arab, o greşeală istorică. Visam la un stat mult mai mare, pentru ambele popoare.

Evreii din România s-au numărat printre pionierii colonizării sioniste în secolul al XIX-lea, împreună cu evreii din Rusia, care sunt însă menţionaţi mult mai des în cărţile de istorie. Din mijlocul primilor agricultori români din Gaiileea a apărut, la începutul secolului al XX-lea, publicistul Avram Luna, probabil primul care a dezvoltat ideea unei convieţuiri paşnice cu arabii din Palestina. În continuare însă, politicienii liberali şi social-democraţi au ignorat existenţa populaţiei arabe. Când, în anii ’20 şi apoi în 1933 – 1936, au

P

Izbucnit tulburările între cele două popoare, problema a fost tratată numai sub aspectul securităţii. Chiar şi zeci de ani mai târziu, Golda Meir i-a considerat pe arabi doar o minoritate naţională, cu drepturi cetăţeneşti şi nimic mai mult.

Noi vedeam rezolvarea problemei în cadrul oferit de internaţionalismul proletar. Când ne gândeam la statul nostru binaţional, luam exemplul Uniunii Sovietice, care, formal, era un stat multinaţional, cu republici şi regiuni autonome naţionale. Ne simţeam încurajaţi de faptul că faimoşii intelectuali, fondatori ai Universităţii Ebraice, în frunte cu profesorul Magnes, cu filosofii Martin Buber, Hugo Bergman şi toţi cei din organizaţia *Brit Shalom* erau alături de noi. Ei aveau drept model state multinaţionale ca Elveţia sau Belgia. În timp ce intelectualii de extremă stânga şi umaniştii academici predicau frăţia între popoare, Ben-Gurion şi „aparatcikii” din conducerea social-democrată a ţării erau antiintelectuali oportunişti. Viziunea lor pragmatică a învins şi istoria, din păcate, le-a dat dreptate. Circumstanţele locale nu erau de fapt propice unui stat binaţional. Au existat doar câteva cazuri, le numeri pe degete, în care arabii au intrat ca membri într-un kibuţ. Partidul nostru în Israel număra o singură personalitate arabă de o oarecare importanţă politică, avocatul Rustum Bastouny.

Consideram împărţirea ţării o greşeală fatală, recunoşteam în aceasta bine cunoscuta strategie *divide et impera* a imperialiştilor. Ofensiva coordonată a armatelor din patru state arabe împotriva statului Israel abia proclamat a înecat speranţele noastre în sânge. Prietenii noştri din Haşomer Haţair au luptat cu vitejie în acest război, ca şi în acelea care au urmat, iar idealul nostru binaţional a trebuit să fie suspendat în virtutea realităţilor militare. Populaţia arabă a Israelului a fost menţinută până târziu, în anii ’60, sub regim militar.

Odinioară, dubla monarhie austro-ungară a fost numită „închisoarea naţiunilor”. În tinereţea mea, am fost martorul prăbuşirii acestei închisori şi al exceselor naţionaliste care i-au urmat. În zilele noastre, prăbuşirea Uniunii Sovietice şi a Iugoslaviei ne-a dezvăluit realitatea crudă a altor „închisori ale naţiunilor”. Pretutindeni, recrudescenţa naţionalismului este însoţită îndeaproape de o renaştere a fanatismului religios. În Orientul Mijlociu, veche periferie a imperialismului occidental, fanatismul islamic, numit eufemistic „fundamentalism”, e la ordinea zilei. Nu e de mirare că unda de fanatism ameninţă să inunde şi modesta noastră experienţă democratică din Israel.

Nu prevedeam, în 1948, nici schimbările demografice care urmau să modifice textura socială a Israelului în prima jumătate de secol de existenţă statală. Cadrul unui stat făurit astfel încât să fie democratic, progresist şi socialist a fost inundat de sute de mii de evrei din ţările musulmane, fără tradiţii democratice occidentale, care, de multe ori, urmează numai poruncile ayatollah-ilor lor. În ultimul deceniu, Israelul a absorbit peste un milion de imigranţi din fosta Uniune Sovietică. Mulţi dintre ei sunt supravieţuitorii îndârjiţi şi cinici ai unui regim sălbatic, alergici la tot ceea ce înseamnă umanism sau socialism şi care aduc cu ei din Rusia ura împotriva musulmanilor.

De-a lungul deceniilor, palestinienii n-au fost în stare să genereze o mişcare pacifistă, care să corespundă cu pacifismul nostru. Maximul posibil a fost o „Realpolitik” – mai mult sau mai puţin sinceră, a unor terorişti superficial pocăiţi, de teapa lui Arafat.

Tragicul Rabin, luptând pentru o „Realpolitik” în cadrul opiniei publice israeliene din ce în ce mai dezamăgite şi militante, a făcut un acord cu palestinienii. După-ce a fost asasinat – o traumă incurabilă în visul sionist – şi conflictul a izbucnit din nou, şi mai sângeros, acum încercăm din nou să facem pace. Societatea

israeliană este divizată şi jumătate dintre evrei mai speră încă într-un acord paşnic cu palestinienii. Dar în faţa fanatismului organizat al celeilalte jumătăţi a naţiunii, suntem demoralizaţi, lipsiţi de entuziasmul, de forţa de ripostă şi de devotamentul sublim al anilor mei în Haşomer Haţair.

14

Puntea se prăbuşeşte

Vreme de câţiva ani după război, ne-am legănat cu iluzia că ne vom întâlni cu tovarăşii comunişti şi o punte ne va uni, cu toate vechile noastre divergenţe. Ne-am dat seama că această punte, fie ea şi imaginară, s-a prăbuşit atunci când am fost duşi înapoi la Timişoara. Schimbarea survenită în cele cinci luni în care fuseserăm reţinuţi la Oradea a fost neaşteptată. România a parcurs un drum lung în instaurarea dictaturii staliniste. Zilele aproape idilice ale primelor noastre săptămâni în beciul din Timişoara au devenit istorie. Vechea Siguranţă devenise Securitate şi locul vechilor anchetatori fusese luat de o echipă nouă, formată mai ales din comunişti sârbi bănăţeni. Condiţiile şi metodele se schimbaseră într-un mod de neimaginat.

„Când aţi fost prima dată aici aţi fost trataţi cu mănuşi”, ne ziceau. Vadisz a încercat să argumenteze spunând că a fost torturat suficient în lagărele naziste, dar a fost imediat întrerupt: „Cum se face că ai supravieţuit? Toţi au murit acolo. Nu cumva ai colaborat cu naziştii? Nimeni nu a supravieţuit acolo cu mâini curate”. A fi supravieţuitor al Holocaustului devenise peste noapte o crimă.

Continuam să dormim pe podeaua de ciment, dar nu mai puteam primi mâncare din afară. Singura noastră masă consta în rămăşiţele prânzului dat borfaşilor din închisoarea din centrul oraşului. În primele zile, înainte de începerea propriu-zisă a anchetei, am avut chiar privilegiul să cărăm prin oraş, sub escortă, hârdăul plin cu ciorba

apoasă pe care-l aduceam din cetate.

După câteva zile de linişte relativă, au început să ne „prelucreze”. Ne-au spus că nu crezuseră niciodată istoria noastră inventată cu lagărele de emigranţi din Italia, dar că acum s-a terminat cu toleranţa autorităţilor faţă de „ţionişti”. Luna de miere ce durase patru ani s-a terminat. Voiau de la noi adevărul, tot adevărul.

După câteva îmbrânceli şi palme, a început „tratamentul” serios. Am fost spânzurat cu capul în jos, o stinghie imobilizându-mi genunchii şi coatele (faimosul „sfâmel”) şi au început să mă bată la tălpi cu un baston de cauciuc. Este metoda internaţională de tortură care a traversat secole şi regimuri şi s-a răspândit pe toate continentele, veritabilă piesă de rezistenţă a „civilizaţiei” umane. Fiecare ţară a poreclit această practică potrivit înclinaţiilor sale, însă probabil că ea îşi are originea în „falaka” turcească.

Curând, tălpile mi s-au umflat îngrozitor şi numai cu greu mai puteam să mă târăsc, desculţ, până la celula mea. Acest gen de tratament a continuat două zile, până când tălpile au început să-mi sângereze. Mă îndemnau să recunosc totul, pentru că Vadisz mărturisise deja.

A treia zi, au schimbat metoda şi au început să mă bată peste şolduri. Durerea muşchilor torturaţi era de nesuportat, iar răcnetele nu mă ajutau în niciun fel. Şedinţa şi-a atins apogeul atunci când o femeie ofiţer, Vida Medici, care avea părul negru şi era de o frumuseţe de efigie, a luat biciul şi a început să-şi bată joc de gemetele mele lipsite de bărbăţie. În sfârşit, am leşinat şi am fost târât înapoi, în celula mea. Niciodată nu am putut să înţeleg plăcerea unui masochist.

În noaptea aceea, în celula mea, în care nu am putut dormi de durere, l-am auzit pe Vadisz întorcându-se de la anchetă în celula vecină cu a mea, călcând ca de obicei cu paşi fermi. Mi-am dat seama că îndurasem de pomană tortura, pentru că tălpile lui erau, fără îndoială, neatinse.

La câteva luni după aceea, am aflat că echipa de comisari sârbi fusese ridicată de la Securitatea din Timişoara sub acuzaţia de titoism. Vida Medici, torţionara mea sadică, fusese transferată la minister în Bucureşti, iar la puţin timp după aceea, împuşcată ca spion al lui Tito.

La câteva zile după încheierea anchetei, am fost deferiţi Tribunalului Militar din Timişoara. În primele nopţi, am putut dormi doar pe burtă. Săptămânile petrecute acolo nu mi-au lăsat prea multe amintiri. Îmi revine însă în minte imaginea milioanelor de ploşniţe. Picioarele paturilor noastre stăteau în hârdaie pline cu apă, dar în timpul nopţii ploşniţele aterizau de pe tavan peste noi. În timpul zilei, stăteau îngrămădite prin toate colţurile ascunse, pe sub saltele şi priciuri. În zilele acelea dinainte de apariţia DDT-ului, singurul mijloc de combatere a lor era să le arzi în ascunzişuri cu flacăra aparatului de sudură, un fel de miniaruncător de flăcări. Mirosul lăsat de o atare operaţiune îmi revine din când în când în memoria olfactivă.

În timpul celor câteva săptămâni de dinainte de judecată, am avut dreptul să merg la vorbitor şi puteam primi cărţi. Am cerut un anume gen de literatură şi am citit *Balada temniţei din Reading* a lui Oscar Wilde şi *Le mie pngioni* (*închisoarile mele*) a lui Silvio Pellico, în italiană. Încurajat de succesul meu lingvistic, am încercat să citesc *I promessi sposi* a lui Alessandro Manzoni, dar am dat bir cu fugiţii, cu tot ajutorul consulului olandez, Dr. Van der Gebel, tovarăşul meu de puşcărie, care mă învăţa italiana.

Am fost condamnaţi la şase luni de închisoare pentru trecerea ilegală a frontierei, dar dat fiind faptul că deja petrecusem opt luni în închisoare, urma să fim puşi imediat în libertate. Procurorul a făcut însă apel, pentru că între timp apăruse o nouă lege, prin care trecerea ilegală a frontierei se pedepsea cu doi ani de închisoare. Deşi legea nu era în vigoare la data comiterii infracţiunii, trebuia să

aşteptăm judecarea recursului sub arest., Un prieten de la Mossad, care venise la Timişoara special pentru procesul nostru, a reuşit să-i mituiască pe funcţionarii de la grefă şi am fost eliberaţi. Sosit în casa părinţilor mei de la Bucureşti, abia am avut timp să fac o baie, să-mi schimb hainele, să-mi împachetez câteva schimburi, că în aceeaşi seară m-a căutat poliţia.

Singurul aspect îmbucurător al celor opt luni de închisoare a fost acela că relaţiile cu prietena mea E. nu numai că au supravieţuit, dar sau şi întărit.

Ieşit din închisoare la sfârşitul lunii septembrie 1948, am găsit o ţară schimbată şi o atmosferă diferită: instaurarea regimului comunist se săvârşise. Între altele, prigonirea mişcărilor sioniste se înteţise. Într-o broşură specială a Partidului Comunist, sionismul a fost botezat „unealta otrăvită a imperialismului". În limbajul subculturii comuniste, lozinca aceasta urma să ne însoţească în cursul anilor următori.

Tineri la ferma din Păcurari (Iaşi)

La ferma mişcării Haşomer Haţair din Păcurari, Iaşi, unde m-am ascuns, nu era de lucru şi nu aveam ce mânca. Tinerii care se pregăteau pentru emigrare lucrau de obicei în timpul verii la câmp şi în grajdul fermei, iar în timpul iernii munceau ocazional la fabricile din oraş. În iarna 1948 – 1949, în virtutea unor dispoziţii secrete, eram respinşi oriunde căutam de lucru. O singură dată am fost primiţi – să descărcăm şi să curăţăm nişte vagoane cu

cartofi putreziţi, o muncă pe care nimeni nu voia să o facă. Cu ocazia asta am aflat cât de puturoase pot fi câteva tone de cartofi putreziţi. Lipsa de alimente se accentuase odată cu preluarea puterii de comunişti. La fermă, unde nu puteam câştiga nimic, aceste lipsuri erau resimţite şi mai acut. Nu aveam pâine şi ne hrăneam cu nişte colaci făcuţi din praf de ouă şi un pumn de făină murdară.

În toată ţara, grupuri de muncitori organizaţi în bande „spontane” vandalizau şi ne ocupau sediile. După ce părăseau localurile, lăsau în urmă pustiul distrugerii. Nu mai avea rost să facem eforturi pentru a le reface şi a le reactiva.

Timp de câteva luni, noi, cei din Haşomer Haţair, am fost orbiţi de iluzia unei poziţii privilegiate faţă de celelalte organizaţii sioniste, pentru că, după cum credeam, eram consideraţi marxist-leninişti. Îmi este ruşine când îmi amintesc de eforturile pe care le-am făcut pentru a-i convinge pe „tovarăşii noştri” comunişti că suntem diferiţi de celelalte organizaţii sioniste – reacţionare. Încă nu ne trezisem complet din visul punţii pe care vom păşi mână în mână cu aliaţii noştri înspre „Lumea viitorului”. Poziţia noastră specială ne-a prilejuit doar câteva luni de armistiţiu. În martie 1949, cei trei delegaţi ai noştri din Israel au fost arestaţi. După două săptămâni de detenţie, au fost expulzaţi, cu un răgaz de 24 de ore. I-am rugat să ne spună cum a fost şi ce au mărturisit, dar ei, înfricoşaţi, ne-au răspuns că au semnat o declaraţie în care au promis că nu vor dezvălui nimic. S-au întors în Israel fără să aflăm cât au spus şi pe cine au încondeiat. Am fost lăsaţi să bâjbâim singuri în întuneric şi să ne salvăm care cum puteam.

Nu mai avea niciun sens să continuăm. Am avut trista sarcină de a da ordinul de „împrăştiere”, la o ultimă întâlnire a mişcării, desfăşurată într-o tăcere de piatră şi plină de lacrimi la sediul nostru din strada Praga.

I-am îndemnat pe toţi să menţină contactul între ei şi

să fie gata pentru orice oportunitate viitoare de emigrare, în sinea noastră eram convinşi că nu intrasem în ilegalitate. Consideram inacceptabilă ideea unei organizaţii subversive, interzise de tovarăşii noştri comunişti, chiar dacă ne prigoneau pe nedrept. Ne-am căsătorit cu prietenele noastre din mişcare, într-un val de căsătorii civile şi continuam să ne întâlnim ca între prieteni în camerele pe care le obţinusem de la birourile Spaţiului locativ. Nu ne trecea prin minte că desfăşuram activităţi ilegale. Naivitatea aceasta a fost mai târziu pierzania noastră.

Emigrarea în Israel nu fusese încă interzisă şi speranţele noastre erau întruchipate de proaspăta ambasadă a statului Israel, de pe strada Burghelea. Tinerii diplomaţi erau începători amatori, lipsiţi de experienţă şi de pregătire, fără cunoştinţe cu privire la realităţile regimului stalinist. Primul ambasador a fost Rubin, un bine cunoscut pictor israelian de origine română, un om blând şi simpatic, însă complet nepregătit să funcţioneze într-un stat neprieten şi adesea chiar advers. Făceau greşeli, unele mai prosteşti deck altele. Personalul diplomatic fusese recrutat în aşa fel încât să fie reprezentat fiecare partid politic din Israel. În consecinţă, fiecare mişcare sionistă ilegală din România îşi avea omul său de legătură la ambasadă, constând în funcţionari, secretari, dactilografe, paznici, chiar şi telefonişti! Abir, ultimul secretar general al Haşomer Haţair, care îmi urmase după ce eu am fost arestat în 1948, a devenit secretar la secţia consulară.

Ultima conducere a Haşomer Haţair

La început, legătura cu ambasada a funcţionat bine. În mai 1949, am fost anunţaţi de la ambasadă că tovarăşul Mordechai Oren, omul nostru la Praga, urma să vină la Bucureşti şi dorea să se întâlnească cu conducerea Haşomer Haţair, care de fapt încetase să mai funcţioneze.

Locul ales pentru întâlnire a fost casa părinţilor mei, unde locuiam şi eu, pe strada care între timp îşi schimbase numele în Ştefan Furtună. La ora anunţată, limuzina oficială a ambasadei, cu steagul Israelului fluturând în vânt, s-a oprit în faţa blocului nostru, atrăgând curiozitatea locatarilor şi a pietonilor. În apartamentul nostru, după ce a trecut pe sub ochii „administratoarei" de la poarta blocului, Oren ne-a servit un discurs cât se poate de optimist. Conform spuselor lui, Rudolf Slansky, secretarul general al Partidului Comunist Cehoslovac, făcea eforturi să readucă în legalitate organizaţiile Haşomer Haţair în democraţiile populare. Trebuia, deci, să ţinem fruntea sus şi să păstrăm contactul între noi.

Ca să fiu sincer, deja nu ne mai făceam prea multe iluzii în ce priveşte viziunea în roz a lui Oren. Eram preocupat în special de tărăboiul pe care-l stârnise vizita lui acasă la noi. Câteva luni după aceea, Oren a fost arestat la Praga, laolaltă cu Slansky şi majoritatea conducătorilor comunişti. 11 din cei 14 cehoslovaci erau evrei, în afară de israelienii Oren şi Orenstein. Protocoalele procesului şi „mărturisirile" acuzaţilor au fost

reproduse *in extenso* de presa noastră, iar relaţiile dintre Slansky şi „unealta otrăvită a imperialismului”, Mordechai Oren, ocupau un loc de cinste.

Printr-o nostimă întorsătură a istoriei, locuinţa mea actuală din Ierusalim se află pe strada Leon Kubovy, numită astfel în onoarea ambasadorului Israelului la Praga, implicat în proces şi expulzat ca *persona non ginta*.

În anii următori, am trăit permanent cu frică, aşteptând inevitabilul, deoarece fără îndoială că Securitatea urmărise şi înregistrare paşii făcuţi de Oren prin Bucureşti. Slansky şi mulţi dintre coacuzaţii lui au fost împuşcaţi, iar Oren, după ani de închisoare, a fost lăsat să se întoarcă în Israel, dar a rămas convins până la moarte că preşedintele Partidului Cehoslovac, Clement Gottwald, nu fusese vinovat de crima judiciară, ci a fost indus în eroare de „arhitecţii” procesului Slansky. Ca o dovadă a naivităţii „tovarăşilor de drum”, cartea cu amintirile lui Oren a fost publicată în Israel de editura ce ţinea de Haşomer Haţair. Slansky şi tovarăşii lui asasinaţi au fost reabilitaţi cu ani în urmă.

La puţin timp după vizită, Abir a fost arestat, urmându-i unul câte unul întreg personalul local al ambasadei. Totuşi noi am căutat să menţinem contactul cu Israelul şi cu Haşomer Haţair prin intermediul ambasadei.

O vreme, am funcţionat ca agent de legătură. Mergeam pe faţă la ambasadă, ca mulţi alţi cetăţeni care solicitau o viză în acele zile. Am văzut că sunt urmărit când coboram din tramvai în piaţa Pache Protopopescu – poate că mă lăsaseră intenţionat să-mi dau seama de asta. Când i-am povestit ataşatului militar, care era omul nostru, despre acest lucru, mi-a dat înţeleptul sfat să mă deghizez, să-mi scot ochelarii şi să-mi las barba să crească. I-am mulţumit pentru sfaturile sale profesionale şi am încetat să mai merg la ambasadă. Oricum, nu aveam de transmis nimic nou organizaţiei din Israel, în afară de aruncarea după gratii a unuia sau a altuia.

În ce mă priveşte atât pe mine, cât şi pe câţiva prieteni apropiaţi, ceea ce părea inevitabil s-a petrecut abia peste patru ani. În cursul anului 1949, am făcut câteva încercări eşuate de a fugi în străinătate, însă după aceea a trebuit să ne împăcăm cu viaţa de student, aşteptând în fiecare clipă, mai ales noaptea târziu şi în zori, scârţâitul frânelor unei maşini în faţa casei şi fatidica bătaie în uşă.

15

Tovarăşi de drum

Relaţiile noastre de „tovarăşi de drum” cu comuniştii au avut o lungă istorie. A sosit momentul să menţionez aici câteva dintre episoadele ei.

În timpul războiului, după o şedinţă la Haşomer Haţair, noaptea târziu, mă grăbeam uneori să mă întâlnesc cu un tovarăş din UTC, care mă aştepta cu o găleţică de vopsea şi cu o pensulă groasă. În timp ce unul dintre noi scria lozinci pe ziduri – erau cele la ordinea zilei: „Vrem pace”, „Afară cu naziştii”, „Sprijiniţi Apărarea Patriotică” – celălalt stătea „de şest”. Nu am fost niciodată prins, poate şi pentru că activitatea aceasta a durat numai câteva luni.

Aşa cum am menţionat, credeam că diferenţele ideologice care ne separau de comunişti erau foarte puţine. Acceptasem versiunea rumegată şi îngurgitată a marxismului Stalinist, deşi nu i-am izgonit dintre noi pe aceia care manifestau tendinţe troţkiste. Nu am avut un Foriş al nostru. Diferenţa consta în dorinţa noastră de a părăsi România cu prima ocazieca să ne clădim propriul comunism, brevetat în Palestina. Însă probabil că diferenţa cea mai importantă era aceea că, în vreme ce noi eram o mână de tineri idealişti şi naivi, tovarăşii noştri din rândurile tineretului comunist erau soldaţii disciplinaţi ai unei maşinării machiavelice. Din când în când a trebuit să înţelegem semnificaţia reală a noţiunii de „tovarăşi de drum” – aceea de balast care, la momentul potrivit, este aruncat peste bord din nacelă, pentru a face balonul să se

înalţe şi mai mult în zborul lui către înalturile comuniste.

În timpul războiului, am fost aliaţi în lupta antifascistă. De exemplu, ceva mai bine de un an, prin 1943, am fost membru şi în celula comunistă a unui oarecare Milo Schwefel. Participam la diverse activităţi subversive, cum ar fi scrierea pe ziduri în timpul nopţii, sau colectam bani pentru Apărarea Patriotică. Refuzam însă cu încăpăţânare să atrag colegi evrei în UTC. Faţă de ei îmi afirmam identitatea sionistă de membru al Haşomer Haţair. Acest periculos joc dublu s-a terminat, spre uşurarea mea, când am fost dat afară din rândurile Tineretului Comunist.

Reversul medaliei era fatal. Unii tineri comunişti obişnuiau să folosească Plasomer Haţair drept camuflaj. Căderea cea mare din 1942, când au fost arestaţi zeci de *shomrim*, s-a datorat faptului că una dintre aceste „cârtiţe", Puiu Zalman, şi doi dintre tovarăşii lui au fost prinşi distribuind bancnote ştampilate cu lozinci antifasciste. Zalman a adus anchetatorii la sediile noastre din strada Anton Pann şi Mircea Vodă şi a incriminat conducerea Haşomer Haţair, cu scopul de a-şi ocroti legăturile cu eşaloanele comuniste. În timp ce cei trei vinovaţi principali au fost împuşcaţi la Jilava, două duzini dintre membrii noştri au primit sentinţe grele. Nu a fost greu să se găsească la fiecare literatură marxistă, interzisă.

Chiar şi după aceea, aflaţi deja în închisoare, cei din Haşomer Haţair au fost nevoiţi să reziste la campania de defăimare agresivă, dusă de tovarăşii comunişti de celulă. Unii s-au lăsat convinşi şi au trecut în tabăra cealaltă.

M-am mai întâlnit de-a lungul drumului cu această practică de a-i implica pe tovarăşii de drum, însă la o scară mai mică. Când, în 1944, eram activ în grupurile noastre de autoapărare armată, Adam, un băiat mic, roşcovan, care era în secret şi membru al UTC, atunci când a fost arestat, i-a dus pe agenţi la una dintre locuinţele noastre

subversive, în loc să-i ducă la locul unde îşi întâlnea tovarăşii comunişti. Norocul meu a fost că eu am trecut pe acolo, având şi un revolver în geantă, la două ore după ce poliţia a percheziţionat totul. Proprietăreasa mi-a spus că Adam era cu ei. Ieşind din locuinţă, am folosit toate tehnicile învăţate ca să scap de o eventuală urmărire. Se pare însă că nu am fost urmărit.

Un deznodământ dramatic a marcat soarta unor membri din Haşomer Haţair, care, în închisoare, au devenit comunişti. Desigur că, la eliberare, au fost numiţi în posturi înalte. Unul dintre ei, Sandu Elias, de pildă, ocupa un post de mare încredere la Biroul paşapoartelor, de la Galeriile Cretzulescu, de pe Calea Victoriei (odinioară, aici se afla Librăria Bucholtz, de unde cumpăram multe cărţi în germană). L-am întâlnit, înveşmântat în falnica sa uniformă de maior al forţelor de Securitate, în timp ce stăteam, pentru a nu ştiu câta oară, să-mi depun cererea pentru emigrare („să introduc actele”) – permanent refuzată. M-a ignorat, desigur, aşa cum probabil că încerca să-şi ignore şi să-şi nege şi trecutul sionist. Degeaba. Cândva, la începutul lui 1953, văzându-şi poate sfârşitul cu ochii, a pus la cale un plan de a fugi din ţară cu avionul unui pilot mituit, împreună cu un alt securist, Horowitz, şi el veteran al lui Haşomer Haţair. În ziua în care cele două familii se îndreptau în maşinile lor către aeroport, au descoperit că au o „coadă” de urmăritori. În disperare, au început să arunce pe fereastră teancuri de bancnote, sperând ca pietonii ce umpluseră strada să se repeadă să le culeagă, împiedicând astfel urmărirea. Însă goana lor în stil „Chicago” a fost zadarnică, pentru că la Otopeni erau aşteptaţi. Bărbaţii au fost împuşcaţi, femeile au fost condamnate la sentinţe grele, iar copiii au fost daţi la căminele de orfani.

Unul dintre ultimele episoade ale relaţiilor noastre de iubire-ură cu comuniştii a avut loc în Israel. Kibuţul Zikkim, întemeiat de noi la Bucureşti în 1945, începuse să-

şi încropească noua aşezare pe malul mării, pe măsură ce soseau aici membrii săi din România. Între ei se număra Michel Goldberg, şi el unul dintre deţinuţii din 1942, pe vremea aceea un troţkist înflăcărat. Acum, pe urmele lui, un grup de foşti tovarăşi de-ai lui a trecut în rândurile Partidului Comunist Palestinian (PKP). Chiar au încercat să formeze un kibuţ al partidului comunist, unic, de altfel, în istorie. Kibuţul Zikkim nu şi-a revenit niciodată în întregime după această sciziune şi a fost repopulat cu shomrimi din Argentina. Până la urmă, din PKP s-a desprins Partidul Comunist

Israelian, „naţional", care s-a dizolvat şi el în curând. Michel a continuat să-şi desfăşoare cariera politică în sânul călduţ al social-democraţiei israeliene.

Interesant e faptul că cele două kibuţuri mai noi ale mişcării din România continuă să se dezvolte cu succes. Este vorba, fără îndoială, de diferenţa de câţiva ani dintre generaţia noastră zbuciumată de război şi generaţia mai nouă, postbelică.

16

Trenuri pierdute

Am avut la dispoziţie două săptămâni ca să studiez limba cehă. Prinsesem vreo câteva cuvinte în 1948, când fusesem la Praga, şi, pe deasupra, fratele meu, care s-a specializat în Cehoslovacia, m-a ajutat şi el Cred că am ajuns să învăţ câteva sute de cuvinte şi câteva fraze de uz cotidian. Nu mi-au folosit însă cu această ocazie, ci, neaşteptat, într-un viitor mai îndepărtat.

Ne era greu să acceptăm că am rămas prinşi dinapoia Cortinei de Fier, care începea să coboare. Timp de vreun an şi ceva după dizolvarea mişcărilor, am plănuit câteva încercări disperate de a fugi în Israel. Prima încercare am făcut-o la câteva luni după ce am ieşit din închisoare, când laţul ordinului de arestare şi al recursului procuraturii încă era. strâns în jurul meu. Urmau să plece din Constanţa ultimele două nave cu emigranţi. În mod

paradoxal, erau două vapoare care navigau deja sub pavilion israelian, însă lista emigranţilor era întocmită de autorităţile comuniste române. Planul lor absurd era să încerce să întărească minusculul partid comunist din Israel cu tovarăşi de încredere din România. Desigur că până la urmă niciunul dintre nou-veniţi nu a îngroşat rândurile partidului frăţesc.

S-a aranjat ca eu să fiu singurul pasager îmbarcat pe furiş pe unul dintre cele două vapoare. În consecinţă, mi-am luat rămas bun în lacrimi de la E. şi am plecat la Constanţa, ca să aştept momentul oportun pentru a deveni pasager clandestin. Planul era să-mi schimb hainele şi documentele cu unul dintre mateloţii israelieni şi, folosindu-mă de ebraica mea fluentă, să mă îmbarc la adăpostul nopţii, când vigilenţa gardienilor portului era mai relaxată.

Problema a fost că Securitatea locală mi-a luat urmele încă de la sosire. Pe stradă şi la micul hotel unde stăteam am fost abordat de câteva ori de civili dubioşi, care mă întrebau ce caut în oraş. Cunoşteam numele unei camarade din mişcare, constănţeancă, cu care, cică, voiam să mă întâlnesc. Din păcate, acea fată se număra printre cei care urmau să plece şi se îmbarcase deja pe vas. Mi s-a ordonat să iau trenul înapoi către Bucureşti, că, de nu, mă vor lua la sediu „pentru întrebări”. Situaţia devenise periculoasă, deoarece eram convins că, mai devreme sau mai târziu, vor afla de mandatul de arestare care exista pe numele meu. Omul nostru de la ambasadă, ataşatul militar, m-a implorat să mai am răbdare o zi sau două şi, între timp, să nu-mi scot nasul din hotel. Ca să mă încurajeze, mi-a spus că recursul procuraturii în cazul meu fusese judecat şi respins în instanţa superioară şi că, prin urmare, mandatul de arestare fusese anulat.

Fără să stau prea mult pe gânduri, a doua zi am luat trenul spre Bucureşti, unde mă aştepta E. Mai târziu, am fost acuzat că din cauza mea eşuase un plan de fugă pe

care l-ar fi putut folosi altcineva în locul meu. A fost o altă răscruce a vieţii mele în care am ales, aproape fără să mă gândesc, o direcţie cu urmări profunde.

Ceva asemănător s-a întâmplat şi cu planul de a traversa Dunărea la graniţa cu Iugoslavia. Ca de atâtea ori, mi-am luat rămas bun de la familia mea şi, de data asta împreună cu E., am plecat încă o dată la Timişoara, iar de acolo la Orşova, cu un camion, pentru că trenurile erau controlate de autorităţi. Acolo am fost informaţi că se produsese o mică modificare faţă de planul iniţial: barca contrabandistului nu putea să ne ducă până pe malul iugoslav, prin urmare trebuia să trecem înot ultima sută de metri. E. nu ştia să înoate, aşa că ne-am întors din nou la Bucureşti. De data aceasta însă aranjamentul a fost folosit de un prieten al nostru, un tânăr atletic, poreclit Hahalit să care a ajuns în cele din urmă la kibuţul lui.

În ajunul procesului Slansky, s-a ivit o altă posibilitate, şi anume să ne furişăm pe un tren cu emigranţi din Cehoslovacia, în drumul lor prin România către Constanţa. Noi, candidaţii, urma să aşteptăm în grupuri mici la scurtele staţionări ale trenului în gările de pe parcurs. Eu şi E. am fost repartizaţi să aşteptăm trenul la Predeal. Pentru această ocazie, mi-am pus rapid la punct cunoştinţele de limbă cehă şi din nou ne-am luat rămas bun de acasă. Când trenul avea să oprească în Predeal, trebuia să jucăm rolul unor călători care au coborât din greşeală ca să caute apă sau ceva de mâncare, *vodă* şi *idio*.

Din nefericire, în ziua aceea de noiembrie ploua cu găleata şi mica gară din Predeal era pustie. Vacanţa de vară se terminase de mult, iar sezonul de schi nu începuse. Nu ştiam nici că trenul fusese reţinut la graniţa cu Ungaria mai bine de 15 ore. Aşa că, necunoscând orarul trenului, nu puteam părăsi gara şi aşteptam pregătiţi orice şuierătură de tren care să-şi anunţe sosirea dinspre Braşov. Ca în orice stat poliţienesc, din când în când eram abordaţi şi întrebaţi ce făceam acolo. În timpul nopţii,

situaţia a devenit de nesuportat, iar în zori am luat primul tren înapoi către Bucureşti. Dacă am fi rezistat încă două ore, am fi prins trenul. Alţii, care aşteptaseră în gări mai mari, la Braşov sau Ploieşti, camuflaţi de mulţimea de călători, au izbutit să urce în trenul salvator.

Au mai existat şi alte încercări, mai aventuroase şi mai patetice, ca, de exemplu, planul de a ne furişa pe un şlep la Brăila şi să ajungem navigând pe Dunăre până la Novisad, în Iugoslavia lui Tito. În timpul tuturor acestor tentative, arestările continuau din când în când şi în mod arbitrar, încă nu ne resemnasem cu soarta care ne aştepta.

Odată, E. a fost anunţată la telefon că un prieten care ne vizitase cu câteva ore în urmă a fost arestat. Am aruncat în grabă câteva haine într-o valiză de dimensiuni care nu puteau trezi suspiciuni şi am luat trenul către un sat uitat de Dumnezeu de la întorsura Buzăului, pierdut în Carpaţi, pe care l-am găsit la nimereală pe hartă. Abia la sosire mi-am dat seama că singurele cărţi pe care le luasem cu mine la repezeală erau două volume de istorie a creştinismului timpuriu. În cele trei săptămâni petrecute, în izolarea autoimpusă a ascunzişului nostru, conciliile bisericeşti contra ereticilor pelagieni, arieni, nestorieni şi monofiziţi mi-au servit drept unică hrană intelectuală. Din fericire, în sat nu exista electricitate şi nopţile erau prea întunecate ca să pot citi. Din când în când, coboram la poşta din întorsură să telefonăm la Bucureşti. După arestarea ultimului lot, domnea calmul. Aşa că, în cele din urmă, am decis să ieşim din ascunzătoare. Totuşi, respectând practicile subversive, am trecut muntele de partea cealaltă, în Transilvania, pe jos, şi abia de aici am luat trenul. După încă vreo câteva zile petrecute la un mic hotel din Braşov, ca să scăpăm de eventualii urmăritori, ne-am întors acasă din „concediu”.

Ajunşi în Bucureşti, ne-am prezentat la Spaţiul locativ şi am solicitat o locuinţă. Am obţinut o cămăruţă de alcov, cu mai multe geamuri decât pereţi, în casa unei

perechi de pensionari din strada Bibicescu şi ne-am instalat pentru a duce o viaţă de studenţi. Sărmanii bătrâni erau convinşi că o pereche de comunişti fanatici invadase intimitatea bătrâneţilor lor. Nu au schimbat niciodată cu noi mai mult decât cele câteva vorbe necesare. Într-un sens, aveau dreptate. Noi, continuam să ne considerăm loiali regimului şi atârnam cu zel de poartă şi pe zidurile casei lozinci şi portrete multicolore ale Geniului Popoarelor. Nu era o deghizare şi, retrospectiv, este evident că ne comportam absurd.

17

Ruralizarea Bucureştilor

Când mişcările sioniste au fost scoase în afara legii, am dat faţă cu realitatea crudă a lumii staliniste din jurul nostru. Până atunci, ca sicriul Profetului care pluteşte între cer şi pământ, trăiserăm într-un intermezzo, aşteptând să emigrăm şi nu ne dădeam prea bine seama ce se întâmpla pe străzi. În martie 1949 am aterizat forţat pe pârtia vieţii dure a noului Bucureşti.

Capitala număra în acele vremuri în jur de un milion de locuitori şi, într-un scurt interval, în a doua jumătate a anilor ’30, reuşise să se modernizeze şi să ajungă o veritabilă metropolă europeană. Devenise, cum spunea toată lumea, „Micul Paris”. Ca atare, avea o filială impozantă, de şapte etaje, a Galeriilor Lafayette. Clădirile noi ale parkingului auto cu mai multe etaje, „Ciclop”, şi ultramoderna clădire a Palatului Telefoanelor sau aceea a Sălii Dalles se alăturau monumentelor de arhitectură în stil *Empire* ale Atheneului Român, Fundaţiei Elias, Cercului Militar, CEC-ului şi Poştei Centrale. Un proiect hidrourbanistic, unic în felul lui, a înconjurat nordul capitalei cu un şirag de şase lacuri. Parcul Cişmigiului era fără rival printre metropolele moderne.

În autentic stil parizian, Bucureştiul avea trei hale imense de produse – de carne, de zarzavat şi de peşte, pline vârf cu marfă proaspătă. Mâncarea era indecent de

abundentă. Existau restaurante şi în special grădini de vară aproape la fiecare colţ de stradă. Străzile erau atât de înţesate de maşini, încât claxonatul era interzis, iar staţiile de alimentare se aflau pretutindeni şi erau construite după un plan arhitectural unic.

Războiul, într-un mod incredibil, nu a schimbat în esenţă această imagine de bunăstare. Dărâmăturile au fost curăţate repede şi înlocuite de case noi. Doar clădirea Operei nu a fost reclădită. Tot ce se înrăutăţise în timpul războiului a fost repede recuperat în cei trei ani de după eliberare.

Nici în timpul războiului nu a fost foamete, în ciuda tuturor lipsurilor. Totul s-a schimbat odată cu venirea comuniştilor la putere, în 1948. Prins în ghearele exploatării sălbatice de către sovietici şi ale izolării de Occident, Bucureştiul, ca de altfel ţara întreagă, se afunda într-un proces de ruralizare forţată. Într-un timp-record, în mai puţin de trei ani, totul s-a prăbuşit. La Galeriile Lafayette, proaspăt naţionalizate, se stătea la coadă pentru o hârtie igienică de o calitate de nedescris. „Haute couture” a fost înlocuită de rochiţe de bumbac ieftine, iar încălţămintea se dădea pe „puncte”. Pâinea şi celelalte alimente de bază se vindeau din nou pe cartelă, şi asta atunci când se găseau. Locul halelor pustiite a fost preluat de rafturile goale ale unicei întreprinderi de stat, „Alimentara”. Fără precedent în istorie, sătenii înfometaţi au ajuns să vină la Bucureşti să cumpere ilegal pâine şi came, care le erau distribuite numai bucureştenilor, pe baza buletinului de populaţie. De multe ori, sătenilor nu li se dădeau deloc cartele de alimente, pentru a-i forţa astfel să intre în gospodăriile colective şi de stat.

Restaurantele s-au închis aproape peste noapte, iar bufetul de la Cinema Aro a devenit faimos în tot oraşul ca singurul loc în care se vindeau alune americane. Pretutindeni simţeai mirosul greu al verzei gătite în nenumăratele cantine muncitoreşti. Desigur, conducătorii

iubiţi îşi aveau propriile lor restaurante, cu acces interzis pentru plebe. În vilele lor bine păzite de la Snagov, şefii organizau orgii, cu participarea activă a coristelor şi balerinelor, rebotezate „tovarăşele animatoare”.

De pe străzi au dispărut şi automobilele particulare. Toată lumea mergea grăbită pe jos, cu chipuri încruntate, de la o coadă la alta. Nu se zâmbea, nu se râdea. Pe înserat, străzile deveneau pustii. Staţiile de alimentare cu combustibil au fost închise şi numai toaletele publice de pe lângă acestea au rămas deschise. „Parcul” de vehicule fiind exclusiv de stat, alimentarea cu combustibil se făcea în ministere şi întreprinderi, iar la liber nu se mai găsea deloc. În timpul acesta, câmpurile petrolifere de la Ploieşti, odinioară cele mai bogate din Europa, erau în mod sistematic vandalizate de societatea de stat cu numele eufemistic de „SOVROM-PETROL”.

Din Occident nu se mai importa niciun ac. Piesele de schimb erau luate de la maşinile stricate, până când s-au terminat şi acestea. În blocul părinţilor mei, incineratorul modern de gunoi a încetat, bineînţeles, să mai funcţioneze. Ca şi caloriferele şi încălzirea centrală, în general. Lumea s-a întors la vechile metode de încălzire. Care cu boi, încărcate cu lemne de foc – exista o cotă anuală de încălzire pentru fiecare cetăţean! – circulau din ce în ce mai des. Era o adevărată fericire să fii proprie tarul unui bidon de gaz, pentru că bidoane noi nu se mai fabricau şi puteai să le cumperi numai la negru, la preţuri exorbitante. În blocurile înalte, lumea căra pe scări blocuri de gheaţă care să ţină locul frigiderelor amuţite şi bidoane pline, pentru că ascensoarele nu mergeau din lipsă de piese de schimb.

Nu se mai găseau decât medicamente produse în ţară. Trebuia să duci tu la dentist aurul necesar pentru o coroană dentară. Medicina care se folosea de lipitori şi alte proceduri venerabile era foarte răspândită. Însuşi marele Stalin a fost tratat cu lipitori pe patul de moarte.

Dispăruseră detergenţii, şerveţelele de hârtie, produsele antiperspirante şi – ce oroare! – chiar prezervativele. Din când în când, se mai găseau la o singură farmacie, cea de la „coada calului" statuii lui Mihai Viteazul, şi atunci se formau cozi interminabile. Pe de altă parte, consecinţă inevitabilă, avorturile au devenit legale şi gratuite. Sărmanele femei stăteau şi aici la coadă, de multe ori deja în cămăşuţele albe de spital, în timp ce alături, în sala de operaţii, se făceau câteva chiuretaje simultan.

Stilourile s-au stricat şi încetul cu încetul am revenit la toc şi călimară. Marile librării bucureştene s-au golit de cărţi şi în locul lor apăreau în vitrine şi pe rafturi nenumărate copii din ultimul discurs al tovarăşului Gheorghiu-Dej sau al tovarăşului Stalin sau din *Cursul scurt al Partidului Comunist (B) al Uniunii Sovietice*, singura biblie a studiilor socio-politice şi economice. Cărţi sovietice puteau fi găsite oriunde, răspândind mirosul urât al lipiciului standard al copertelor lor. Hârtia cenuşie a cărţilor, de proastă calitate, se fărâmiţa după câţiva ani.

Posesiunea unei maşini de scris prezenta un risc serios. Dacă aveai una veche, puteai din când în când să găseşti o panglică, „reformată" cu un surogat de cerneală. Poliţia îi cerea fiecărui posesor să înmâneze o pagină bătută la maşina sa, ca să se poată identifica eventualele manifeste anticomuniste. Suspectat în permanenţă, era mai bine să revii la toc şi pană.

Opera funcţiona din plin, dar *Madame Butterfly* a fost rebotezată, potrivit conţinutului antiimperialist, în *Cio-Cio San*. Piesa renascentistă a lui Lope de Vega, *Fuentovejuna*, a fost dezgropată şi reprezentată fără încetare, din cauza mesajului ei social. Ibsen şi Eugene O'Neill se aflau în fruntea repertoriilor, în timp ce Brecht a fost clasificat imediat ca decadent. Singurele filme „din afară" erau melodramele indiene, sau, din când în când, câte un film italian neorealist.

Starea de spirit generală era cenuşie şi disperată.

Temperamentul *chic* şi sclipitor al româncelor vesele a devenit peste noapte spălăcit şi melancolic. Occidentul era prezent cu picătura. Paul Robeson era adulat public, în timp ce strada Washington dispăruse sub noul ei nume, Chaia Lifschitz, o martiră comunistă. Strada Atena a devenit strada Nilcos Beloiannis, partizanul grec, şi până şi Bulevardul Bonaparte a devenit Ilie Pintilie. Bancul zilei era să faci confuzie între Napoleon Pintilie şi Ilie Bonaparte.

După 30 de ani, când am vizitat Bucureştiul împreună cu cea de-a doua soţie a mea, braziliancă, ea compara capitala cu o carcasă goală, repopulată de năvălitori de pe o altă planetă. Părea să fie ceva asemănător cu amfiteatrul roman din Nîmes, sau cu palatul imperial al lui Diocleţian din Split, printre ruinele cărora barbarii şi-au clădit colibele.

Mai mult ca orice, reînnoitul „Ev Mediu" bucureştean ne-a arătat măsura în care utopia tinereţii noastre s-a transformat într-un coşmar.

18

Demascat

Ieşeam din casă la şase dimineaţa, agăţându-mă adesea de scara tramvaiului înţesat de oameni, ca să ajung la timp la locul meu de muncă din capătul Căii Dudeşti. Munceam la un garaj, în speranţa să devin ucenic oficial în vreo două luni. Înapoierea acasă reprezenta acelaşi calvar. Ca să-mi spăl uleiul de pe corp, aveam la dispoziţie numai apă rece.

După desfiinţarea mişcării, ne-am gândit să ne pregătim profesional pentru un viitor la care încă nu renunţasem. Aşa am ajuns să lucrez la garajul mecanic. Nu am fost un elev bun – nici până astăzi nu prea ştiu să mă orientez în măruntaiele automobilelor.

În curând însă ne-am dat seama că dacă nu ne înscriam la universitate vom fi recrutaţi pentru trei ani de zile de serviciu militar şi în aceste condiţii am fi fost

nevoiţi să uităm orice speranţă de emigrare. Pe lângă aceasta, pentru că nu eram „sănătoşi” politic, fără îndoială că urma să facem serviciul militar în detaşamentele de muncă, rău-famatele „albăstrele”. Aveam, aşadar, toate motivele să mă dedic, trup şi suflet, vieţii de student. Contradicţia aparentă cu viitoarea noastră carieră de muncitori în kibuţ s-a rezolvat prin recunoaşterea priorităţii de a emigra. Bacalaureatul, pe care-l trecusem fără cunoştinţa conducerii, mi-a dat posibilitatea să-mi încep imediat studiile. Ceilalţi prieteni din mişcare au fost nevoiţi mai întâi să înfrunte examenele încheierii liceului.

Ce să aleg? Aveam în minte câteva preferinţe: chimie, biologie şi arheologie. Am ales biologia, din cauza lui Lazăr, prietenul meu care cânta la fagot în Grupul Wagner.

În anii în care eu fusesem prins până peste cap cu treburile mişcării mele sioniste, el absolvise deja universitatea şi, în 1949, ocupa poziţia de preparator. În tot acest timp îl întâlnisem o dată sau de două ori şi l-am ridiculizat puţin din cauza entuziasmului lui pentru entomologie. Închipuiţi-vă că, în timp ce se pregătea Revoluţia Mondială şi se lupta pentru construirea unui Israel socialist, Lazăr îşi pierdea timpul cu nişte goange de apă dulce!

Acum, pocăit şi supus, consideram că, la Facultatea de biologie, Lazăr şi ce doi profesori ai lui, persoane de o integritate indiscutabilă, vor putea să mă ocrotească într-o oarecare măsură. Curând, m-am dedicat şi eu studiului libelulelor, intrând în grupul de hidrobiologie din care făcea parte Lazăr.

Nu am început bine cursurile, că m-am apucat să-mi reactualizez cunoştinţele de biologie, pe care o lăsasem la o parte din copilărie. Am consultat cu sete tot ce se putea găsi nou la biblioteca Academiei Române. Îmi amintesc că deja începuse epurarea politică a bibliotecilor şi colecţii întregi de ziare vechi şi de cărţi reacţionare erau arse pe rug sub ferestrele sălii de lectură. Aceasta a fost una

dintre primele ocazii în care am avut îndoieli serioase cu privire la noul regim. Prietenii mei din mişcare încercau să mă convingă că această incinerare a cărţilor era diferită „calitativ” de arderea cărţilor de către nazişti în urmă cu 15 ani.

Primul an de facultate a trecut aproape fără probleme. M-am dedicat cu entuziasm activităţii voluntare în Societatea pentru Răspândirea Ştiinţei şi Culturii şi, la sfârşit de săptămână, călătoream în oraşele de provincie cu un repertoriu format din două conferinţe, „Originea Pământului” şi „Originea vieţii”. Într-un sens, făceam ceea ce făcusem ani de zile ca îndrumător în Haşomer Haţair. Căram cu mine un voluminos epidiascop şi mă instalam în camera de proiecţie a micilor cinematografe de provincie, de unde propovăduiam, nevăzut de public, teoria Kant-Laplace şi teoria darwinistă, ca un fel de *deus ex machina* proletar. Călătoream în vagoanele confortabile rezervate securiştilor şi cadrelor de partid şi adesea înnoptam în vilele lor speciale, care existau în fiecare oraş. Aceasta a fost scurta mea experienţă în ce priveşte viaţa proaspetei nomenklaturi româneşti. Într-una din călătorii, am avut plăcerea să întâlnesc o veche cunoştinţă, pe comisarul Gold din Oradea, arătând splendid în uniforma sa de colonel al forţelor Ministerului de Interne. Fără îndoială că tocmai această întâlnire mi-a pecetluit scurta activitate de tânăr propagandist.

Nefiind găsit demn pentru obţinerea unei burse, din cauza originii mele nesănătoase şi din motive politice, a trebuit să-mi câştig singur pâinea. O altă activitate plăcută, din nou ajutat de experienţa mea în mişcarea de tineret, mi-a oferit oarecare posibilităţi lucrative. Am început să scriu articolaşe ştiinţifice pentru cele două reviste oficiale de copii, *Licurici* şi *Pogonici*. Desigur că a trebuit să-mi aleg un pseudonim literar proletar, mai întâi, „Pădureanu”, iar după aceea „Plaur”. În plus, pseudonimele mă ajutau să-mi ascund, pentru o vreme,

trecutul politic. Inventam poveşti şi legende despre insecte şi alte vieţuitoare. Cel mai mult succes l-am avut cu o serie de poveşti despre originea plantelor cultivate. Era corect politic să arăţi că toate neamurile şi rasele au participat în egală măsură la domesticire, dar, desigur, înainte de toate, ruşii. I-am declarat primii care au domesticit meiul, mărul, gutuiul, secara şi orzul. Chiar şi înţeleptul academician Vavilov, faimosul cercetător al originii plantelor cultivate, apărea în povestirile mele. Aceasta s-a întâmplat cam în acelaşi timp cu asasinarea prin înfometare şi mizerie a marelui Vavilov, căzut în dizgraţia regimului.

Credincios liniei partidului, am scris chiar şi un articol despre teribilul cărăbuş de Colorado, un flagel al câmpurilor de cartofi, care, conform propagandei sovietice, fusese răspândit intenţionat peste câmpurile socialiste de avioanele americane.

Perioada mea de graţie în facultate s-a încheiat în mai 1950, când toţi studenţii şi corpul didactic al Facultăţii de biologie au fost convocaţi în aula mare la o şedinţă publică de „autocritică”. Pe podium stătea Comitetul de partid al facultăţii, în frunte cu temuta secretară Nina Sonnenfeld, un demn reprezentant al proletariatului. Comitetul era compus din tineri asistenţi, toţi educaţi în spiritul nou. Tema principală a fost lipsa conştiinţei proletare în rândurile facultăţii. Întâi a fost rândul profesorilor, care, unul după altul, au fost nevoiţi să-şi facă autocritica în public, stând în picioare şi cu voce tare. Profesorul de embriologie, Gheorghe Theodor Dornescu, s-a scuzat că nu i-a iniţiat pe studenţi în descoperirile făcute de Lepesinskaia, iar profesorul de citologie, Alexandru Steopoe, pentru că a ignorat descoperirile marelui Boshian. Cei doi au promis solemn că îşi vor modifica cursurile şi că nu-l vor mai menţiona pe von Virchow, „junkerul prusian”, cu teoria sa reacţionară potrivit căreia orice celulă se trage dintr-o altă celulă. Din când în când, corul studenţilor intervenea scandând „Gheorghiu-Dej,

Gheorghiu-Dej" sau cu aplauzele ritmice „Stalin, Stalin". Profesorul de zoologie, Radu Codreanu, a fost criticat că nu predă genetica marelui Lysenko. A răspuns că va studia opera marelui savant agronom şi va încerca să vadă dacă poate să-l menţioneze într-un curs de zoologie, dacă o va găsi relevantă. A fost fluierat şi huiduit de studenţi. Spre cinstea lui, nu s-a conformat niciodată şi a reuşit cumva să supravieţuiască. O serie de asistenţi şi de şefi de lucrări din vechiul regim şi-au făcut şi ei autocritica de rigoare. Fiecare declaraţie solemnă a fost încurajată şi aplaudată de publicul studenţesc.

După aceea, a venit rândul să se dea citire listei cu „duşmanii poporului" dintre studenţi. Cei citaţi nu au avut privilegiul să-şi facă autocritica; trebuia să se ridice în picioare ca să fie văzuţi de toată lumea şi să asculte fără drept de apel sentinţa de demascare şi de stigmatizare publică. Două sau trei studente au fost demascate ca fiice de „moşieri" şi un student, ca fiu de popă. Eu am fost demascat drept „arma otrăvită a imperialismului" şi studenţii erau sfătuiţi să mă evite. Reacţia maselor a fost un amestec de aplauze şi de huiduieli. A încheiat secretarul secţiei uniunii studenţilor, care a promis solemn că toţi studenţii îşi vor întări vigilenţa contra duşmanilor.

Nu am fost dat afară din facultate. Prietenul meu din mişcare, Zeew, care se înscrisese la Facultatea de psihologie, considerată facultate politică, a păţit-o mai rău. A fost dat afară, iar după multe intervenţii i s-a permis să-şi continue studiile la Ştiinţe forestiere, unde nu putea să aducă daune ideologice. Eu am fost lăsat să-mi continuu studiile, dar am fost exclus din toate activităţile care nu se înscriau propriu-zis în programa şcolară. De regulă, şedeam izolat de ceilalţi, deoarece colegii mei se temeau să stea împreună cu mine. Unii chiar mi-au spus că fuseseră instruiţi să mă evite. Nu mai aveam, deci, voie să lucrez în laboratorul de hidrobiologie. Spre cinstea colegilor mei însă, puteam să merg acolo serile, când ochii

vigilenţi ai partidului dormeau. Ca să mă menţin în facultate, trebuia să fiu recunoscut ca un student excelent şi îmi amintesc cu recunoştinţă că, în parte, am fost ajutat în acest efort şi de profesorii mei.

Ani mai târziu, când cei ca Nina şi Gold, unelte supuse ale regimului, au fost daţi la o parte de aceia pe care i-au slujit şi au emigrat şi ei în Israel, mulţi mă întrebau dacă nu aş vrea să-i văd sau chiar dacă nu cumva aş putea să-i ajut. Cred că cel mai nobil lucru pe care l-am putut face a fost să-i ignor.

19

Lysenko & Co.

Filmul proiectat în sala de curs prezenta un lucru foarte impresionant: vedeam cum grăunţe de gălbenuş se învârt şi se alipesc încetul cu încetul, formând celule vii. Aveam în faţa noastră dovada zdrobitoare din laboratorul Olgăi Lepesinskaia – că viaţa poate să apară din globule de gălbenuş, din materie nevie. Filmul era autentic, cu mica diferenţă, pe care nu o cunoşteam la vremea aceea, că secvenţa era prezentată de la coadă la cap. În realitate, celulele vii se dezintegrau în sute de globule de gălbenuş, aşa cum se întâmplă dintotdeauna, şi nu de-a-ndoaselea.

Toţi colegii mei cu „origine sănătoasă” primiseră, aşa cum am spus, o bursă universitară, chiar din primele luni de studii. Ca duşman al poporului, eu am rămas cu mâna goală.

Supravieţuirea nu era uşoară pe atunci şi articolaşele de revistă nu-mi erau suficiente. În acei ani, existau numeroase SOVROM-uri, de la lemn şi petrol până la şantierele navale, care, sub acest camuflaj străveziu, aveau un singur scop, să „sugă” tot ce se putea din România în beneficiul Patriei poporului muncitor. O caricatură subversivă din epocă înfăţişa ultima realizare a geneticii sovietice – un hibrid între o girafă şi o vacă. Girafa păştea cu gâtul ei lung în România şi era mulsă dincolo de Şiret.

Un singur SOVROM făcea contrariul – Institutul de

Studii Româno-Sovietice (ISRS). ISRS traducea în limba română tot ce se publica în Uniunea Sovietică, cu sau fără valoare. În ciuda numelui său bombastic, ISRS nu era în realitate un institut de studii, ci o casă de editură servilă, ce prelua tot ceea ce se publica în patria ştiinţei celei mai înaintate. Adesea, retraduceam din limba rusă cărţi care, la rândul lor, fuseseră traduse din germană sau engleză. Ei puteau folosi sursele originale, dar noi, sateliţi inculţi, aveam dreptul numai la o ediţie sovietică rumegată şi adesea „doctoricită".

Am început să traduc cărţi şi articole de zoologie. În primul an, a fost o muncă de sisif, stăteam cu dicţionarul deschis tot timpul. Însă ştiam zoologie, iar teminologia era limitată; aşa că, în scurtă vreme, am început să câştig un venit decent. Până la urmă am obţinut chiar şi o diplomă de traducător autorizat al Academiei Române. Diploma aceasta avea să-mi fie de folos şi în primii mei ani ca imigrant în Israel.

Adesea, întâmpinam greutăţi la textele ce trebuiau retraduse. Aveam să descopăr că „glandele lui Gatshekov" erau, de fapt, „glandele lui Hatschek". Mai târziu, ca editor deja, a trebuit să corectez numele de „Lacul Gorki cel Mare" (lângă Canalul de Suez) în „Marele Lac Amar" („Gorki" înseamnă „amar" în limba rusă – şi nu puteam să las impresia că scriitorul-idol sovietic fusese omagiat în vechiul Egipt). Până azi citesc fluent literatură ştiinţifică rusă, dar sunt incapabil să port o conversaţie, mai ales cu noua generaţie de ruşi de aici, din Israel.

Cei de la ISRS erau toţi savanţi, cercetători şi studenţi, care, din varii motive politice sau „sociale", fuseseră daţi afară din instituţiile lor. Eram solidari între noi. De exemplu, odată am fost rugat să-l ajut pe dl Harjeu, un vechi traducător, care fusese concediat din ISRS din motive politice. Semnam cu numele nostru traduceri făcute de el şi îi transmiteam banii. În 1959, aproape zece ani mai târziu, când am fost şi eu mazilit de la ISRS,

Harjeu, care între timp fusese reangajat, s-a revanşat în modul cel mai firesc şi m-a ajutat la necaz. La acea dată fusesem dat afară de la Muzeul Antipa şi, în disperare de cauză, anunţasem că sunt gata să traduc din orice limbă europeană. Am primit doar o mică traducere din limba cehă, folosind cu această ocazie vocabularul pe care mi-l însuşisem cu ocazia tentativei nereuşite de emigrare. Nu se traducea din alte limbi şi toată lumea se temea să treacă în bibliografii alte titluri decât cele ruseşti – iar autorul citat obligatoriu era Stalin.

Când am ajuns, în sfârşit, în Israel, în 1960, rusa m-a ajutat să-mi suplimentez mica bursă de studii. De data aceasta a fost vorba de traduceri din rusă în engleză, o limbă pe care la acea dată o stăpâneam chiar mai puţin decât rusa! Era epoca zborului lui Gagarin, iar Statele Unite îşi închipuiau că vor avea multe de învăţat din textele ruseşti. A fost un ISRS cu totul diferit, dar care, în fapt, nu a durat mult.

Ca traducător, am putut urmări în toate detaliile prigoana Sălbatică la care au fost supuşi biologii sovietici pe timpul lui Lysenko. Astăzi, această epocă neagră din istoria comunistă a ştiinţelor este asociată exclusiv cu lamarckismul grosolan şi primitiv al agronomului Trofim Denisovici Lysenko. Teoria eredităţii cromozomiale a fost proclamată o armă a duşmanilor imperialişti. De fapt, însă, exista un front larg de luptă împotriva teoriilor „reacţionare” şi „imperialiste” în biologie, mai mult decât în orice altă ştiinţă, poate cu excepţia lingvisticii, pasiunea de bătrâneţe a lui Stalin. Noi, tânăra generaţie de cercetători, trebuia să fim educaţi în spiritul teoriilor alternative „progresiste” descoperite şi aplicate de savanţii sovietici.

Boshian a descoperit că proteine cristalizate pot să se transforme în virusuri şi invers, iar Olga Lepesinskaia, care îşi datora cariera faptului că avusese onoarea să-l cunoască personal pe Lenin în copilărie, deportat într-un

cătun din Siberia, a descris felul în care celulele pot apărea spontan din gălbenuşul lipsit de viaţă. Duşmani ai ştiinţei nu erau doar pronazistul Weissman, ci şi geneticianul Morgan, „un agent imperialist”, Gregor Mendel, „un călugăr obscurantist” şi, desigur, „junkerul prusian” von Virchow. Chiar şi Darwin a scăpat cu greu de prigoană, deoarece nu mai putea să-şi facă autocritica pentru concepţia sa despre concurenţa în sânul speciilor, o concepţie care justifică capitalismul, ca şi pentru inspiraţia primită din partea pastorului reacţionar Thomas Malthus.

Biblia lysenkismului era volumul intitulat *Despre situaţia în ştiinţele biologice*, care conţinea contribuţiile unei sesiuni speciale ale Academiei de Ştiinţe Agricole a Uniunii Sovietice din 1948. Cartea asta va rămâne pe veci un document al ruşinoasei dictaturi ideologice în ştiinţe. Prin comparaţie, protocoalele Inchiziţiei împotriva lui Galilei par o nevinovată lectură academică. Cu toate că Lysenko declarase în conferinţa sa de deschidere că tovarăşul Stalin în persoană sprijină ideile lui, câţiva dintre savanţi au îndrăznit să-i opună idei eretice. Însă, în şedinţa de închidere, unul după altul, criticii au făcut scurte declaraţii de pocăinţă şi autocritică. Singurul care nu a făcut acest lucru şi şi-a afirmat în plenară propriul său *e pur si muove* a fost academicianul Schmalhausen. Sfârşitul lui a fost Siberia.

Mulţi filosofi şi biologi din apus au devenit un gen special de tovarăşi de drum ai lysenkismului. În Franţa, au fost, printre alţii, profesorii Lucien Prenant şi Georges Teissier, iar în Anglia, chiar şi marele darwinist J.B.S. Haldane. Cu toate că şi eu eram un fel de tovarăş de drum, ştiam foarte bine că printre părinţii geneticii cromozomiale.se numărau marii biologi ruşi Theodosius Dobzhansky şi Timofeev-Reshovsky aflaţi în siguranţă în Occident. Cu toate că, dintr-o ciudată solidaritate naţională, ei fuseseră uitaţi pur şi simplu din rechizitorul lysenkist, încercam să mă conving că era vorba de nişte

emigranţi ruşi albi, duşmani ai poporului sovietic.

Când, în cele din urmă, a apărut în revista *Botanicheski Jurnal* prima tentativă timidă de critică a lui Lysenko, eu am fost primul care a primit articolul pentru traducere. Îmi aduc aminte cum profesorul meu Bodnariuc m-a oprit lângă toaleta facultăţii şi m-a întrebat în şoaptă: „E adevărat ce se spune, că Turbin îl critică pe Lysenko?" Articolele critice au devenit din ce în ce mai multe, iar până la urmă şi Lepesinskaia a recunoscut ca a falsificat filmul care pasămite dovedea teoria ei. Spre nenorocirea lui, un profesor de la Universitatea din Iaşi publicase între timp o lucrare în care confirma veracitatea teoriei lui Lepesinskaia!

Retrospectiv, sunt recunoscător acestei experienţe prin care am luat contact cu dogmatismul ştiinţific. După ce odinioară am fost îndoctrinat cu deformarea pseudoştiinţifică nazistă a darwinismului, şi apoi cu lamarckismul primitiv al „ştiinţei celei mai înaintate", am devenit imun pe viaţă la dogmele ştiinţifice. Când, după aceea, în Israel, am fost pus în faţa „dogmei centrale" neodarwiniste, aversiunea mea a devenit cronică.

Primele lucrări ştiinţifice le-am publicat când eram încă student. Fără deosebire, fiecare dintre articole trebuia să se termine într-o notă de propagandă politică şi cu laude la adresa marelui Stalin. Pentru o lucrare despre morfologia libelulelor, „sarcina" aceasta era una foarte dificilă. Ce avea marele geniu în comun cu insectele? Pe timpul acela, articolele ştiinţifice erau plătite după numărul de cuvinte, aşa încât divagaţiile politice erau recompensate în bani.

Dar, ca şi autorul lor, lucrările mele trebuiau adesea să lupte pentru supravieţuire. Prima mea lucrare a fost prezentată la Academie în 1953, cu puţin timp înainte de noua mea arestare. Drept consecinţă, manuscrisul a fost pus la sertar. Când am fost pus în libertate, manuscrisul a fost şi el „eliberat" şi trimis la tipar de către Academie, în

1956. Când am primit corectura, am văzut că lucrarea apărea ca prezentată în 1956. Am trecut data corectă, 1953, dar lucrarea a apărut fără ca acea corectură a mea să fi fost observată. După aceea, secretarul de partid mi-a făcut observaţie, spunându-mi că am comis o eroare politică, insinuând că am fost dat „absent” timp de trei ani de zile. Apoi, când am devenit din nou *persona non grata*, colega mea Meii Marcus, care semnase o lucrare împreună cu mine, a fost chemată la redacţie, unde i-a fost prezentată lucrarea respectivă doar cu numele ei, pentru că al meu fusese şters. Ea a avut curajul să refuze publicarea. Întrucât era membră de partid, a fost criticată că a fraternizat cu un duşman al poporului.

Cam în acelaşi timp, a fost publicat un volum despre libelule, în seria „Fauna Republicii Populare Române”, în care autorul se folosea în principal de datele din lucrările şi cercetările mele anterioare, însă numele meu nu a fost pomenit. Mă eterasem.

O culme a acestor practici a reprezentat-o o carte din aceeaşi serie a „Faunei”, care trata despre reptile, autorul ei fiind Ionel Fun. Când Ionel Fun a fost „demascat” ca duşman al poporului, cartea era deja tipărită, dar nu apucase să fie legată. Din motive de economie, ea nu a fost retipărită, însă pe copertă nu mai apărea numele nici unui autor. A devenit un exemplu elocvent al dictaturii în ştiinţe – o lucrare ştiinţifică cu autor anonim la mijlocul secolului al XX-lea! Monografia este încă utilizată şi apreciată pe plan internaţional şi lumea toată cunoaşte de fapt identitatea autorului. Păcat că Ionel Fun a murit încă tânăr şi nu a apucat să-şi recupereze poziţia binemeritată în patrie.

20

Arestat în Delta Dunării

Dar câte nu mi s-au întâmplat în scurta mea carieră ştiinţifică în România stalinistă! Odată, a fost cât pe ce să fiu arestat sub învinuirea că am vrut să plătesc un pescar

să mă treacă cu lotca în Turcia. Altă dată, am fost suspectat că sunt un agent imperialist care a revenit ilegal din Rusia, traversând mlaştinile Deltei Dunării. Altă dată, mi s-a interzis să cobor la malul mării în Agigea, ca nu cumva să profit de prezenţa unor submarine NATO, care făceau manevre în Marea Neagră. În munţi, am fost bănuit că aş căuta zăcăminte de aur sau, ca o nouă întruchipare a lui Dracula, că aş colecta sânge de la ţăranii nevinovaţi. S-a mai întâmplat să nimeresc fără să vreau în regiuni de munte unde erau urmărite, pasămite, cuiburi de partizani.

Ca student la Universitate, iar mai târziu ca cercetător la Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, am făcut multe excursii ştiinţifice pe teren. În acele zile, deplasările pe teren erau o aventură, presupunând multe dificultăţi tehnice şi politice. Nu aveam niciun mijloc de transport la dispoziţie şi niciun fel de personal tehnic care să ne ajute. De aceea, totul depindea de inventivitatea noastră şi de buna capacitate fizică de a ne căra echipamentul în spate. Cu toate aceste greutăţi, împreună cu colegii mei de la secţia de hidrobiologie a facultăţii, ca şi cu aceia de la muzeu, am străbătut ţara în lung şi-n lat.

Totul era cărat în spinare, în rucsacuri şi – ambalaj ideal pentru flacoanele cu mostre de teren – în vechi cilindri de metal ce conţinuseră pe vremuri măşti de gaze. Adesea, alături de trei asemenea cutii spânzurate cruciş, căram în braţe şi un microscop binocular, aşezat în cutia sa de lemn. Odată, străbătând munţii împreună cu Lazăr pentru a studia lacurile alpine din Retezat, am luat cu noi din ultimul sat de la poalele munţilor, două cauciucuri umflate, pe care ni le-am atârnat cruciş peste piept şi am urcat cu ele aşa la mai bine de 2000 de metri altitudine. Din nişte crengi rupte din ienuperii de la marginea păşunii alpine am construit o plută, care ne-a servit drept mijloc de navigaţie pe apele virgine ale lacurilor şi cu ajutorul cărora am tras plasele cu care colectam planctonul. Din când în când, biata noastră plută se destrăma şi luam o

baie scandinavă, în apele de o limpezime cristalină, dar cu o temperatură de 10 grade.

Distanţele plane le parcurgeam mai ales pe jos, dar şi în care cu boi, cu catâri sau cu orice vehicul imaginabil, drezine manuale pe şine înguste şi plute de lemn pe torenţii de munte.

Am ajuns în regiuni în care oamenii duceau încă o viaţă medievală şi ne simţeam adesea ca primii exploratori albi în Africa. Aşa cum spuneam, muntenii ne luau drept căutători de aur sau „vampiri” care colectează sânge. Odată, în cătunul Iarba Rea de la izvoarele Arieşului din Munţii Apuseni, fiind găzduiţi în casa unui ţăran, am devenit atracţia de iarmaroc a cătunului. De-a lungul zidurilor camerei în care dormeam pe o rogojină, se adunase toată suflarea ca să se zgâiască la noi. Stând pe jos în mijlocul odăii noastre, asemeni unor creaturi ciudate venite din spaţiu, ne uitam la microscop şi ne conservam mostrele. Când, în cele din urmă, ne-am culcat, acoperindu-ne cu păturile, vecinii au înţeles că reprezentaţia se terminase şi, urându-ne noapte bună, au părăsit odaia unul câte unul. Existau sate în care nu se văzuse niciodată o lanternă electrică sau o lămâie. Credeau că e o gutuie mai mică. Soţia gazdei noastre îşi freca braţele cu alcoolul nostru („Ce ţuică tare!”), pentru că trebuia să facă bine la oase. Despre zahăr ştia că există, dar nu-l gustase niciodată în viaţa ei, pentru că era o „cheltuială” interzisă. La sfârşit, a adunat până şi cioburile sticlăriei noastre sparte, ca să le dea copiilor să se joace. Toate acestea se petreceau într-o ţară europeană din secolul al XX-lea, care se fălea cu titlul de „socialistă”.

În satul Pilugani, din munţii Bucovinei, toţi locuitorii se numeau Pilug şi făceau parte dintr-o singură familie endogamică. Pe lista afişată la primărie, puteau fi identificaţi ca Ion a lu’ Maria Pilug, Ion a lu’ Elena Pilug şi aşa mai departe. Erau multe sate în care nimeni nu ştia să scrie sau să citească şi singura persoană alfabetizată era

popa, ale cărui cunoştinţe se limitau la cele câteva rugăciuni ale ritualului, pe care aproape că le ştia pe dinafară. Nu existau radiouri şi aici nu ajungeau ziarele. Poşta sosea călare o dată pe săptămână şi, în majoritatea cazurilor, poştaşul trebuia să citească scrisorile pentru fiecare destinatar.

Aşadar, e uşor de imaginat că majoritatea acestor locuitori nu înţelegeau şi desigur nici nu voiau să accepte schimbările aduse de noul regim. S-a întâmplat nu o dată ca jandarmii să ne trimită înapoi, pentru că, în locurile unde voiam să ajungem, printre săteni se ascundeau „bandiţi”. Mai târziu, i-am întâlnit în închisoare pe unii dintre aceşti „partizani” din munţi, ţărani simpli, care nu au făcut decât să se opună cu încăpăţânare oricărei schimbări a modului lor de viaţă moştenit de secole, un mod de viaţă pe care l-au păstrat în pofida năvălitorilor şi a legilor lor pieritoare. Oamenii ca ei nu au reprezentat niciodată un pericol real pentru regimul comunist din România. Nu a existat niciodată o mişcare de rezistenţă armată organizată – aceşti oameni erau simpli munteni, incapabili să înţeleagă ceea ce se petrecea în jur.

Între noi, colegii de facultate şi de la muzeu, limbile se dezlegau în timpul excursiilor pe teren, în care eram singuri cu munţii şi cu râurile. Era un sentiment paradiziac să ne aflăm departe de urechile ciulite ale microfoanelor ascunse ale păzitorilor regimului.

Eram pierduţi în mijlocul turbăriilor din Poiana Stampei în Bucovina, când profesorul Nicolae Bodnariuc ne-a povestit cum şi de ce fusese dat afară din Partidul Comunist. Deoarece cunoştea limba rusă, misiunea sa în timpul războiului fusese aceea de a traduce comunicatele ruseşti.

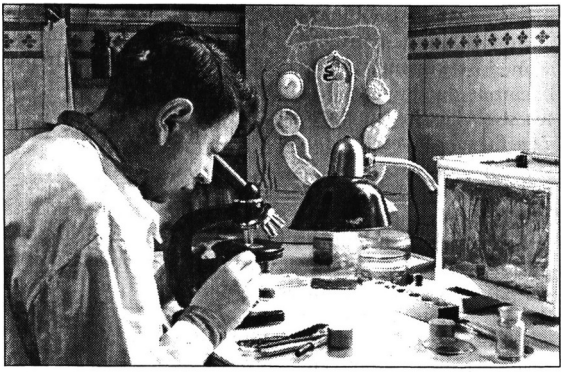

La masa mea de laborator din Muzeul Antipa

Împreună cu colegii pe scările Muzeului Antipa

Acum era învinuit că în armata lui Antonescu îndeplinise această sarcină, considerată o activitate vinovată, antisovietică în trecutul lui. Profesorul Traian Orghidan ne-a povestit cum a fost persecutat pentru că fusese asistentul profesorului Constantin Motaş, savant de renume mondial şi vechi militant social-democrat, care acum zăcea în închisoare la Aiud. Tot în asemenea ocazii am aflat de crunta soartă a marelui Emil Racoviţă, părintele speologiei, care în ultimii săi ani de bătrâneţe la Cluj a fost lăsat literalmente să moară de foame, deoarece, ca aristocrat, nu avea dreptul la cartele de alimente. Lazăr, la rândul lui, a povestit cum fusese şi el exclus din partid deoarece bunicul lui fusese moşier. Eu nu am avut ce povesti, pentru că deja fusesem ostracizat în public.

Istoria colegului nostru de la Antipa, Leonid Dimov –

zoolog talentat, cu suflet de slav, boem inveterat şi poet talentat, dar nepublicabil – a fost burlescă. La serviciu, sosea întotdeauna cu întârziere, deseori după ce condica de prezenţă fusese deja ridicată de tovarăşa de la cadre. Odată, după o noapte faimoasă de beţie, Dimov s-a trezit în zori urinând pe soclul giganticei statui a lui Stalin de lângă Şoseaua Kisselef. A petrecut câteva săptămâni la închisoare, până când s-a dovedit că era doar un beţivan nevinovat şi nu făcea parte din nicio reţea de subminare a efigiilor marelui conducător., Astăzi sunt fericit", zicea uneori. „De ce, Dimov?" „Că m-am trezit astăzi fără să fiu disperat".

Dimov a reuşit să-şi publice în 1968 primele poeme, în care inspiraţia zoologică e adesea prezentă – „înaltul crâng l-au spulberat insecte xilofage". A murit în 1987, înainte de vreme, fără să apuce să vadă sfârşitul regimului şi consacrarea sa ca unul dintre marii poeţi români contemporani.

Puţin timp după înăbuşirea revoluţiei ungare din 1956, am fost vizitaţi la muzeu de Imre Loksa, un coleg maghiar. În ciuda conversaţiei noastre în limba maghiară, nu am reuşit să-l conving să-mi povestească despre amănuntele reale ale revoltei. Fără îndoială, era convins că fusesem însărcinat să-l trag de limbă. Numai când ne-am aflat singuri pe malurile unui lac alpin din Munţii Făgăraş şi i-am povestit istoria mea personală, mi-a dezvăluit că filmele documentare sovietice fuseseră falsificate şi că tancurile lor au bombardat Universitatea şi Biblioteca Naţională din Budapesta. Ca un amănunt special, mi-a povestit cazul Muzeului de Istorie Naturală din Debreţin. Soldaţii ruşi răniţi, aflaţi într-un spital militar învecinat, au reuşit să pătrundă în muzeu prin acoperiş şi au băut tot alcoolul din borcanele de colecţie. Când muzeul şi-a redeschis porţile, totul zăcea în mii de cioburi, iar specimenele erau putrezite sau mumificate.

Cu un alt vizitator, Profesorul Goetz din Dresda,

Republica Democrată Germană, povestea s-a încheiat în mod diferit. Goetz era un comunist fidel, cu creierul spălat cum numai un german putea să fie, mult mai îndoctrinat decât orice comunist rus sau român pe care mi-a fost dat vreodată să-l cunosc. Vorbind fluent germana, am fost trimis să îl însoţesc, pe el şi pe soţia lui, într-o excursie de două săptămâni prin ţară, într-o maşină particulară pe care, minunea minunilor, o închiriase. Am făcut nenumărate boacăne. L-am întrebat, de pildă, cum se face că soţia lui, proletară, purta un mantou de astrahan. Mi-a răspuns că guvernul RDG i l-a acordat special pentru că Frau Profesor avusese un bunic evreu persecutat. Nu i-a plăcut deloc faptul că i-am pus întrebări despre activitatea sa din timpul războiului şi a negat că a servit pe Frontul de Est. Doar faptul că era familiarizat cu latrinele ce constau într-o gaură în podea mărturisea despre experienţele sale militare pe frontul rusesc. Era epoca lui Hruşciov, care avusese ţicneala cu cultivarea porumbului. În consecinţă, aproape întreg Institutul Agronomic din Bucureşti a devenit Institutul de Cultură a Porumbului. Profesorul Traian Săvulescu murise cu puţin timp înainte şi nimeni nu a îndrăznit să se opună, nici fiica şi urmaşa lui, Alice. Urmând marele exemplu, toată lumea studia metodele de cultură a porumbului. Întinse regiuni din Câmpia Dunării au fost plantate cu porumb, până când una dintre frecventele inundaţii a pus capăt poveştii câmpurilor de porumb.

Goetz îmi povestea cu mândrie că şi ei au creat un institut al Porumbului în Rostock. Am comentat că, din câte ştiam eu, din cauza climei, porumbul nu ajungea la maturitate în Germania de Est. „Ai uitat, se pare, că frunzele de porumb şârtt cel mai bun furaj din lume” mi-a răspuns. Revenit la Bucureşti, a adăugat la dosarul meu plângerea că sunt un „provocator reacţionar”.

Excursiile noastre pe teren în apropiere de frontieră erau întotdeauna aventuroase. Timp de o săptămână,

Lucrând la Staţiunea Marină de la Agigea, nu am fost lăsat să cobor pe plajă să colectez mostre pentru că submarinele NATO făceau manevre undeva în Marea Neagră şi puteam să fiu „pescuit” de unul dintre ele. Lucrând pentru Comitetul de Oceanografie, nu am primit niciodată autorizaţia să păşesc pe puntea unei ambarcaţiuni de cercetări. Cu o altă ocazie, am fost anunţaţi că numai membrii de partid pot intra în zona interzisă ce se întindea de-a lungul frontierei bănăţene pe 30 de kilometri. Neavând carnetul roşu de partid, colegii mei m-au lăsat să mă perpelesc, până la revenirea lor, timp de o săptămână, în Caransebeş.

Cele mai aventuroase excursii ale noastre au fost în Delta Dunării. Stăteam adesea în satele şi cherhanalele pescarilor lipoveni, bărbaţi impunători, cu bărbi ca a lui Tolstoi, credincioşi după vechiul rit ortodox, *Starovensi*. Femeile îmbujorate şi late în şolduri cântau coruri cu o rezonanţă minunată în timp ce-şi văruiau casele de o albeaţă sclipitoare. Lipovenii au păşit fără prea multe dificultăţi în noul regim, pentru că din vremi imemoriale ei îşi aveau propriile comunităţi săteşti, *mir*, pe care acum le redenumiseră „cooperative pescăreşti”.

Odată, aflaţi în călătorie cu un grup de studenţi, ne-am certat cu un pescar care ne dusese cu barca pe grindul Letea şi acum ne cerea un preţ mai mare decât cel la care ne înţelesesem mai înainte. Drept răzbunare, ne-a denunţat la poliţia din Sulina că am vrut să-l mituim să ne ducă cu barca în Turcia. Acuzaţia era, desigur, ridicolă, pentru că lotca lui nu putea să iasă la mare deschisă. Totuşi, am fost „reţinuţi” timp de câteva ore, până când colegul meu Strungaru, secretarul UTC al facultăţii, a reuşit să obţină legătura telefonică la Bucureşti şi anularea ordinului.

O altă călătorie în Deltă, în care am fost însoţit de Sena Cândea, asistenta profesorului Bodnariuc, şi de încă un student, s-a terminat mai rău. S-a nimerit să trimit o

telegramă acasă de la agenţia poştală de la Mila 23, din inima Deltei. Cum era obiceiul pe atunci, a trebuit să arăt buletinul de identitate. Coborând de pe vapor la Tulcea, am fost din nou obligaţi să ne legitimăm, însă eu îmi uitasem buletinul în Deltă. Drept urmare, am fost arestat, dus la poliţia din Tulcea şi anchetat o noapte întreagă.

Bănuiala lor era că aş fi un agent imperialist care se întorcea din misiune din URSS, furişându-se prin mlaştinile Dunării. Când au aflat că sunt născut la Timişoara, m-am transformat într-un presupus agent titoist. Au început să mă tortureze, ca să afle care sunt relaţiile mele cu Iugoslavia. Am încasat câteva palme, dar, desigur, nu am recunoscut că am verişoare în Pancevo şi Novisad. Din fericire, nu au avut timp să se informeze de la Bucureşti şi să afle de infracţiunea mea anterioară, când trecusem ilegal frontiera. Până la urmă, la insistenţele mele, buletinul de identitate mi-a fost adus cu următoarea cursă a vaporului şi am fost pus în libertate a doua zi pe înserat.

Sena şi celălalt coleg se grăbiseră să plece şi să mă lase singur la Tulcea. Doar câţiva ani mai târziu, când am fost închis de-a binelea, am înţeles motivul acestei laşităţi a Senei. Avea un frate legionar care stătea ascuns şi se temea ca de foc de orice contact cu poliţia. La data aceea, desigur, nu putea să-mi explice asta. Aşa că, cinci ani mai târziu, când am ieşit din închisoare, ne-am împăcat, în sfârşit.

Curând după aventura mea, Delta Dunării a devenit unul dintre teribilele gulaguri ale României: mii de prizonieri au muncit forţat, stând în apă până la piept, să „recolteze” stuful celei mai mari delte europene pentru industria de celuloză. Crima ecologică făcea pereche cu o crimă împotriva umanităţii.

21

Noaptea cărţilor

S-a întâmplat ca temuta bătaie în uşă să vină tocmai în ajunul zilei în care urma să-mi dau ultimul examen de

diplomă, examenul de marxism-leninism. Era ora două noaptea când cinci agenţi au năvălit în cămăruţa noastră, doi dintre ei pătrunzând pe fereastră. Eu şi E. am fost somaţi să ne luăm fiecare câte o geantă mică cu cele necesare. „Trebuie să luăm şi cărţile. Ăsta-i ordinul” – a decis şeful. Surprinşi şi înjurând printre dinţi, agenţii s-au pus pe treabă împreună cu noi.

Fiecare carte confiscată trebuia să fie numerotată, cu data şi cu declaraţia semnată: „Găsit la mine” şi data. Am împărţit treaba, eu şi E. Începând să semnăm cele opt sute şi ceva de cărţi pe care le aveam. Câteva ore mai târziu, când deja începea să se lumineze de ziuă şi ajunseserăm abia la numărul 327, răbdarea lor s-a terminat. Toată operaţiunea arestării noastre, ca nenumărate altele, trebuia să se desfăşoare la adăpostul întunericului. Cărţile înregistrate au fost încărcate în maşină, împreună cu noi doi. Restul au fost lăsate în părăsire.

Ne-au împins în maşină fără prea multă ceremonie şi imediat am fost legaţi la ochi. Urma să nu o mai văd pe E. timp de zece luni. Automobilul a făcut zeci de ocoale şi de curbe ca să ne dezorienteze şi să nu ne dăm seama unde suntem duşi. Dar abia ajunşi, clopotele dimineţii de pe Dealul Mitropoliei au trădat locul. Era clădirea Securităţii, vechea Primărie Albastru, de pe Calea Rahovei, peste drum de vechiul meu liceu „Mihail Eminescu”. Timp de patru ani auzisem clopotele Mitropoliei, anunţând ora lecţiilor. La primul interogatoriu, când securistul mi-a trântit în faţă: „Nici nu ştii unde te-am adus”, am înregistrat prima mea victorie, dezvăluindu-i secretul – prima şi aproape ultima în perioada cât am fost închis.

Intenţia iniţială a autorităţilor fusese aceea de a organiza o serie de procese propagandistice la niveluri diferite, dar legate între ele. Rolul celor din Haşomer Haţair era de a reprezenta o organizaţie de tineret sionistă, care a funcţionat în ilegalitate. Procesul principal urma să demaşte conducerea organizaţiei sioniste din

România, cu acuzaţi colaterali care trebuiau să probeze legătura acestei conduceri cu Gestapoul. Unul dintre acuzaţi, care lucrase mai înainte la o societate petroliferă, emigrase în Palestina şi se întorsese în 1946 să lucreze în acelaşi loc, era un actor perfect pentru întruchiparea rolului de spion imperialist.

Între timp, Stalin a murit şi planul unui megaproces public a fost părăsit. Dar maşina arestărilor şi proceselor a continuat din inerţie. Din rândurile celorlalte organizaţii de tineret sioniste au fost arestaţi doar câţiva membri, „strictul necesar", în vreme ce din Haşomer Haţair au fost arestaţi 70. Se pare că am fost consideraţi un material mai maleabil, deoarece nu consideram că făceam ceva ilegal şi nici

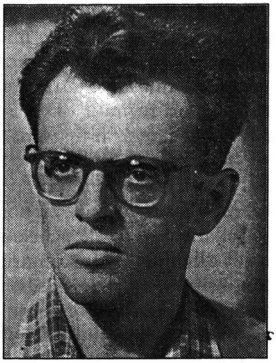

Abir Mark

duşmani ai regimului nu ne credeam. În realitate, unul dintre arestaţii din rândurile noastre şi-a făcut autocritica în timpul anchetelor şi altul chiar a acceptat să fie „turnător" în serviciul securiştilor. Legătura noastră cu procesele sferelor superioare urma să fie Abir, fostul nostru secretar general, care lucrase la ambasada Israelului. Asupra lui plana şi o altă acuzaţie gravă. Arestat cu trei ani înaintea noastră, a fost trimis la Canal. Un agent provocator, care urma, cică, să fie eliberat, l-a îndemnat să scrie şi să-i dea o scrisoare deschisă către Internaţionala Socialistă, în care Abir dezvăluia ororile din închisorile şi lagărele României. Evident că scrisoarea nu a

părăsit lagărul şi a fost înmânată imediat autorităţilor.

Ca să fim drepţi, noi nu folosiserăm niciun fel de măsuri de prudenţă subversive. În timpul celor patru ani ce se scurseseră de la dizolvarea mişcării, ne întâlneam acasă la noi, în grupuri de patru-şase persoane, iar între altele studiam împreună înţeleaptă *Scurta istorie a Partidului*... atribuită lui Stalin. Vorbeam în ebraică şi, din când în când, cântam în surdină cântece din Israel. Cu ocazia uneia dintre aniversările independenţei Israelului, am dansat şi o horă, însă în ciorapi, ca să nu trezim bănuiala vecinilor. Noi numeam aceste mici întruniri „întâlniri prieteneşti", în vreme ce anchetatorii insistau să le numească „întruniri subversive". Până la urmă, au cedat şi au acceptat formula noastră, fapt pe care-l puteam socoti o mică victorie. Probabil ca urmare a acestui fapt; încadrarea noastră juridică s-a schimbat din „pregătiri militare contra regimului" în „activitate cu scopul de a doborî regimul" – evitând astfel un paragraf din Codul Penal care ar fi însemnat sentinţe mult mai grele.

Când porţile arestului s-au închis în urma mea, am intrat într-o lume de infern, pe care nu mi-o putusem imagina. Scoşi din celule, trebuia întotdeauna să ne punem „ochelarii", un fel de ochelari de sudură, dar cu o folie metalică dinapoia sticlei fumurii. Ca orbii, trebuia să ne lăsăm conduşi de braţ de gardieni. Toate obiectele personale ne-au fost luate, lăsându-ne doar o batistă. Şi, mai grav, mi-au luat ochelarii (eu fiind miop), cureaua şi şireturile, ca să nu încerc, ziceau ei – să mă sinucid. De acum înainte aveam să trăiesc într-o lume spălăcită de penumbre învăluite în ceaţă, fără să pot citi nimic, chiar dacă mi-ar fi fost permis aşa ceva. Anchetatorul îmi păstra politicos ochelarii şi mi-i dădea pentru câteva minute, numai cât să-mi pot citi declaraţiile pe care trebuia să le semnez.

Curând am început să slăbesc, pantalonii alunecau de pe mine şi umblând cu paşi târşâiţi ca de moşneag, în

pantofii mei fără şireturi, trebuia întotdeauna să mi-i ţin să nu cadă.

Şocul cel mai violent l-am avut când am mers prima dată la toaletă închisorii din Calea Rahovei. Când am cerut hârtie igienică de la gardianul care mă păzea de la o distanţă oarecum discretă, răspunsul lui zbierat a fost: „Ce-ţi închipui bă, tâmpitule, că eşti la hotel?” Soluţia era să te speli cu apă dintr-o ceşcuţă emailată, singura proprietate personală a deţinutului. Ceşcuţa servea pentru băut ceaiul, pentru apa de spălat şi, *in extremis*, drept pisoar. Ne curăţăm întotdeauna dosul cu mâna stângă, care, îmi aminteam, a fost dintotdeauna considerată, în istoria omenirii, mâna mai slabă, de regulă, mâna „impură”.

De trei ori pe zi aveam „program”, adică eram duşi la toaletă. Adesea, aşteptând cu disperare „programul”, băteam în uşă şi strigam, iar până la urmă, în lipsa altei soluţii, foloseam sfânta ceşcuţă emailată. Uneori, la câteva minute după aceea, în aceeaşi ceaşcă, se servea ceaiul de dimineaţă, cu o bucată de pâine.

Celulele, situate în pivniţă, nu aveau geamuri şi erau iluminate în permanenţă. Aerul era pompat de o maşină care făcea un zgomot infernal ziua şi noaptea, ascunzând gemetele şi plasetele care veneau din celulele vecine. Cea mai mare parte a timpului am fost singur în celulă.

După ceaiul de dimineaţă, trebuia să stai şezând pe pat sau în picioare ziua întreagă, fără să ai voie să te culci. Din când în când, gardienii care umblau fără să facă zgomot, în papuci de pâslă, se uitau pe vizetă şi era vai de tine dacă te prindeau culcat. Timpul devenise imaterial în izolarea permanent iluminată şi se măsura numai cu ajutorul servitului mâncării şi al „programului”. În jur era numai tăcere. Când erai luat sus la anchetă, gardianul cu ochelarii în mână arăta spre tine, fără să-ţi pronunţe numele.

Mâncarea, mai bine-zis, lipsa ei, a fost o altă tortură

permanentă. În afară de ceaiul cu bucata de pâine de dimineaţă, primeam la prânz o gamelă de arpacaş de culoare cenuşiu-albăstruie. Duminicile eram trataţi regeşte, cu un polonic de varză fiartă, care conţinea şi un cubuleţ de carne de porc. Îmi amintesc că într-o duminică, spre plăcuta mea surprindere, am descoperit un al doilea pătrăţel de carne, ce căzuse din greşeală în gamela mea.

Îmi dădeam seama că devenisem o umbră, chiar şi fără să mă pot vedea în oglindă. Slăbit şi năucit de foame, am cerut să fiu dus la vizita medicală. M-am plâns doctorului de slăbiciunea mea şi de lipsa alimentelor. A doua zi, gardianul mi-a adus o pilulă şi m-a pus să o înghit; s-a dovedit a fi cacodilat de sodiu, un medicament folosit pentru a combate lipsa foamei. Am bănuit că era o farsă sadică, în care medicul colabora cu anchetatorii. Mi-am adus aminte de una dintre aventurile bravului soldat Švejk, când soldaţii fuseseră foarte bine alimentaţi în ajunul vizitei unor doamne filantropice şi pe urmă obligaţi să înghită un purgativ, ca să dea totul afară.

Din cauza foamei am suferit cel mai mult – mai ales în perioada cât am stat cu un oarecare Nacu, evreu şi el, care pentru serviciile aduse sau promise anchetatorilor primea la prânz o porţie dublă. Nu numai că nu se lăsa convins să o împartă cu mine, dar masa lui dura de două ori mai mult! în general, potrivit eticii puşcăriilor, dacă-ţi mestecai mâncarea prea încet şi rămâneai în urmă faţă de toţi ceilalţi, care terminaseră de mâncat, erai considerat prost crescut. Până la urmă, Nacu i-a dezamăgit pe susţinătorii lui şi nu a reuşit să obţină nicio mărturisire valoroasă de la mine. În consecinţă, sărmanul, a fost pus din nou la raţie normală, iar după două zile a fost scos din celula mea.

Nu mi s-a permis să iau contact în niciun fel cu familia mea, care nu primise niciun anunţ oficial despre arestarea noastră. Deoarece scrisorile erau interzise, părinţii mei nu ştiau unde mă aflu. Eram ca şi morţi. Un

timp, anchetatorii au căutat să mă convingă că E. fusese pusă în libertate, după ce ar fi făcut declaraţii contra mea. Dar după ce această tactică nu a dat rezultate, maiorul anchetator mi-a făcut un bine şi mi-a spus că E. era sănătoasă şi că încă se mai afla „la noi”.

Cine se revolta împotriva disciplinei în beciul securităţii putea să fie răsplătit cu o zi sau două de stat în picioare la carceră, numai cu pâine şi apă.

Timp de zece luni, nu am văzut nimic scris sau tipărit, în afară de nesfârşitele mele declaraţii. Nu am avut habar de ceea ce se petrecea în lumea largă şi chiar şi anotimpurile încetaseră să existe în lumina permanentă a becului celulei şi a temperaturii invariabile a pompei de aer. Când, în primăvara înzăpezită a anului 1954 am fost scos la anchetă, ofiţerul avea schiurile spirijinite de birou. „Ce zici, bă, vii cu mine să facem schi la Predeal?”

Într-o noapte binecuvântată, anchetatorul mi-a dat ochelarii şi mi-a spus că mă va lăsa să citesc una din cărţile mele sechestrate. Mi-a adus, alegând spontan, *Băştinaşii din Australia*, o carte de antropologie de A.P. Larkin, tradusă, bineînţeles, în rusă (şi fără să indice numele întreg al autorului, lăsând să se creadă că era un rus…). Timp de vreo jumătate de oră am avut plăcerea să citesc şi, din întâmplare, am dat la paginile în care se vorbea despre tasmanieni şi despre teribila închisoare britanică Port Arthur de pe insula Tasmania.

Câteva luni după aceea, când eram deja prizonier condamnat, am auzit expunerea colegului meu de închisoare, juristul Dr. Colin, despre evoluţia istorică a sistemului penitenciar. Închisoarea Port Arthur din Tasmania a servit drept prototip al sistemului modern de încarcerare, în care prizonierul e ţinut singur în celulă, în tăcere totală şi sub o disciplină strictă, fără niciun contact cu alţi deţinuţi sau cu lumea exterioară. Studiile considerau că acest gen de tratament se solda după câteva luni cu grave dezordini psihologice. Expunerea lui a fost

urmată de o discuţie vie despre universalitatea acestor practici în închisorile din întreaga lume, indiferent de regimul politic. Adevărata Internaţională era aici, în lumea drăcească a închisorilor totalitare. KGB şi Gestapo, Securitatea şi temniţele din Turcia, beciurile din America de Sud sau din Asia se aflau într-un permanent schimb de experienţă, care depăşea diferenţele ideologice şi de regim. Regulile, tehnologia anchetelor, torturile, disciplina de carceră erau aceleaşi pretutindeni. După trei decenii, când am închiriat un apartament pe o stradă în São Paulo din Brazilia, în cealaltă emisferă, am observat hornurile de aerisire de pe caldarâmul de vizavi şi am auzit zgomotul înfundat al pompelor de aer ca odinioară în Calea Rahovei. Am avut dreptate! Era una dintre închisorile de anchetă ale DOPS, poliţia politică a dictaturii militare din Brazilia.

Când am fost eliberat, după doi ani şi ceva, am primit înapoi o bună parte din cărţile mele sechestrate. Numai cele în ebraică au fost reţinute drept corpuri delicte, între

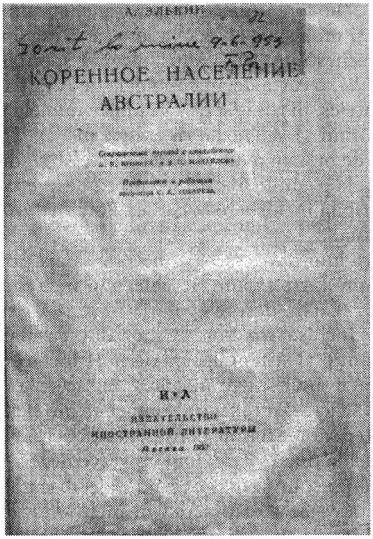

Pagina de titlu a cărţii despre băştinaşii australieni, semnată „Găsit la mine“ în ziua arestării (09.06.1953)

ele, o traducerea. *Capitalului* şi romanele realist-socialiste ale lui Şolohov. În schimb, mi s-au restituit

cărţile în celelalte limbi, ca, de exemplu, *Die Geschichte des Zionismus* a lui Boehm!

Biblioteca mea a suferit o a doua „selecţie” când, în cele din urmă, am emigrat în Israel. Cărţile cu subiecte iudaice au fost reţinute la poştă şi şi-au găsit locul în Biblioteca Comunităţii Evreieşti din Bucureşti, în virtutea unei dispoziţii obţinute de rabinul şef Moses Rosen.

Dar cartea de chimie analitică a lui Treadwell, tratatul de paleontologie a Baronului Nopesa, cărţile germane ale Baronului de Abafâja din Reghin şi chiar cartea despre băştinaşii australieni au supravieţuit şi sunt cu mine. Toate poartă în colţul primei pagini „*ex libris*-ul” original, „Găsit la mine, 9 iunie 1953”.

22

Giovanni Segantini

Cel puţin în ce priveşte unul dintre aspecte, temerile mele nu s-au materializat. Nu se mai practica bătaia sistematică, ca în 1948, la Timişoara. În anii ’50, se aplicau metode mai „evoluate”; doar din când în când te mai ameninţau că „pun constituţia pe tine”. Metoda vremii includea ghionturile, însoţite ocazional de palme şi de pumni şi un şuvoi neîntrerupt de înjurături, iar restul trebii îl făcea timpul, aşteptarea fără de sfârşit în singurătate şi nesiguranţă, presiunea psihologică şi lipsa de speranţă. „Noi avem timp. Du-te jos şi gândeşte-te. Când vrei să ne spui ceva, anunţă gardianul”. Perioadele de anchetă intensivă alternau cu săptămâni de inactivitate îndobitocitoare. Apoi, deodată, din nou, anchete de 24 de ore la rând, fără un moment de odihnă.

Anchetatorii făceau cu schimbul, unul jucând rolul celui bun, iar celălalt fiind agresiv şi înjositor. Tot timpul trebuia să şed pe un scaun incomod, cu o lumină puternică bătându-mi în ochi dinspre masa anchetatorului. Uneori, epuizat, adormeam pe scaun şi mă trezeau cu un ghiont. Apoi, trebuia să rămân în picioare restul anchetei. S-a întâmplat să cad în somn şi stând în picioare şi eram trezit

de pe podea cu o găleată cu apă. Ca pedeapsă, trebuia să stau într-un picior. Când pedeapsa asta nu era suficientă, trebuia să merg în „manej”, clătinându-mă de-a lungul pereţilor, având alături un gardian care mă îndemna cu biciul. Când, în fine, puteam să cobor „la cameră”, găseam mâncarea rece sau adesea nu o mai găseam deloc.

Şi apoi, deodată, fără nicio logică aparentă, urmau săptămâni de totală singurătate. După un timp, simţeam dorinţa nestăpânită de a fi chemat la anchetă, să văd o faţă de om, să vorbesc cu cineva, chiar dacă interlocutorul meu era un robot ignorant. Trebuia să am grijă să mă menţin la acelaşi nivel de primitivism cu al lui, ca să nu-l jignesc. Eroismul era cu totul deplasat, pentru că era evident că totul fusese decis dinainte şi că nu ajuta nicio tiradă pasionată. Cel mult puteam să rotunjesc, să îmblânzesc câte un cuvânt în declaraţiile pe care eram pus să le semnez. Când refuzam să semnez, eram luat jos pentru zile în şir de izolare în celulă, până când nu mai puteam şi îl rugam pe gardian să mă ducă sus, la o nouă şedinţă de tortură morală.

Tâmpenia anchetatorilor nu avea limite. Scriau întrebările şi răspunsurile într-o caligrafie puerilă, plină de greşeli de ortografie. După fiecare răspuns, ieşeau din încăpere şi se întorceau proferând o nouă întrebare. Erau nişte roboţi mizerabili, care primeau de fiecare dată instrucţiuni din partea unor „operatori” invizibili, aflaţi într-o cameră alăturată. Din când în când, mutra mai inteligentă a unui operator apărea la uşă şi întreba: „E cuminte? Colaborează?” Odată, chiar l-am recunoscut pe unul dintre securiştii cu care călătorisem în tren pe când ţineam conferinţele de popularizare. Între un răspuns şi următoarea întrebare se scurgea uneori şi o jumătate de oră de binevenită odihnă, timp în care şedeam drept pe un scaun sub ochii gardianului, până când anchetatorul se întorcea în cameră şi mă anunţa ca o maşină: „Întrebare!”

În pofida celor zise, acestor imbecili brutali le

datorez maturizarea mea politică. Ei reprezentau decăderea cea mai josnică a idealului comunist cu care crescusem. Singurul aspect pentru care demonstrau un interes autentic îl constituiau amănuntele şi intrigile sexuale. În acest domeniu, anchetatorii îşi dădeau frâu liber imaginaţiei. Care a dormit cu care dintre camaradele noastre din mişcare şi cum aprecia acel băiat detaliile anatomice ale bietei fete. Acest tip de interogatoriu avea loc în general în timpul nopţii, ca să-i ţină treji, îmi imaginam. Mă înşelam. Era o tactică transparentă de a scoate de la bieţii puşcăriaşi confidenţe „între noi, bărbaţii”. Indiscreţiile acestea le serveau apoi inchizitorilor ca unelte extrem de periculoase. O sărmană fată putea să-şi piardă stăpânirea de sine atunci când anchetatorul îi relata amănunte scabroase despre aventurile extraconjugale ale soţului ei. Cel mai dur dintre bărbaţi se prăbuşea când afla de trădarea soţiei sale cu cel mai bun amic al lui.

Odată, am fost anchetat timp de zile întregi ca să recunosc că am lucrat pentru CIA şi să povestesc cât am fost plătit de ei. A fost pentru prima dată când am auzit numele acestei agenţii de spionaj americane. Nu s-au mulţumit cu răspunsul meu că activitatea mea sionistă fusese voluntară, şi nu lucrativă. Disperat, i-am întrebat dacă ei ştiu ce înseamnă un „revoluţionar de profesie”, ca atâţia în istorie. Răspunsul a fost un râs batjocoritor. I-am întrebat dacă credeau că marele Lenin însuşi fusese plătit pentru activitatea sa subversivă. „Sigur că da! Şi din plin!” mi-a răspuns unul dintre anchetatori. La ora aceea, răspunsul m-a lăsat cu gura căscată. Încă nu ştiam că Lenin fusese plătit de spionajul militar german şi urcat într-un tren special, care l-a dus la Petrograd ca să facă revoluţia şi să scoată Rusia din război.

Alte zile şi nopţi în şir au fost dedicate amănuntelor despre prietenii din Haşomer Haţair care trăiau în Israel sau emigraseră. Surpriza mea a fost repede domolită de

declaraţia: „O să le vină şi lor rândul! O să punem noi mâna şi pe ei!” Doar cu timpul mi-am dat seama că vorbeau serios. În felul lor stângaci şi primitiv, ei întocmeau dosare pentru toţi cetăţenii străini, chiar şi din afara ţării. Nu era vorba doar de probabila zi în care lumea socialistă şi-ar întinde tentaculele până în Israel, ci de posibilitatea de a obţine de la aceştia, prin şantaj, servicii de spionaj.

În perioadele de calm, zilele nesfârşite deveneau veritabile coşmaruri. Singura speranţă era să-ţi vezi anchetatorul din nou sau să capeţi un tovarăş de celulă, chiar dacă era „ciripitor”. Din câte ştiu eu, nimeni nu a denumit încă sindromul în care torţionarul devine încetul cu încetul un prieten obscen. Se pare că şi victimele sechestrelor devin cu timpul prietenii patologici ai celor care-i ţin capturaţi.

Din cele aproape zece luni petrecute în beciul Securităţii din Calea Rahovei, vreo şapte le-am trăit în izolare totală. Specialiştii consideră că şase luni de izolare în şir reprezintă pragul nebuniei. Eu am avut norocul să-mi întrerup în câteva ocazii singurătatea, când primeam câte un coleg de celulă.

Să fii singur cu tine însuţi săptămâni în şir, într-o celulă subterană, e o tortură insuportabilă. Unii dintre prietenii acuzaţi împreună cu mine au păşit pragul nebuniei. Una dintre obsesiile lor cele mai frecvente era aceea că anchetatorul ţi-a plantat un microfon de radio sau de telefon în creier şi că era în stare să audă tot ce vorbeai sau chiar să citească tot ceea ce gândeai. La luni de zile după anchetă, cei contaminaţi de această obsesie vorbeau în şoaptă şi adesea făceau doar semne cu mâinile, ca să nu se trădeze.

Într-o altă halucinaţie, ajungeai să crezi că în celula alăturată erau plasate persoane care-şi băteau joc de tine şi te înjurau. În mărturii independente unele de altele, colegi de-ai mei spuneau că auzeau năluci care vorbeau în

ebraică. Şi de câte ori nu ţi se părea că auzi vocea soţiei sau a prietenei tale!

Primele mele luni de detenţie au coincis cu Festivalul Internaţional de Tineret pentru Pace, care s-a ţinut la Bucureşti. Anchetatorul meu a inventat o istorie conform căreia la Bucureşti se afla şi o delegaţie Haşomer Haţair din Israel, care participa la această înscenare de masă stalinistă. Spunea că toţi delegaţii ne-au condamnat la unison pentru crimele comise împotriva regimului socialist din România. Au fluturat până şi numele unui fost coleg din mişcare, emigrat în Israel, Michel Goldberg, care desigur nu era acolo. Sunt, aşadar, convins că multe dintre obsesiile celor anchetaţi erau provocate şi cultivate de anchetatori.

Chiar dacă nebunia nu m-a prins în ghearele ei, i-am simţit totuşi bătaia aripilor. Ţăranii simpli puteau să-şi petreacă zilele într-o somnolenţă năucă, fără a da semne de stres. Eu, dimpotrivă, nu am încetat o clipă să găsesc noi căi pentru a-mi umple zilele. Păşeam prin celulă într-un du-te-vino nesfârşit, numărând obsesiv paşii şi întoarcerile, reglându-mi ritmul ca un metronom. Am încercat să fac şi gimnastică. Dar, ca mai toţi, m-am oprit după un timp, pentru că, în starea noastră de inaniţie cronică, eforturile erau fără sens şi trebuia să ne păstrăm metabolismul la un nivel bazai.

Am început să cânt în surdină tot ce-mi aduceam aminte din repertoriul de muzică clasică, dar curând, repetam la nesfârşit melodiile în cap, cum ar fi *Bolero*-ul lui Ravel sau El *Amor Bntjo* a lui Manuel de Falia. În loc să mă simt mai uşurat, deveneam prizonierul unei melodii. Acelaşi lucru se întâmpla şi cu alte exerciţii mintale, ca, de exemplu, atunci când decideam să-mi reamintesc numele tuturor râurilor care încep cu o literă oarecare. La un moment dat, mă trezeam repetând în minte litera respectivă, ca un gramofon stricat. Ezra, unul dintre colegii mei sionişti, a folosit perioada de izolare

compunând poeme, care mai târziu i-au adus Premiul Israel pentru Literatură. Creativitatea a fost poate cel mai bun mijloc de menţinere a sănătăţii mintale, iar repetarea nesfârşită în gând lua locul hârtiei şi cernelii. Eu eram mai puţin înzestrat în acest sens şi îmi amintesc cu greu muzica pe care am „compus-o” pentru *Cântarea Cântărilor*, sau versurile pe care le-am scris pentru *Cântecul Emeq-ului*, al compozitorului israelian Mark Lavry.

Ceea ce m-a susţinut psihologic a fost legarea unor scurte tovărăşii de celulă. Un fost aviator, născut în Medgidia, complet îndobitocit de anii lungi de închisoare, m-a învăţat câteva sute de cuvinte turceşti. Când, în 1946, fiica lui Kemal Atatürk a venit în vizită în România, Memet fusese însărcinat să o plimbe cu avionul prin ţară. După aceea a fost condamnat ca spion în serviciul turcilor. M-a distrat să văd cât de mult mă ajută limba maghiară în pronunţarea corectă a cuvintelor turceşti. Şi astăzi, când vizitez Turcia, oamenii consideră că le vorbesc fluent limba, datorită accentului meu impecabil. Nu voi uita niciodată filosofia de puşcăriaş a lui Memet, conţinută în zicala „Olmush eshek kurtan korkmas” („Catârului mort nu-i e teamă de lup”).

Am învăţat mai puţine de la un cercetător principal în silvicultură, care era anchetat pentru sabotaj pentru că nu prevăzuse din timp o invazie de omizi procesionare în pădurile patriei.

Experienţa cea mai notabilă am trăit-o însă în timpul celor câteva zile petrecute în celulă cu un legionar. Era student în Drept la Cluj când fusese arestat de Antonescu în 1941 şi condamnat la muncă silnică în minele de uraniu din Nordul Transilvaniei, unde şi-a petrecut majoritatea celor 12 ani de închisoare. Era încovoiat şi complet schilodit de anii de muncă fizică sub pământ şi de expunere la radiaţii. Dar pe neaşteptate, cu chipul şi trupul complet transfigurate, mi-a făcut o prezentare a operei

marelui pictor elveţian art-nouveau Giovanni Segantini. Am fost atunci martorul unui eveniment aproape supraomenesc, văzându-l pictând în cuvinte, în întunericul celulei, albastrul eteric şi albul neprihănit al Alpilor lui Segantini, prezentând spiritualitatea aproape mistică a picturilor într-o pantomimă ce imita mişcarea pensulei. Douăzeci de ani după aceea am vizitat muzeul Segantini din San Moritz şi mi s-a părut că revedeam tablouri cunoscute, imaginate pentru mine în singurătatea celulei de sensibilitatea artistică a unui duşman fascist. De la el am aflat că Garda de Fier din Transilvania condamnase crimele antisemite ale camarazilor din Vechiul Regat. Adevărat sau nu, nu ştiu, el mi-a spus că curentul „mironovician" din rândul legionarilor punea accentul pe aspectele legate de revolta socială şi se opunea rasismului.

De fapt, fascismul românesc nu poate fi identificat cu cel italian, german sau cu alte varietăţi naţionale. Spre deosebire de acestea, Legiunea Arhanghelului Mihail era religioasă şi profund mistică, o revoltă aproape anarhică a ţărănimii şi sărăcimii împotriva tuturor celor care „sugeau sângele poporului". Aşa s-a întâmplat că fascismul legionar a înglobat atavicul antisemitism popular, care nu avea nimic în comun cu rasimul modern şi pseudoştiinţific al nazismului.

23

Castelul lui Dracula

România întreagă – foştii şi viitorii arestaţi, cei din afară şi cei „dinăuntru" – trăia într-o lume mitologică, în care limitele între mitomanie şi adevăr se şterseseră. Dat fiind faptul că ziarele publicau doar minciuni şi „prelucrări", iar staţiile de emisie străine erau bruiate, lumea se alimenta cu zvonuri, care de multe ori erau roadele unor visuri. În celula mea de la Securitate trebuia să mă păzesc tot timpul de minciunile vreunui „ciripitor", care voia să afle care e „adevărata mea istorie". Luni după aceea, când am fost „vărsat" la Jilava, unde se putea vorbi

deschis şi fără frică despre toate, am aflat că, în închisoare, cazul fiecărui arestat are cel puţin trei versiuni. Una pentru urechile anchetatorului, una reflectată de povestirile păţaniilor cu colegii de zdup şi, în fine, aceea care reprezenta adevărul pur. O a patra versiune, stilizată şi distilată, aştepta să fie eventual pusă pe hârtie după mulţi ani de zile. Îmi recunosc şi eu acest păcat, de a-mi relata acum amintirile sub ocrotirea prezentului.

Securitatea a fost şi ea maestră în fabricarea unor conspiraţii inexistente. Cum se spunea, nimeni din ţară nu putea fi sigur dacă securiştii nu-i vor „atârna un clopot de coadă”. Deseori, se şi mândreau, spunând: „Nimeni nu iese din mâinile noastre nevinovat”. Se folose-ţi de fiecare crâmpei de denunţ şi de orice ridicolă acuzaţie a vreunui turnător ca să te ia la „reeducare”, mai bine-zis, să încerce să te transforme într-o unealtă docilă în schimbul eliberării de sub arest. Fiecare fragment de informaţie, despre oricine, era pus la dosarul fiecărui cetăţean al ţării, pentru o eventuală folosinţă ulterioară. În ultimă instanţă, Securitatea însăşi trebuia să prezinte cazuri peste cazuri pentru a justifica salariile grase ale zecilor de mii de ciraci ai ei. Şi toate acestea fără a mai menţiona verdictele care erau pure construcţii ale unei imaginaţii maligne.

În închisoare, am întâlnit mulţi inşi care visau să ocupe sau să-şi reocupe ministerele şi direcţiile generale, după căderea comunismului. Dar din experienţa mea şi de asemenea din perspectivă istorică, mi se pare că nu a existat nicio mişcare subversivă serioasă împotriva regimului comunist din România. Tot ceea ce s-a întâmplat a fost probabil doar rodul unor fantezii ale nenumăraţilor opozanţi ai regimului ori se născuse şi se „umflase” în imaginaţia poliţiei politice.

De pildă, un grup de elevi a hotărât să picteze bărbi pe nenumăratele busturi ale lui Stalin, ce ornau coridoarele şi clasele. Când toţi au fost arestaţi, au descoperit surprinşi că iniţiatorul însuşi al actului

antiguvernamental era şi principalul martor al acuzării. Într-un alt caz, un provocator a povestit un banc politic unei perechi de pensionari care şedeau pe o bancă în Parcul Carol. După aceea, bancul a trecut din om în om, iar cei doi bătrâni complet inofensivi au fost închişi. Glumele care circulau în România îşi aveau fiecare „preţul" lor – pentru unele bancuri puteai să primeşti zece ani de puşcărie, pentru altele numai cinci şi aşa mai departe.

În puţinele cazuri de rezistenţă armată în munţi a unor grupuri de legionari, principalii vinovaţi nu ajungeau vii în închisoare. Aici sfârşeau, cu sentinţe grele, doar sutele de ţărani care le dăduseră rebelilor alimente sau îi găzduiseră din când în când.

Absurdul se transformă uneori într-o tragedie de masă. Cel mai bun exemplu a fost acela în care întreaga poliţie „burghezo-moşierească", de la Chestorul General şi până la ultimul poliţai dintr-un sat pierdut, câteva mii de persoane, au fost ridicate şi încarcerate în cetatea din Făgăraş. Pe atunci, înainte ca cetatea Bran să fi fost decretată oficial ca atare, cetatea din oraşul Făgăraş era considerată una dintre posibilele candidate pentru castelul lui Vlad „Dracula". În 1953, toţi vechii poliţişti petrecuseră deja cinci ani pe podeaua de piatră a castelului, fără ca cei mai mulţi dintre ei să fi fost întrebaţi măcar cât e ceasul. Nimănui nu-i păsa de ei, nimeni nu comunicase cu familia, erau ca uitaţi de Dumnezeu.

Unul dintre ei, un fost inspector din Braşov, care funcţionase în cadrul „Biroului 2", a fost adus într-o zi în celula mea. Era anchetat în privinţa activităţii Anei Pauker în Braşov, în anii de dinaintea războiului. Acum, în 1953, puternica tovarăşă îşi începuse deja căderea vertiginoasă. „Adu-ţi aminte că a fost în slujba voastră ca spioană". La început, poliţistul a spus adevărul: „Nici pomeneală! A fost o comunistă îndârjită şi încăpăţânată!" I-au promis apoi că îi vor acorda dreptul să scrie familiei şi să primească, după cinci ani! un pachet de acasă. Promisiunea aceasta l-a

îmbunat. „De ce să-mi fie milă de curva asta de jidoavcă? O să declar şi semnez că a fost agentul meu strecurat între comunişti. Am o soţie şi copii care nu ştiu nimic de mine de atâţia ani”. Scris, semnat şi făcut. După câteva zile, a sosit anunţul pachetului „la poartă” şi Ana Pauker s-a ales cu o nouă învinuire la dosar. Apoi, poliţistul a fost scos „pe cursă” înapoi, în Făgăraş.

Tovarăşa Ana a avut fericirea să moară de cancer în timpul domiciliului obligatoriu. Cel învinuit împreună cu ea, Vasile Luca, a fost împuşcat fără proces la Jilava, iar al treilea învinuit în dosar, Teohari Georgescu, a scăpat cu viaţă, fiind trimis la „munca de jos”.

Un tânăr contabil de la Primăria Capitalei fusese arestat din cauza unei mici neglijenţe nevinovate. După câteva zile, s-a întors de sus fericit că îi fusese declarat închis cazul şi că va fi pus în libertate. A trecut o săptămână într-o aşteptare din ce în ce mai disperată, când uşa s-a deschis şi, cu ochelarii puşi, a fost luat din nou la o anchetă nocturnă. La o cafeluţă, anchetatorul, relaxat, l-a pus să povestească intrigi amoroase din primărie. A ajuns să se laude cu o relaţie pe care o avusese cu şefa lui de departament. Spre surprinderea lui, a fost pus să semneze o declaraţie. După alte câteva zile de zbucium, a fost din nou chemat şi, de data asta, confruntat cu tovarăşa şefă. „Tovarăşul ăsta a mărturisit că s-a culcat cu dumneata”. Femeia s-a zbătut furioasă împotriva acestei insinuări obraznice. „Trebuie să ştii, tovarăşa, că dacă tovarăşul a semnat o declaraţie falsă, e pasibil de condamnare la trei ani de zile. Nu ţi-e niciun pic de milă de el? Se pare că v-aţi iubit!” Sărmana s-a lăsat convinsă că totul va rămâne „între noi”. Aşa s-a născut un nou agent, care tot restul vieţii ei a putut să fie şantajată că secretul va fi dezvăluit soţului ei.

În virtutea unei strategii ingenioase şi deliberate a autorităţilor, soţii nu-şi puteau lua concediul în acelaşi timp şi nu-şi puteau petrece vacanţa împreună.

Nenumărate romanţe au înflorit pe malul mării sau prin pădurile munţilor, între vilegiaturiştii de sex opus, veniţi neacompaniaţi în staţiuni. Toate istoriile picante, conştiincios înregistrate, se transformau într-o preţioasă materie primă pentru viitoare şantaje. Nici nu e de mirare faptul că probabil unul din doi cetăţeni români era un agent de informaţie fără voie, coleg contra coleg, soţ contra soţie, copii contra părinţi. Nimeni nu era absolvit şi fiecare îşi avea dosarul său la Securitate.

Într-o bună zi, în celula mea a apărut Vancea, un laborant de la Institutul de Cercetări Piscicole. L-am întrebat imediat dacă o cunoştea pe Sena Cândea, fosta asistentă a profesorului Bondariuc, care mă lăsase singur în arestul din Tulcea şi care între timp fusese angajată la acest institut. Ne-am bucurat că, în infernul nostru, aveam măcar o cunoştinţă comună. Vancea era anchetat în legătură cu un grup de tineri creştini care mergeau regulat la biserică şi chiar se întâlneau pe la casele lor pentru a se ruga împreună. S-a dovedit însă că erau credincioşi fideli ai Bisericii Ortodoxe, tolerate de regim, şi nu membri ai unei secte subversive. Cazul a fost închis şi Vancea şi-a primit înapoi chiar şi ochelarii de miopie, semn că în curând va fi pus în libertate. Două zile după aceea, i-au luat din nou ochelarii. Vancea a fost disperat. A fost din nou scos la anchetă şi întrebat de data aceasta dacă avea cunoştinţă de faptul că Sena Cândea avea un frate legionar întors din Germania, care era ascuns pe undeva prin ţară. După câteva palme şi ghionţi, s-au lăsat convinşi că nu ştia nimic despre acel individ. I-au restituit din nou ochelarii şi acum iarăşi aştepta să fie eliberat, la fiecare deschidere de uşă. Im gând, mi-am cerut scuze de la Sena, pe care o acuzasem de laşitate, când de fapt, la Tulcea, ea se temuse de orice contact cu autorităţile.

A treia oară nu i-au mai luat ochelarii, dar Vancea a fost pus să-şi amintească de copilăria lui la Sibiu. Întâmplarea a făcut ca ministrul Educaţiei de la acea

vreme să fi fost profesorul lui de liceu. Voiau să ştie dacă îmbrăcase vreodată cămaşa verde sau dacă a avut relaţii cu saşii transilvăneni prohitlerişti. Ministrul a avut noroc sau, mai bine-zis, nu se decisese încă să se ia măsuri împotriva lui, pentru că Vancea nu a fost silit să semneze declaraţii dictate şi a fost lăsat să-şi continue munca de tehnician piscicol.

Procesul nostru a avut loc la zece luni după arestare. În lotul nostru era toată conducerea Haşomer Haţair, împreună cu soţiile noastre. La tribunal, am întâlnit-o şi pe E., dar în tensiunea generală şi cu toţi acei gardieni în jurul nostru nu am putut decât să ne îmbrăţişăm pe furiş. În timp ce străbăteam cei câţiva paşi de la dubă până la clădirea Tribunalului Militar din strada Negru Vodă, am putut să-i văd pentru o clipă, de la distanţă, pe părinţii mei, care-mi făceau semn din spatele barierei. Într-o cameră înghesuită, adiacentă sălii de tribunal, am putut să ne întâlnim pentru prima şi ultima dată, o jumătate de oră, cu avocaţii noştri. 12 oameni împreună cu cei aproximativ ze ce avocaţi, stând de vorbă toţi odată, în aceeaşi cămăruţă de tribunal. Ne-au informat în şoaptă că puteau să ceară pentru noi cel mult circumstanţe atenuante. De aceea, restul timpului l-am folosit făcând schimb de veşti – ei, de la ai noştri, noi, despre situaţia noastră. Apoi, fără preaviz am fost duşi în sala tribunalului.

S-a declarat imediat că procesul se va desfăşura cu uşile închise. Dar nu a fost nevoie să fie evacuat nimeni din sala plină de străini, dintre care mulţi ne erau cunoscuţi din timpul anchetelor. Am putut să aduc trei martori care să vorbească despre buna mea comportare, prieteni dragi, care au avut curajul să pledeze în favoarea unui duşman al poporului. Erau Profesorul Nicolae Bodnariuc, profesorul meu de biologie, Smaranda Opran, de la redacţia revistei *Licurici*, al cărei nume de fată, evreiesc, nu-l ştiusem, şi Bubi Gottlieb, colegul meu de la facultate. Când au fost chemaţi la bară, tremuram de frică ca nu cumva să ajungă

să se autoincrimineze. Cel mai mult a suferit Bubi, la care judecătorul a strigat în câteva rânduri, acuzându-l şi pe el de simpatii sioniste.

Abir a fost capul de listă al lotului nostru. Ultimul său cuvânt a fost o pledoarie pasionată, în care îşi apăra trecutul antifascist şi credinţa socialistă. A urmat Zeew, care, pocăit, şi-a făcut autocritica în faţa judecătorilor. Apoi, când mi-a venit şi mie rândul, am început să glorific rolul Haşomer Haţair în răscoala ghetoului din Varşovia. Judecătorul mi-a tăiat vorba scurt: „Destul cu poveştile astea! Vă recunoaşteţi vina sau nu!?" Am fost lăsat să repet doar că întâlnirile noastre au fost prieteneşti, nu subversive.

Am fost „recompensat" cu avansarea pe locul al doilea pe listă. Abir a fost condamnat la 20 de ani, iar eu am primit opt. Zeew a fost răsplătit cu un an mai puţin decât mine. Chiar şi E. a fost condamnată la patru ani. În imaginaţia mea, cifra 8 era culcată orizontal, devenind simbolul infinitului. „Când o să ies, o să fiu un bătrân de 32 de ani!"

24

Broaşte şi şerpi

Când s-a deschis poarta, duhoarea m-a izbit în faţă ca o avalanşă. Zeci de oameni cu feţe palide şi nebărbierite, câte unii cu nişte tichii stranii pe cap, toţi înghesuiţi ca sardinele într-o cutie, se zgâiau la mine. După un moment de tăcere, am fost întâmpinat de corul dezorganizat a zeci de voci.

A fost unul dintre cele mai violente şocuri din viaţa mea, când, după tăcerea şi izolarea celulei de la Securitate, am fost „vărsat" în Reduta Jilavei, un complex al aşa-numitelor camere 9 – 12. După luni de singurătate, am dat faţă cu vreo 70 de priviri şi voci necunoscute, în timp ce şi alţii mă priveau din pragul încăperilor vecine, şi am fost silit să răspund la o ploaie de întrebări. Miasma celulelor era de nedescris.

Aşa am fost întâmpinat în fortul subteran Jilava, care devenise cel mai mare penitenciar politic din România. Numele era mai mult decât adecvat, întrucât igrasia picura de pe zidurile groase ale fortificaţiei. De pe urma umezelii m-am ales cu un reumatism articular la ambele mâini şi din cauza lui degetele mi s-au umflat încă luni de zile după eliberare.

În principiu, Jilava era o închisoare de tranzit, unde miile de prizonieri erau triaţi şi reţinuţi înainte de a fi trimişi la închisorile lor de destinaţie sau aduşi aici pentru a fi rejudecaţi ori a depune noi mărturii. Alte sute de deţinuţi fuseseră uitaţi aici, în aşteptarea clarificării situaţiei lor.

Pentru câţiva, Jilava era ultima staţie înainte de „valea cu cei trei piersici” (codul folosit pentru cei duşi în faţa plutonului de execuţie). Mareşalul Antonescu, Lucreţiu Pătrăşcanu, Vasile Luca şi alţii, printre ei numărându-se şi cei trei liceeni comunişti din procesul Haşomer Haţair din 1942, şi-au găsit acolo moartea.

Reduit, sau „9 – 12”, un complex de patru celule din centrul închisorii, era marea gară de triaj, de unde puşcăriaşii erau „trimişi pe cursă”. Fiecare celulă avea circa 50 de metri pătraţi (de 5/10) şi, în mod „normal”, putea găzdui 60 de deţinuţi. Priciurile erau aşezate pe două rânduri de-a lungul pereţilor, iar fiecare deţinut avea un spaţiu de 30 de centimetri. De cele mai multe ori, într-o singură celulă erau înghesuiţi mai mult de 80 de nefericiţi. Între cele două şiruri de priciuri, un coridor îngust de un metru ducea către fereastră şi către cele două hârdaie numite eufemistic „tinete”, unul cu’apă şi celălalt pentru „treburi”. Ultimul hârdău era uneori ascuns cu oarecare discreţie dinapoia unui cearşaf spânzurat. În mijlocul coridorului se afla şi o sobă mică de tuci.

Între cele patru celule, ce alcătuiau un microcosmos uman divers din punct de vedere al vârstelor, neamurilor şi convingerilor politice, se putea circula liber. Spaţiul nu era

prea prielnic circulaţiei, dar puteai să te aşezi sau să stai întins în voie şi să-ţi vizitezi amicii şi cunoştinţele pe priciurile lor.

Lipsa de spaţiu era deosebit de gravă în timpul nopţii. Deoarece numărul locatarilor depăşea cu mult spaţiul disponibil, nou-veniţii erau nevoiţi să doarmă pe podea, sub priciurile aşezate la 30 de centimetri de podea. Nu-ţi puteai ridica în niciun fel capul şi trebuia să intri dedesubt târându-te, ca un şarpe. Cei de la „şerpărie” trebuia să-şi aştepte rândul, până când se elibera un loc privilegiat pe priciuri. Şi mai neplăcută era soarta acelora care nu aveau loc nici la şerpărie. Ei puteau să se culce numai după ce se dădea stingerea şi să-şi întindă păturile pe coridorul central, între priciuri. Podeaua era în permanenţă udă din cauza circulaţiei nocturne înspre şi dinspre tinetă şi din acest motiv locurile de dormit de cea mai proastă calitate erau poreclite „broscărie”. Cu timpul, broaştele deveneau şerpi şi apoi, cu puţin noroc, puteau să se mişte şi pe verticală, atunci când ajungeau să aibă loc pe prici. Aşadar, aveam de-a face cu întruchiparea cea mai elocventă a evoluţiei vertebratelor.

În ce priveşte priciurile, cele mai bune locuri erau pe priciul de sus, unde era mai cald, adăugându-se pe lista criteriilor depărtarea de curentul ferestrei, de mirosul tinetei şi aflarea în afara câmpului vizual al vizetei de la uşă. Locul cel mai privilegiat îi revenea de drept deţinutului veteran al celulei.

Dimineaţa, la trezire, hârdăul de apă era reumplut şi hârdăul cu excremente scos şi golit de cei doi deţinuţi care erau de serviciu. Igiena era restabilită cu puţin var nestins. Pentru spălat, aveai la dispoziţie o singură cană cu apă. Am prins repede tehnica de a-mi clăti gura, apoi pe aceea de a-mi spăla faţa şi la urmă mâinile, în aşa fel încât cantitatea de apă foarte limitată să-mi fie suficientă. Unii dintre noi continuau să-şi perie dinţii folosind tot soiul de mijloace stranii.

După zece luni de Securitate, mi-am văzut pentru prima oară chipul în oglindirea tulbure a apei din hârdău. Deşi la tribunal văzusem feţele slăbite şi chinuite ale prietenilor mei şi îmi închipuisem că şi eu arătam la fel, m-am cutremurat când m-am văzut într-adevăr, pentru că aproape nu mă mai recunoşteam.

După câteva zile, am reuşit să mă adaptez noilor condiţii şi chiar să obţin un loc pe prici. Nu mai simţeam deloc duhoarea şi ştiam din experienţă că oamenii se pot obişnui la fel de uşor şi cu un zgomot infernal, şi cu o lumină artificială, orbitoare, permanentă, ca la Securitate. La Reduit, domnea o atmosferă de libertate de expresie absolută. Aşa cum mi-a explicat cineva încă din prima zi: „Aici eşti în iad. Nu poţi să-ţi imaginezi o cazną mai grea. Ca la Nietzsche, eşti dincolo de bine şi de rău”.

Retrospectiv, trebuie să mărturisesc că această stare de euforie spirituală se datora exclusiv faptului că la Jilava, ca în mai toate închisorile României, deţinuţii politici erau ţinuţi separat de deţinuţii de drept comun. Apariţia aşa-numitor „pinguini” la Jilava era un caz izolat. Aşa erau porecliţi borfaşii, pentru că la jocurile de noroc din închisoare îşi pierdeau adesea până şi izmenele, iar apoi ţopăiau înfăşuraţi în păturile lor asemeni bine cunoscutelor păsări de la Polul Sud. Pinguinii îi urau pe „politici” şi adesea se făleau cu faptul că ei erau de fapt urmaşii socialişti ai haiducilor în genul lui Robin Hood, care îi deproprietăreau pe capitalişti prin metode specifice. Uitau de faptul că nu împărţeau nimic la săraci.

Deseori, autorităţile se foloseau de deţinuţii de drept comun ca de nişte aliaţi credincioşi. În cel mai mare gulag al României, şantierul Canalului Dunăre-Marea Neagră, ei erau „brigadierii”, comandanţii echipelor de deţinuţi politici, condamnaţi la muncă silnică, asemănându-se cu odioşii „leapo” din lagărele naziste. Când, reacţionând la critica internaţională, România a decis să suspende munca la Canal, brigadierii au fost aduşi la Jilava şi prezentaţi

drept ţapi ispăşitori pentru atrocităţile comise acolo. Aceasta a fost singura mea oportunitate de a convieţui cu Joe şi cu Murătură, doi iluştri reprezentanţi ai lumii de jos. De altfel, într-o celulă vecină de la Reduit, se afla şi un oarecare Finkelstein, reprezentant al poporului evreu printre brigadierii pinguini.

Din relatările lui Soljeniţîn şi Şalamov, gulagurile sovietice au fost iadurile cele mai cumplite, în primul rând pentru că erau dominate de bande de deţinuţi de drept comun. Prizonierii politici au îndurat suferinţe incredibile de pe urma acestor criminali, mai mari decât din cauza gardienilor. Faptul că am fost scutiţi de dictatura totală a pinguinilor a făcut din închisorile politice insule de libertate a expresiei verbale şi de convieţuire socială civilizată şi suportabilă.

Condiţiile erau odioase, iar despărţirea totală de familiile noastre, pentru că nu ne era îngăduită nicio formă de comunicare, ne apăsa greu, însă viaţa în celule se desfăşura într-o atmosferă de pace şi de activitate intelectuală. În limbajul gulagurilor din România, Jilava era denumită „universitatea pămăilor”. Ne asemănăm cu un cârd de animale sălbatice, alcătuit din toate speciile, care, în urma incendierii pădurilor din jur, se refugiaseră împreună pe o insulă şi uitaseră pentru moment de toate conflictele dintre ele. De fapt, la vremea în care am fost eu închis, singurele două grupuri coerente erau „domnii sionişti” şi „domnii legionari”, celelalte erau neînsemnate.

La o săptămână după ce am fost introdus în aglomeraţia umană de la 9 – 12, s-a organizat un mare simpozion, intitulat „Importanţa secolului al XIX-lea în ştiinţe şi în arte”. Am fost invitat să prezint biologia acestui secol. Era de necrezut – trecuseră doar câteva zile de când stătusem în faţa judecătorilor militari şi a ameninţărilor anchetatorilor Securităţii. Trebuie să folosesc din nou superlativul pentru a descrie această experienţă intelectuală. Simpozionul a durat două zile,

numărând o audienţă în jur de 100 de persoane, înghesuite pe priciuri sau culcate pe burtă în şerpărie. Au fost prezentate câteva zeci de conferinţe, îmi amintesc, de istorie, filosofie, ştiinţe juridice şi militare, biologie şi muzică. Totul din memorie şi fără o singură pagină de notiţe.

Am aflat cu această ocazie că unii dintre ascultători fuseseră „studenţii" cursului de biologie ţinut de profesorul Constantin Motaş, în închisoarea de la Aiud, în teribilul an de foamete 1950, când sute de deţinuţi au murit de inaniţie.

Un enorm contrast în geografia gulagurilor noastre l-a reprezentat *anus mundi*, închisoarea de la Gherla. Acolo a fost pus în practică un intens program de reeducare politică, sub direcţia vechii mele cunoştinţe, comisarul orădean Gold. Metoda consta în a-l lăsa pe viitorul reeducat singur într-o celulă cu câţiva vlăjgani de drept comun, „îndrumătorii" lui. Practicau un fel de viol, moral şi fizic, în grup, zi şi noapte. „Pacientul" era supus tuturor înjosirilor posibile, însoţite tot timpul de bătaie. Trebuia să-şi înjure în gura mare mama şi soţia, să rostească blasfemii, dacă era o persoană religioasă, şi apoi, tot în gura mare, să recite lozincile partidului. Reeducatul era nevoit adesea să se uite cum ceilalţi îi mâncau mâncarea sau era silit să-şi bea propria urină. Gardienii, bine instruiţi, nu interveneau niciodată şi le lăsau mână liberă călăilor.

Am întâlnit la Jilava pe doi dintre supravieţuitorii reeducării de la Gherla. Unul dintre ei, un om de vreo 30 de ani, era complet încărunţit, iar celălalt era o ruină de om, care tremura necontrolat, ca un bolnav de Parkinson. Metoda aceasta, adevărata metodă a lui Makarenko, idolul mişcării noastre Haşomer Haţair, a fost aplicată în special în reeducarea unor legionari, care apoi, odată eliberaţi, au servit regimul comunist ca marionete perfect condiţionate.

Ani mai târziu, Aba, fostul meu tovarăş din cetatea de

la Oradea, mi-a telefonat din kibuţul lui: „Ghici cine m-a vizitat ieri în kibuţ? Prietenul nostru, comisarul Gold! Închipuie-ţi, a emigrat şi el!” Am tăcut şi am preferat să nu-i dezvălui nimic din crimele „prietenului” nostru Gold, care fusese pentru mine un fel de *comissaire* Javert, al lui Victor Hugo. Dar, spre deosebire de antieroul din *Mizerabilii*, el nu s-a sinucis, ci îşi sfârşeşte probabil în pace zilele în Israel, ca şi tovarăşa Nina Sonnenfeld, de la Biologie, şi alţii.

25

Tehnici de închisoare

Am cumpărat un „costică” în schimbul a trei porţii zilnice de pâine. Eram fericitul proprietar al unei unelte de tăiat, esenţială în viaţa de puşcărie. Jilava a fost, pe lângă multiplele sale aspecte negative, un excelent loc pentru studii de sociologie. În secolul XX, am putut studia, de exemplu, cum funcţiona economia trocului în societăţile primitive. Şi tehnologia care s-a dezvoltat în lumea închisorilor era o replică modernă *a* străvechilor tehnologii ale strămoşilor noştri din epoca de piatră.

Ajuns la Jilava, prima necesitate era să obţii o bucată de sfoară sau de panglică ca să nu-ţi pierzi pantalonii, ca în beciurile Securităţii. Mai apoi, cu timpul, am învăţat să strângem taliile şi să ne peticim pantalonii şi chiar să ne facem şireturi la ghete.

Ca în timpurile preistorice, focul era posesiunea cea mai importantă. Aveam nevoie de foc pentru fumat, nu pentru încălzire. Mai importantă decât aprinderea focului era menţinerea lui. Vestalele moderne păzeau scânteia divină ce se prezenta sub forma unui şomoiog incandescent, înfundat într-o tinichea, aşa-numita „neagra”, din care puteai obţine o flacără vie suflând peste el de câteva ori. Obţinerea focului era în sine un act prometeic. Cel mai uşor era să-l obţii frecând iute un ghem făcut din pulbere de celuloid, obţinut din mânerul unei periuţe de dinţi. Bineînţeles că preţul unei periuţe de dinţi

era dintre cele mai ridicate. Mai periculos era să obţii scânteia din contactul a două fire electrice care duceau la becul electric, şi asta, bineînţeles, fără să provoci un scurtcircuit şi intervenţia dezastruoasă a gardienilor. Se spunea că o figură legendară, un deţinut din Aiud, învăţase chiar să aprindă un foc frecând un sfârnel de lemn, asemeni indigenilor din Australia.

Principalul scop al frecventelor percheziţii în celule era descoperirea focului sacru. Salvarea sursei de foc depindea mult de inventivitatea deţinutului ales să fie „şef de cameră". Desigur, iama, pentru câteva ore, ardea un foc în soba din mijlocul celulei. Adevărul e că nu aveam nevoie de încălzire, deoarece căldura animală a zecilor de trupuri înghesuite era suficientă. În orice caz, fereastra stătea deschisă şi în timpul iernii, ca să scăpăm cât de cât de miros. Se iscau discuţii frecvente între aceia care se temeau să nu moară de frig şi aceia care se temeau să nu moară asfixiaţi. În afară de fumat, focul din sobiţă le mai slujea acelora care aveau voinţa să-şi păstreze pâinea până seara, când puteau să-şi prepare o delicatesă prăjită pe soba de tuci. Cărbunii incandescenţi le erau foarte utili şi acelora care „citeau" viitorul în foc. Pâinea era moneda de cea mai largă circulaţie, iar aceia dintre noi care erau „bogaţi" puteau să-şi trateze regeşte prietenii cu felii de pâine prăjită.

Din fericire, eram un nefumător inveterat, încă din vremea mişcării de tineret şi, prin urmare, am avut posibilitatea să observ în mod obiectiv suferinţa şi tertipurile fumătorilor care erau lipsiţi de tainul lor. Sursa cea mai sigură erau chiştoacele risipite pe jos de gardieni. Multe talente diplomatice s-au consumat în încercarea de a convinge un gardian să arunce ţigara pe jumătate nefumată şi să n-o strivească sub cizmă. Era datoria elementară a oricărui deţinut scos din celulă pentru tribunal sau pentru grefă să adune de pe toate coridoarele şi din toate scrumierele întâlnite cât mai multe chiştoace

pentru tovarăşii de celulă. Gardienii închideau ochii în ce priveşte această activitate, dintr-o simpatie solidară între fumători. Pe lângă chiştoace, se mai aştepta de la cel scos din celulă să aducă pe ascuns bucăţi de ziare de la toaletă, care mai apoi serveau ca foiţă de ţigară, dar mai ales ca surse pentru interpretarea situaţiei politice „de afară”, făcută de specialistul în materie de politică al celulei.

Odată revenit în celulă deţinutul ce fusese plecat, fumatul chiştoacelor aduse se desfăşura în cadrul unui fel de ceremonii tribale. Toţi camarazii se aşezau în cerc, iar „pipa păcii” trecea din gură în gură, fiecare luând câte o înghiţitură de fum, până când ultimul fragment, ţinut precar pe unghia degetului mare, îşi dădea ultima suflare. Când nu erau chiştoace, în disperare de cauză, se fumau paiele din saltele, rulate în bucăţele ocazionale de ziar vechi. Pot să mă mândresc cu serviciile preţioase pe care le-am adus tovarăşilor mei de celulă fumători. În curtea Jilavei, unde eram scoşi din când în când la „plimbare”, creşteau câteva tufe necăjite de Regina-Nopţii. Din lecturile mele de botanică, ştiam că floarea aceasta este o altă specie a genului *Nicotiana*. Frunzele şi florile sale uscate, mi s-a spus mai pe urmă, aveau o aromă foarte asemănătoare cu a tutunului. A urmat ceea ce astăzi s-ar numi un dezastru ecologic al florei locale, de care eu eram principalul vinovat.

După cum am mai spus, principala noastră unealtă era „costică”, blacheul metalic de pe călcâiul încălţămintei, care, dintr-un motiv de neînţeles, scăpa în mod cronic de ochii temnicerilor, atunci când ne confiscau chei, bricege, pile de unghii şi absolut orice mic obiect metalic. Ca atare, mulţi dintre noi au păstrat blacheurile, care, după ore de şlefuire răbdătoare pe podeaua de ciment, puteau să fie transformate într-o unealtă neolitică de tăiat. Un „costică” era posesiunea cea mai valoroasă a oricărui puşcăriaş, fiind cumpărat cu un preţ bun în porţii de pâine de la specialiştii în fabricarea lui.

Un costică bun putea fi folosit şi la tuns sau la tăiat unghiile. De cele mai multe ori, unghiile de la mâini şi de la picioare ni le retezam cu dinţii. Barba şi mustăţile nu erau permise. De aceea, la intervale neregulate, era adus în celulă un brici, care putea fi folosit doar sub privirea vigilentă a gardianului. Un locuitor al celulei ce se considera un bărbier mai priceput decât ceilalţi trebuia să execute această operaţiune având la dispoziţie briciul tocit. Victima stătea crucificată de uşă, adâncindu-şi unghiile în lemn ca să nu ţipe de durere. Pe tăieturi era aplicat DDT-ul, care s-a dovedit şi un bun hemostatic.

Cea de a doua posesiune mai importantă a fiecăruia era un ac de cusut. Urmând o tradiţie de origine necunoscută, deţinuţii politici se încăpăţânau să-şi păstreze hainele civile şi să nu îmbrace zeghea de puşcăriaş. Dat fiind faptul că, după lichidarea muncii la Canal, politicii nu mai făceau muncă silnică, ei puteau să-şi păstreze costumele, petrecând ore în şir cu croitoria şi peticeala. De fapt, aceasta era activitatea de producţie cea mai importantă în celule. Mulţi purtau haine la care stofa şi culoarea originală nu se mai distingeau de mozaicul multicolor al multelor petice.

Acele erau făcute de „fabricanţii de ace”, fericiţii proprietari ai unui ac original din oţel. Ei ciocăneau pe podea o bucată de sârmă de cupru (vandalizată din cablurile electrice) şi făceau o gaură în capătul lăţit, folosind acul de oţel. Aţa de cusut era obţinută prin destrămarea saltelelor, treabă periculoasă, sau a lenjeriei de corp. Izmenele din tricot erau deosebit de apreciate şi deseori, când un deţinut era pus în libertate, sau cel puţin aşa credea el, erau date cadou de despărţire.

Mulţi bărbaţi au învăţat să croşeteze foarte frumos. Cele mai căutate – o adevărată modă în Jilava – erau cipilicile croşetate multicolore, un hibrid între tichia evreilor religioşi, o plasă de păr şi o beretă. Unele erau chiar împodobite cu un pampon elegant. Preţul unei cipilici

era o strachină întreagă de mâncare.

Posesiunile erau păstrate în căptuşeala umerelor de la paltoane. Acolo se ţinea ascuns costică, acul, nişte aţă şi obiectele mai personale, cum ar fi o fotografie de familie mototolită. Din nou un fenomen inexplicabil, în timpul percheziţiilor la care eram scoşi pe coridor în pielea goală, căptuşeala umerilor hainelor noastre nu era niciodată controlată.

Materiile prime universale erau pâinea şi săpunul. Amestecând firimituri de pâine cu răzătură de săpun şi cu apă, se obţinea o pastă care putea fi modelată în diverse forme, aşa cum făceau şi strămoşii noştri, înainte de descoperirea roţii olarului. Pasta se întărea destul de bine şi fără cuptor. Unii chiar au reuşit să-şi fabrice piepteni. Dar folosinţa cea mai importantă şi creativă ce se da acestei plastiline de închisoare era modelarea figurinelor de şah.

Tabla de şah era o problemă mai grea, mai ales pentru cei care nu puteau să joace orbeşte. Cel mai uşor era să foloseşti o batistă în carouri oarecare. Dar cel mai ades era folosită o bucată de pânză, pe care carourile erau desenate cu tăciuni de la „neagra”. Din nou, cei mai talentaţi notau mişcările pe o placă de săpun. În lunile petrecute la 9 – 12 în Jilava, au avut loc câteva turnee de şah.

26

O civilizaţie a DDT-ului

Timp de doi ani şi mai bine, în închisoare, nu am dat ochii cu nicio carte (cu excepţia jumătăţii de oră cu *Băştinaşii Australiei*) şi nu am ţinut în mână nici măcar o pagină întreagă de ziar. M-am întrebat adesea cât timp i-a luat unei societăţi odinioară literate, cum ar fi indienii Maya sau locuitorii din Micene, să-şi uite propriul alfabet. Oare motivul a fost, şi în cazul lor, dictatura unor năvălitori care vedeau în litera scrisă o ameninţare la adresa propriei dominaţii?

Hârtia era prohibită şi, prin urmare, un lucru extrem de rar întâlnit în Jilava. Desigur, şi uneltele de scris erau interzise. Soluţia a fost, din nou, săpunul, din care făceam nişte plăci relativ subţiri şi le acopeream cu un strat gros şi alb de praf de DDT. Ecologiştii de azi s-ar cutremura la gândul cantităţilor de DDT pe care le foloseam. Era unul dintre puţinele produse pe care le aveam din abundenţă. Cel puţin sub acest aspect, modernitatea ajunsese şi în închisorile din România şi, în consecinţă, nu aveam ploşniţe sau alte goange. Mirosul înţepător al insecticidului era singurul nostru parfum în duhoarea celulei. Unii păreau chiar să se drogheze cu mirosul de DDT.

Pe stratul alb de insecticid scriam cu ajutorul unui „stilet", fabricat în genere dintr-un dinte de pieptene, înfăşurat cu sfoară de capătul unui beţişor. Literele pe care le imprima stiletul pe aceste plăci semănau foarte mult cu literele cuneiforme de pe tăbliţele de lut ale babilonienilor. Era imposibil să scrii cursiv pe acest material.

Deoarece spaţiul pentru scris era limitat, iar scrierea în sine era greoaie şi deloc la îndemână, tăbliţele erau folosite în primul rând pentru cursurile de limbi străine. Cuvintele învăţate erau şterse de la o lecţie la alta. Engleza era limba care se învăţa cel mai mult la Jilava. Eu făceam excepţie şi încercam, cu ajutorul lui Şinei, să deprind tainele punctuaţiei limbii ebraice, pe care le învăţasem numai din auzite. În două ocazii, am întâlnit şi persoane cu care am putut să-mi îmbogăţesc lexicul turcesc, însuşit la Securitate.

În circumstanţele date, ca şi la popoarele primitive, principala modalitate de transmitere a culturii era expunerea orală. Barzii, povestitorii de romane, ocupau un loc de cinste în ierarhia celulelor. *Bestsell*erul indiscutabil era *Mizerabilii*. Închisorile politice ar fi fost de asemenea un teren excelent pentru studierea tradiţiilor orale. Romanele erau povestite din memorie, adesea aşa cum

fuseseră transmise din gura barzilor anteriori şi desigur că subiectul şi detaliile variau de fiecare dată, în funcţie de persoană, abătându-se din ce în ce de la original. Involuntar, în multe cazuri, biografiile autorilor şi întâmplările din romane erau adaptate realităţilor pe care le trăiam. Comisarul Javert devenea din ce în ce mai asemănător cu un agent KGB. Am păcătuit şi eu. De exemplu, când am povestit istoria vieţii lui Oscar Wilde şi fragmentele pe care mi le aminteam din *Balada temniţei din Reading*, accentuam nonconformismul lui social şi nu-i menţionam homosexualitatea, care nu l-ar fi făcut simpatic în ochii audienţei mele. Ani după aceea, s-a întâmplat să-mi mai cadă în mână textul original al vreunei istorii auzite la Jilava. Mi-am dat seama că firul romanelor fusese adesea cu totul schimbat de povestitor şi numele eroilor, adesea pronunţate greşit, fuseseră chiar înlocuite, în cazul în care memoria bardului nu funcţionase.

Mi-am dat seama de valoarea relativă a romancierilor de închisoare şi de aceea m-am orientat mai mult spre romanţe şi poezii. Am învăţat un număr mare de balade ruseşti şi ucrainene. Un antropozof german m-a învăţat bucăţi întregi din *Faust*. În aceste cazuri, improvizaţia era de neconceput. Cei mai apreciaţi poeţi erau Tudor Arghezi, Ion Minulescu şi legionarul Radu Gyr, iar dintre poeţii francezi, Rimbaud şi Mallarmé.

Creaţia poetică autentică înflorea şi ea în închisori. Legionarii prinşi au avut mulţi poeţi excelenţi care aşteptau să fie publicaţi, ceea ce s-a şi întâmplat după căderea regimului comunist. E impresionant faptul că cultura română dintre cele două războaie a fost dominată de poeţi naţionalişti şi şovini. Aproape că nu au existat „comunizanţi”. Stânga artistică a României a înflorit în Franţa, cu Panait Istrati, Tristan Tzara sau Eugene Ionesco.

Colegul meu Ezra, după ce compusese acel poem la Securitate, care i-a adus *in absentia* Premiul Israel, a

continuat să alcătuiască fabule minunate la Jilava, în stilul marelui fabulist de limba yidish Eliezer Steinbarg, născut în Lipcani, un demn egal al faimoasei triade de fabulişti Esop-La Fontaine-Krâlov.

Desfăşuram şi activităţi muzicale, desigur, fără portativ şi fără instrumente. Eli, un violonist talentat, ne-a cântat (de-adevăratelea) diferite concerte de vioară, imitând instrumentul şi răspunsurile orchestrei. Mimica îl ajuta foarte mult, mai ales la bucăţile de *pizzicato*.

Eu m-am specializat în opere. Povesteam libretul şi cântam uvertura, apoi ariile cele mai importante, inclusiv cele de coloratură, întrerupte cu comentarii scenice. Producţiile mele cele mai reuşite au fost *Faust*, *Carmen*, *Trubadurul* şi *Tannhäuser*, şi în special marea mea iubire muzicală, *Boema*. Am fost de multe ori aplaudat şi rugat, în ilaritatea generală, să cânt un *bis*. Piesa mea de rezistenţă a fost aria viţelului de aur a lui Mefisto, imitându-l pe Şaliapin şi mai ales pe marele bas Nicolae Secăreanu. Opera *Fidelio* avea succes mai ales pentru libret, nu pentru muzică.

În cercuri mai mici şi mai „avansate”, ţineam prelegeri de biologie. Proaspăt licenţiat (fără să fi dat totuşi examenul de marxism…), a fost o provocare pentru mine să prezint acele lucruri fără a putea desena şi fără a avea vreun cuvânt scris. Pe placa de săpun notam doar termenii de specialitate şi numele de specii. Dar, încurajat de atmosfera de libertate intelectuală ce domnea aici, am putut să încep să înjghebez o sinteză între genetica cromozomială a cărţilor mele în limba germană şi o apreciere critică a lysenkismului învăţat pe băncile facultăţii. Zilele din Jilava au făcut din mine o personalitate eclectică, atât în ce priveşte viziunea ştiinţifică, cât şi cea politică.

Printre primele întrebări pe care le puneam de regulă nou-veniţilor în celulă, după ritualul introducerilor, priveau profesiunea lor şi dacă pot contribui cu ceva la

programul nostru cultural. Uneori, în lipsă de ceva mai bun, îl rugam pe unul dintre numeroşii ofiţeri superiori prezenţi să ne dea lecţii de strategie sau să analizeze campania din Rusia. Un general de divizie ne-a relatat despre jumătăţile de măsură, luate de Cartierul General al lui Antonescu. Una dintre măsurile frecvente era aşezarea pe linia frontului a unui singur regiment, în loc de două şi ţinerea în rezervă a două regimente, în loc de unul. „Totul ca să reducă pierderile şi să uşureze retragerea «strategică», ne spunea generalul. În iarna decisivă 1942 – 1943, armata română ţinea frontul care mergea de la Stalingrad până la Marea Caspică. Nu e, deci, de mirare că ruşii au străpuns cu relativă uşurinţă linia rărită şi au putut să cadă în spatele germanilor în Nord.

Unica îngrijire medicală la Jilava era o dietă fără sare pentru cei ce sufereau de tensiune arterială. La nevoie, erai luat la spitalul penitenciar Văcăreşti, unde, cu puţin noroc, puteai să dai de un medic – adesea chiar un medic evreu – care să aibă curajul să transmită şi să-ţi aducă veşti de la familie.

În aşteptarea posibilului transfer la spital, se iscau întotdeauna discuţii aprinse despre ce ai putea să le spui sau să le ceri doctorilor. Medicii sau studenţii în medicină din celulă ne sugerau ce să cerem de la medicii din Văcăreşti, despre care se ştia că sunt fericiţi să ajute. La întoarcere din spital, toată celula analiza comoara de pilule şi de pomezi aduse. Foarte căutate erau Luminalul şi comprimatele de polivitamine.

Farmacopeea şi îngrijirea noastră medicală erau mai mult decât primitive. În lipsa unui termometru şi a unui ceasornic, temperatura se măsura comparând pulsul bolnavului cu acela al unei persoane sănătoase. Existau şi persoane cu multă experienţă, care puteau să măsoare hipertensiunea apăsând cu mâna pe artera braţului. Răcelile erau tratate cu gargară de apă sărată. Problemele digestive erau rezolvate cu un post de 24 de ore sau prin

înghiţirea unui cărbune de la neagră. Pe răni şi pe arsuri se punea DDT. Dat fiind că pulsul meu normal este de exact 60 de bătăi pe minut, am servit adesea drept termometru sau ceas. Contra durerilor de dinţi, un sergent sanitar aplica un tratament radical, cu cleştele şi fără anestetic. Era atât de îndemânatic, că durerea ţinea o frântură de minut.

Gastronomia era un subiect important de discuţie. Subiectul cel mai dezbătut era valoarea calorică a mâncării noastre şi numărul minim de calorii necesare pentru a supravieţui. Nu am întâlnit pe nimeni care să nu fie de acord cu adevărul absolut că fasolea era alimentul cel mai hrănitor din dieta noastră. Fasolea a fost proclamată „Regina puşcăriilor". Aşa cum se cuvine unei maiestăţi, fasolea o căpătăm doar în ocazii rare şi festive. Un alt subiect de care eram mereu preocupaţi era felul în care să mâncăm porţia. Unii credeau că hrana trebuie mâncată repede, cât e caldă, pentru că aşa i-ar creşte valoarea nutritivă; alţii afirmau că e mai bine să o mănânci încet, astfel încât să se digere mai bine. Câteva subiecte nu şi-au aflat niciodată clarificarea, de pildă, originea culorii albastre-cenuşii a arpacaşului nostru cel de toate zilele sau dacă la terciul de mălai de dimineaţă se adăuga sau nu puţin zahăr.

Odată, pe când eram „la aer" în curte, colegul nostru Shilo a descoperit într-un colţ al zidurilor o grămadă de usturoi uscat. A ascuns cât putea sub cămaşă şi, odată reîntorşi în celulă, fiecare şi-a mâncat căţelul de usturoi. A urmat o discuţie vie, în care au fost lăudate proprietăţile farmaceutice ale usturoiului, timp în care ne ştergeam lacrimile de la iuţeală.

Cu o altă ocazie, pregătirea mea în biologie ne-a ajutat să rezolvăm un mister. În două duminici succesive, am primit o iahnie ce conţinea bucăţi de carne pe care nu le puteam identifica şi oase sfărâmate. Când în gamelele noastre au apărut şi nişte omizi albe şi grase, nu am mai

avut îndoieli asupra originii mâncării. Erau larve de muşte Gastrophilidae, ce parazitează cavitatea nazală a oilor. O altă „delicatesă" o reprezentau bucăţile de „jumări", maţe din care s-a extras grăsimea prin presiune hidraulică. Chiar şi în condiţiile extreme ale regimului comunist, nicio persoană liberă nu ar fi pus în gură asemenea produse dubioase.

În ciuda numeroasele activităţi intelectuale descrise mai înainte, prezentările de gastronomie virtuală aveau cel mai mare succes. Pentru că mulţi dintre cei încarceraţi vizitaseră Franţa, despre bucătăria franceză se vorbea cel mai mult. Amintirea ultimei mese la restaurant sau plănuirea primei agape după ieşirea din închisoare ne preocupau de asemenea mult.

Citirea viitorului şi interpretarea viselor erau alte preocupări importante, iar fiecare celulă îşi avea prorocul ei. Pentru a-şi asigura succesul, cei mai mulţi făceau întotdeauna prorociri optimiste. O preocupare frecventă a celui căruia i se ghicea era legată de faptul dacă soţia sa, rămasă afară, îl înşelase sau nu. În general, mai toţi plănuiau să iasă *incognito*, pentru a putea să se convingă cu propriii ochi dacă mai au o soţie şi o casă în care să se poată întoarce.

Mai straniu era faptul că subiectele sexuale erau practic inexistente în conversaţii, deşi mai toţi erau tineri sau de vârstă mijlocie. Nu circulau glume pornografice, nu se făceau spovedanii intime şi nu exista activitate sexuală. În mod surprinzător, nici visele noastre nu conţineau fantezii erotice. Erau, desigur, printre noi şi câţiva homosexuali, condamnaţi pentru „deviere social-politică periculoasă", dar pederastia nu era în general practicată, poate şi din cauza lipsei de intimitate. Singura pereche declarată de „conţi" erau cei doi criminali aduşi de la Canal.

Medicii aflaţi printre noi erau convinşi că acest fapt se datora efectului cumulativ al bromatului de potasiu ce

era adăugat timp de luni şi ani mâncării noastre. În general, se dormea bine, cu lumina aprinsă, dar visele erau mai ales despre libertate şi mâncare, nu despre femei.

În cele câteva săptămâni din ajunul eliberării mele, când am fost luat să lucrez la bucătăria Jilavei, am putut să mă conving că povestea cu bromatul era adevărată. De asemeni, am rezolvat şi misterul zahărului din terci. Rezultatul a fost negativ.

27

Codex Vincularum

Nefiind obligaţi să convieţuim cu borfaşii şi criminalii de drept comun, viaţa cotidiană a deţinutului politic se desfăşura după o serie de cutume. Dacă într-o zi cineva ar pune pe hârtie colecţia acestor legi, cu toate variantele sale locale, rezultatul ar fi un veritabil *Codex Vincularum*. Fără să fi cercetat în detaliu acest aspect şi fără a avea, desigur, vreo pregătire juridică, îndrăznesc să afirm că legile erau similare în universul paralel al închisorilor din România şi chiar în ţările învecinate. Ce subiect ar fi pentru un jurist aspirant!

Iată despre ce e vorba în esenţă. Odată intrat într-o nouă celulă, erai luat în primire de „şeful de cameră”. Înainte de a-ţi începe iniţierea în „legile” camerei, trebuia să treci prin sita fină a interogatorului colectiv: nume, prenume, profesie, paragraful din Codul penal la care ai fost încadrat, închisorile anterioare, persoane importante pe care le-ai întâlnit, leatul, dacă fuseseşi militar, colegi de facultate şi perioada etc. Erau menţionate nume pe care s-ar fi putut să le cunoşti şi să faci comentarii despre ele. Telegraful închisorii începea imediat să funcţioneze, prin ciocănirea ţevilor ce traversau celulă cu celulă, în alfabetul închisorilor. Literele erau grupate câte patru, prima ciocănire indica grupul, iar cea de a doua poziţia în grup. De exemplu, litera D era o bătaie, urmată de patru. Am întrebat adesea de ce nu se folosea alfabetul Morse, care este mai scurt şi mai eficient. Mi se răspundea: „Aici avem

tot timpul la dispoziţie şi avem nevoie de ceva simplu, la îndemâna tuturor”.

Mesajul ce anunţa sosirea unui nou deţinut făcea repede ocolul închisorii şi conţinea numele acestuia, „tinicheaua” ce-i fusese atârnată, locul de unde venea. Aproape fără excepţie, în Jilava se afla întotdeauna cineva care-l cunoştea pe novice sau auzise de el. Interogarea şi comunicările telegrafice continuau până noaptea târziu. Dacă, de exemplu, cineva îl denunţa pe nou-venit ca „turnător” sau „ciripitor”, acesta se trezea cu o pătură în cap şi cu ghionturi sănătoase. A doua zi, la apel, persoana cerea, fără îndoială, să fie mutată într-o altă celulă. Adesea, primeam peste noapte vestea despre un nou sionist adus la Jilava. De asemenea, se anunţa dacă cineva a fost pus în libertate (una probabilă) sau „luat pe cursă” la o altă închisoare. Era obligaţia fiecăruia să alimenteze această imensă bancă de date, aşa cum s-ar numi astăzi.

Dacă totul decurgea cu bine şi era acceptat, neofitul începea să fie instruit în legea camerei. Dat fiind că era ultimul sosit, căpăta numărul cel mai mare printre rezidenţii celulei. Pe măsură ce lumea părăsea celula, numărul tău scădea, aşa că locatarul cel mai vechi era întotdeauna numărul 1. Numărul îţi dădea drept de señoritate în cadrul procedurii fundamentale, numite „licitaţie”, şi care întotdeauna începea cu numărul 1. Dacă, spre exemplu, fusese scos dl Constantinescu, locul său pe prici, pătura şi perna sau perechea suplimentară de pantaloni de zeghe erau licitate şi apoi adjudecate de numărul cel mai mare care era interesat. Încetul cu încetul, avansai la cel mai bun loc de dormit, pe priciul de sus, de lângă uşă. Şi plantoanele de serviciu se făceau prin rotaţia numerelor, incluzând transportul hârdăului la uşă sau măturarea celulei cu mătura de crengi. Alegerea şefului, señoritatea, licitaţia şi rotaţia erau pilonii Codexului închisorii.

Şi mâncarea era împărţită în celulă după numere,

prin rotaţie. În fiecare zi, un alt număr avea dreptul să aleagă primul bucata de pâine ce i se părea mai mare sau să primească eventualul polonic de mâncare suplimentar, celelalte numere urmându-i în ordine. Poate că cea mai importantă funcţie a şefului de cameră era să ia în primire mâncarea la uşă şi să se milogească pentru un polonic sau două de mâncare în plus. Beneficiarul polonicului suplimentar era fericitul posesor al numărului zilei. Performanţa şefului era măsurată şi în funcţie de succesul lui în negocierea deplasării la dispensar a unui prizonier bolnav sau în aceea legată de schimbarea unei pături rupte cu una nouă. Şeful era persoana responsabilă pentru inventarul celulei şi adesea trebuia să plătească pentru manevrele pe care le făcea cu o zi de carceră, cu sau fără lanţuri la picioare. Lanţul cu ghiuleaua de tun la capăt, cunoscut din istoria Contelui de Monte Cristo, încă mai era folosit ca pedeapsă.

Ritualul cel mai important era poate alegerea porţiei zilnice de pâine. Şeful întindea un prosop relativ curat şi aranja pe el optimile de pâine. Deţinătorul numărului zilei avea dreptul să aleagă primul, „cu ochii, şi nu cu mâna”. Venea rândul numărului următor. Procedura era înnebunitor de lungă, pentru că fiecare măsura pâinea din toate unghiurile înainte de a se decide, iar foamea îşi cerea drepturile. Ne aşteptam fiecare rândul şi nu cunosc nicio. împrejurare în care cineva să fi încălcat legea.

Desigur că şeful camerei avea şi dreptul d. a pedepsi încălcarea disciplinei sociale. De exemplu, colecţia de chiştoace aduse de pe coridor sau din oraş îi era înmânată şefului, care organiza ceremonia de fumat colectiv. Cel pedepsit în acest răstimp nu putea să intre în cerc sau nu-şi căpăta polonicul suplimentar cu mâncare, ce i s-ar fi cuvenit în ziua numărului lui. Pedeapsa cea mai mare era pierderea numărului, ceea ce însemna că el primea ultima bucată de pâine şi că nu putea participa la licitaţii. Uneori, întreaga suflare a celulei participa la judecata nefericitului

şi sentinţa se supunea la vot.

Şeful era ales. Gardienii nu interveneau în procesul electoral şi, în general, autorităţile acceptau voinţa poporului. Un şef impus de sus ar fi fost în mod automat considerat un trădător.

Pentru o scurtă perioadă, noi, cei trei conducători din Haşomer Haţair, Abir, Zeew şi cu mine, am fost în aceeaşi celulă. Abir era conducător înnăscut. Tatăl lui, profesor de ebraică în Piatra Neamţ, i-a pus numele de Abir Zion („Cavaler al Sionului”), iar numele a devenit pecetea destinului său. A ajuns foarte repede persoana cea mai respectată în celulă şi chiar şi „colegii” noştri legionari îl apreciau. Când şeful nostru a fost „scos pe cursă”, s-au organizat noi alegeri. Candidatul ales a fost Abir, care a obţinut peste 30 de voturi, inclusiv din partea legionarilor. Cum se cuvine unui adevărat politician, Abir a făcut o scurtă alocuţie de mulţumire şi apoi, ca un adevărat lider de mase, ne-a făcut tuturor un cadou. Salteaua şefului dinainte nu a fost licitată, ci sfâşiată în bucăţi pentru toţi locuitorii celulei, care puteau să le transforme în preţioase gheme de aţă. În timp ce costicii îşi făceau treaba şi, cel mai important, umplutura de paie a fost împărţită între celelalte saltele, Abir stătea pe pază la uşă şi la vizetă. Activitatea a continuat până noaptea târziu şi poporul s-a culcat mulţumit de noul şef. Desigur că Abir îşi asumase un mare risc, pentru că trebuia să dea socoteală de salteaua lipsă. Noroc că gardienii nu erau tari la aritmetică.

Sunt sigur că dacă ar fi supravieţuit şi ar fi ajuns în Israel, Abir ar fi fost astăzi unul dintre personajele politice importante de aici. Din păcate, la câteva săptămâni după ieşirea din închisoare, s-a îmbolnăvit de o leucemie galopantă. I s-a obţinut autorizaţia de a ieşi din ţară împreună cu soţia lui, dar a murit pe drum. Ultima satisfacţie i-a adus-o consulul Israelului, care i-a înmânat, într-un spital din Paris, un paşaport israelian.

28

Fetele noastre

În loturile de sionişti, au existat şi câteva femei, printre ele şi E., care a primit patru ani, o sentinţă „uşoară”. Femeile erau ţinute la Jilava într-o aripă separată, în condiţii în principiu identice cu cele ale bărbaţilor deţinuţi. Însă viaţa lor de zi de zi era infinit mai grea.

În primul rând, femeile gardian proveneau din rândul prostituatelor reeducate de regimul socialist. Ura lor pentru „cucoanele fine” aflate în puterea lor era aproape patologică. Inventau zeci de căi pentru a le face viaţa un iad, mai ales atunci când efectuau percheziţiile corporale sau cotrobăiau printre hainele deţinutelor. În timp ce gardienii bărbaţi se comportau cu un oarecare respect camuflat faţă de supuşii lor, femeile erau tot timpul torturate cu sadism şi insultate de temnicerele lor. Din câte ştiu eu, la Securitate, în general, femeile nu erau molestate sexual. În închisori, situaţia era diferită.

Femeile-gardian nu pierdeau nicio ocazie de a confisca sau de a stoarce un „cadou”, constând în lenjerie fină sau haine elegante de la deţinute. Dacă noi, bărbaţii reuşeam şi ne străduiam să ne păstrăm ţinuta civilă, fie ea şi peticită, femeile au fost repede lipsite de hainele lor şi îmbrăcate în haine vărgate. Desigur că făceau tot ce puteau ca să dreagă taliile sau să scurteze fustele şi mânecile bluzelor de stofă groasă şi aspră.

Şi condiţiile sociale dinăuntrul celulelor erau de asemenea mult mai proaste. În general, şefele de cameră erau numite de autorităţi şi celulele erau întotdeauna infestate de informatoare, spre deosebire de celulele de bărbaţi. În timp ce pentru bărbaţi viaţa în celulă reprezenta adesea un simulacru de viaţă paşnică, femeile trăiau tot timpul în tensiune, într-un permanent iad. Trebuie spus adevărul: exista foarte puţină solidaritate între femei şi certurile provocate de vanitate sau de

concurenţă erau mai frecvente decât între noi. Sunt conştient de faptul că informaţia aceasta, în ciuda faptului că este exactă, nu va fi considerată astăzi una corectă politic. Se poate ca situaţia aceasta să se fi datorat faptului că doar puţine dintre ele erau deţinuţi politici în adevăratul sens al cuvântului. Majoritatea ajunseseră în închisoare din cauza soţilor şi a prietenilor lor şi doar rareori puteau să-şi justifice prezenţa alături de acelea care aveau de suferit ca urmare a convingerilor lor.

Până în 1949, femeile puteau să scape, în general, nepedepsite, deoarece, prin contract matrimonial, erau obligate să-şi urmeze bărbaţii. După aceea, principiul egalităţii în drepturi între sexe a avut această consecinţă negativă. Nu puţine femei fuseseră smulse de securişti de lângă copiii lor mici, adesea sugari, care erau lăsaţi în voia sorţii şi este de înţeles faptul că, în asemenea circumstanţe, lumea lor se prăbuşise. În general, femeile care dădeau naştere unor copii în închisoare îşi vedeau pruncii luaţi de lângă ele după câteva ore sau zile; ei erau duşi în groaznicele orfelinate de stat. Suferinţa personală profundă le ţinea adesea prizoniere în temniţa crâncenei lor suferinţe, complet izolate de ceea ce se petrecea în jurul lor.

Interesant este faptul că în toată literatura recentă despre gulaguri, am întâlnit doar o singură relatare scrisă de o femeie, de Evghenia Ginsburg. Toate celelalte au fost scrise de bărbaţi. Relatările femeilor din închisorile româneşti probabil că lipsesc încă. E de remarcat însă că rarele prietenii legate între femei în închisoare s-au dovedit mult mai strânse şi mai durabile decât camaraderiile superficiale ce s-au înfiripat între bărbaţi.

Şi lipsa de igienă personală era o grea suferinţă pentru ele. Dacă noi, bărbaţii, puteam să ne mulţumim aruncând o cană de apă peste faţă şi mâini, pentru femei aceasta era mai mult decât insuficient. Din „fericire” însă, bromatul care se adăuga în mâncare provoca aproape

întotdeauna o binecuvântată amenoree.

Contactul dintre bărbaţi şi femei era extrem de important sub multe aspecte, mai ales în ce priveşte menţinerea moralului. Existau diferite căi de a comunica între noi.

În primul rând, erau vizitele la baie. În mod neregulat, în principiu, o dată pe săptămână, celulă după celulă, eram luaţi să facem un duş şi să ne spălăm rufele. Femeile erau duse la baie mai des. Duşurile erau puţine, apa se oprea din când în când sau îşi schimba brusc temperatura şi aveam la dispoziţie numai o jumătate de oră pentru toată operaţiunea, inclusiv pentru rufe. Scena oferită de sala de baie era un bâlci înfiorător, cu zeci de corpuri nude agitându-se prin ceaţa vaporilor, ducându-şi bucăţile de săpun împreună cu mormanul de haine aburinde şi picurânde. Neavând noţiunea timpului, apelul pentru încolonare putea să se dea în orice moment.

Pereţii aburiţi ai sălii de duş ne serveau pentru mesajele mâzgălite în pripă. Deoarece bărbaţii puteau să comunice mult mai uşor între celulele, mesajele erau destinate în primul rând femeilor, o corespondenţă „familială”, şi bineînţeles, şi ele ne lăsau nouă mesaje. Scriam mesajele în alfabetul ebraic, adesea numai o translitérai ebraică a cuvintelor româneşti. Din fericire, în prostia lor fără margine, gardienii nu şi-au dat niciodată seama că nu era vorba de mâzgălituri şi de hieroglife fără sens.

Mesajele cele mai înduioşătoare erau amprentele tălpilor soţiilor sau iubitelor noastre, pictate cu tăciune negru, împreună cu declaraţiile de iubire. Spre deosebire de frecventele amprente de palme ale oamenilor preistorici, amprentele acestea de tălpi transmiteau un erotism neobişnuit în originalitatea sa. Strămoşii noştri n-au descoperit asta, sau nu au avut nevoie…

Pereţii se umpleau de însemnări văzând cu ochii de la o baie la alta şi trebuia să pierzi minute preţioase din

„programul” de baie pentru a căuta un mesaj nou sau pentru a-l scrie, stând în vârful degetelor. Îmi amintesc cu plăcere de ziua în care am găsit baia proaspăt văruită. Aveam o imensă pagină albă la dispoziţie.

Un mijloc mai complicat de comunicare era metoda batistelor. Se scria un mesaj cu litere croşetate de-a lungul celor patru laturi ale unei batiste şi apoi se închideau cu o cusătură. Dacă un camarad de celulă era scos la tribunal sau la grefă, era posibil să întâlnească în dubă sau pe coridoare o femeie din secţie şi, galant, să-i împrumute batista. Femeia îl recompensa cu o altă batistă, adusă de ea. Am devenit adevăraţi experţi în caligrafia croşetată. Marginile scrise erau tăiate apoi cu costică, iar panglicile erau păstrate în căptuşeala hainelor, laolaltă cu celelalte posesiuni de preţ. Problema era că batistele, circulând dus-intors, deveneau din ce în ce mai mici. O scrisoare cusută era un cadou foarte înduioşător şi trebuia să cântăreşti cu grijă fiecare cuvânt din mesajul scurt pe care puteai să-l trimiţi înapoi.

Memorabilia din puşcărie: două fotografii (eu şi soţia) mototolite, ca urmare a păstrării lor în căptuşeala hainelor; corespondenţă croşetată pe marginea unei batiste; semn de carte croşetat la Jilava

Fetele noastre ne trimiteau şi alte cadouri preţioase, mici semne de carte cusute (pentru ce cărţi?), rame pentru fotografii sau bucheţele de flori împletite cu şuviţe de păr.

Odată, am primit chiar şi o păpuşică. Păstrez până astăzi micuţa colecţie cu asemenea obiecte intime.

Cu tot conţinutul lor romantic, era clar că mesajele trecute din mână în mână sau scrise pe peretele băii vor fi citite de toţi. Uneori era şi tragism în mesajele acestea. De exemplu, unul dintre deţinuţii sionişti voia să obţină ştiri despre soţia lui, pe care o credea închisă. Noi, care am fost arestaţi mai târziu, ştiam că ea nu fusese prinsă şi că, dimpotrivă, ca să-şi menţină slujba, fusese silită să divorţeze în contumacie. Desigur că nu i-am spus adevărul. După eliberarea lui, s-au recăsătorit.

Un alt coleg a reuşit să-i scrie soţiei sale doar un singur mesaj foarte scurt pe peretele băii, într-o ebraică aproximativă, care suna ceva în genul „Să trăiască Reghinuţa!” Reghina era „regina neîncoronată” a Jilavei. Avea o vitalitate feminină remarcabilă, cu ajutorul căreia a reuşit să-şi menţină alura regală chiar şi în temniţă. Gardienii înşişi vorbeau despre ea cu respect şi admiraţie[2].

29

Un temporar paradis politic în celule domnea o atmosferă ireală de armistiţiu politic. Inamicul comun ne-a făcut să uităm diferenţele ideologice dintre noi, chiar dacă acestea erau mai profunde decât acelea care ne deosebeau de temnicerii noştri. Era în 1954 şi toţi nutream speranţa că Generalul Eisenhower, noul preşedinte al Statelor Unite, ne va elibera cumva. Mulţi visau deja la porţile închisorilor deschise larg, odată cu fulgerătoarea prăbuşire a imperiului sovietic. Fiecare bucăţică de ziar adusă în celulă era analizată în profunzime şi semnele unui apocalips inevitabil se înmulţeau. Nou-veniţii erau storşi de orice crâmpei de noutăţi directe sau indirecte şi totul părea să ne confirme aşteptările. Ştirile erau interpretate în mod profesionist de foşti miniştri, deputaţi şi generali în

2 Contrar celor afirmate într-o pagină anterioară, Reghina a publicat recent o carte de amintiri, în ebraică, cu titlul (în traducere) La Teiul Verde, semnată Regine Nussen-Mihailovici.

retragere. Ziua „Ho-Rup!”, în limbajul codificat al închisorilor însemnând ziua porţilor deschise, nu s-a materializat. Dezamăgiţi, am revenit la filosofia de puşcărie, exprimată de catrenul mereu repetat:

Vom pleca cu toţii Vom pleca pe rând Nu se ştie unde Nu se ştie când.

Am menţionat deja că, în perioada detenţiei mele, singurele grupări organizate în celulele Jilavei, dar şi ale altor închisori din ţară erau legionarii şi sioniştii. Exista între noi o colaborare plină de respect, iar „Domnii legionari” şi „Domnii sionişti” reprezentau adesea puterea înăuntrul celulelor. Desigur, nu ne amăgeam cu faptul că, dacă am fi revenit la condiţii de viaţă „normale”, nu ne-am mai fi strâns de gât unii pe alţii, ca mai înainte. A trebuit însă să-mi mărturisesc că, în pofida prăpastiei ideologice dintre noi, aveam în comun entuziasmul, intoleranţa politică şi revolta batjocoritoare împotriva vederilor vechii generaţii. Aceste trăsături comune puteau fi folosite în mod evident în slujba oricărui ţel politic. Pentru mine, „Universitatea Jilava” a fost şcoala în care m-am dezeducat politic. De pe tabla neagră a conştiinţei mele au fost şterse cu buretele multe lozinci scrise cu majuscule. Au rămas câteva convingeri fundamentale, formulate şi ele cu multă grijă. Mi-a supravieţuit spiritul ludic, ca în cuvintele lui Nietzsche: „În fiecare om adevărat se ascunde un copil care vrea să se joace”. Ludicul a fost întotdeauna diametral opus fanatismului.

Pe măsură ce convingerile îmi erau măturate, începeam să văd în jurul meu numai fiinţe umane şi puteam să simt durerea lor. Cum puteam să-i judec, când şi eu mă căţărasem pe baricadele mele ideologice şi probabil că nu aş fi şovăit să-i fac să sufere pe aşa-numiţii mei duşmani?

Am avut o relaţie specială cu un deţinut ucrainean. Făcuse parte din îngrozitoarele unităţi „Banderovtsy”, unităţi care, în frunte cu şeful lor, Simon Bandera, au

trecut de partea naziştilor şi şi-au demonstrat curajul în special masacrându-i pe evreii lipsiţi de apărare. Fusese eliberat dintr-un lagăr sovietic după nouă ani de detenţie şi repatriat în România, unde a fost din nou aruncat în temniţă, fără prea mare zarvă. De la el am învăţat câteva romanţe ruseşti şi ucrainene nespus de frumoase. Grigoreiuc mi-a cântat nişte balade ţigăneşti care mă înduioşează până astăzi. N-o să uit nici *Cântecul tătar de dragoste* al lui Rahmaninov. Ca să-mi alin remuşcările că am fraternizat cu un duşman, mi-am adus aminte de dictonul german: „Boese Menschern sângeri keine Lieder” („Oamenii răi nu cântă cântece”). Dar şi asta era tot o înţelepciune germană, care putea fi folosită doar cu multă precauţie.

Primul test al noului meu spirit de toleranţă a fost întâlnirea cu doctorul Loeblich, un duşman, de data aceasta, din viaţa politică evreiască. Pentru scurtă vreme, funcţionase, la numirea comuniştilor, ca preşedinte al Comunităţii Evreieşti din România. A slujit în această poziţie doar atât cât să-l convingă pe doctorul Şafran, blândul Rabin-şef al României, să iasă din ţară, ameninţându-l cu o iminentă arestare. Câteva luni după plecarea lui Şafran, Loeblich însuşi a fost arestat, ca o unealtă ce-şi îndeplinise serviciul. Când l-am întâlnit, era bătrân şi bolnav şi ispăşise deja şase ani de închisoare.

La început, am decis să-l ignorăm, pur şi simplu. Dar apoi, într-o ocazie, nu am avut încotro şi l-am salvat de la o bătaie. La acea vreme, aveam în celulă doi borfaşi, brigadieri de la Canal. Când ororile acestui imens lagăr de muncă forţată au ieşit la iveală, guvernul român a decis să-i transforme pe brigadieri în ţapi ispăşitori şi i-au acuzat de tratare incorectă a prizonierilor, cu scopul de a denigra „bunele” intenţii ale regimului.

Cei doi erau un cuplu de pederaşti. Murătură era partenerul pasiv al lui Joe. Într-o zi, doctorul Loeblich a căutat să-i spună o vorbă bună lui Murătură: „Domnule

Murătură, astăzi eşti mai frumos decât Cleopatra”. Cei doi s-au năpustit asupra lui Loeblich: „Să nu îndrăzneşti să mă chemi de Leoparda!” Nu era timp de dat explicaţii etimologice şi a trebuit să-l salvăm pe Loeblich de pumnii celor doi.

Din acest moment, Loeblich a fost pus „oficial” sub protecţia grupului sionist. Într-o zi, a putut să-şi arate recunoştinţa. Ca vechi comunist în ilegalitate, avea dreptul să primească din când în când pachete de acasă. Într-unul din pachete, i-au trimis un tub cu multivitamine. Loeblich a împărţit frăţeşte pastilele, câte patru unei duzini dintre noi, evident, prea puţine pentru a avea vreun efect.

Înainte de Jilava, ne însuşisem bine cunoscutul principiu strategic al comuniştilor: „Duşmanii noştri cei mai periculoşi sunt aceia care ne sunt cei mai apropiaţi din punct de vedere ideologic”. În consecinţă, istoria mişcărilor de tineret sioniste a fost marcată de nesfârşite conflicte politice interne. De exemplu, era prestabilit ca într-un kibuţ Haşomer Haţair să trăiască doar aceia ce se identificau sută la sută cu ideologia oficială a mişcării. Acesta era principiul sacrosanct al „colectivismului ideologic”. Nicio persoană cu convingeri socialiste mai moderate sau, Doamne iartă-mă, religioase nu putea să rămână în kibuţ. În închisoare, toate barierele au căzut. Am legat prietenii strânse chiar şi cu membrii revizionişti, pseudofascişti şi cu militanţii lui Irgun Zewai (din ETZEL). După ieşirea din închisoare, au avut loc chiar căsătorii „mixte” între parteneri de ideologii diferite!

Chiar şi printre noi, membrii dedicaţi ai Haşomer Haţair, eclectismul de la Jilava şi-a avut propriile victime. După cum am menţionat deja, pentru un timp, noi, ultimii trei secretari generali ai lui Haşomer Haţair din România, am stat în aceeaşi celulă. Zeew a rămas consecvent în autocritica lui şi renega inclusiv orice viitoare afiliaţie sionistă. Abir, dimpotrivă, s-a apropiat mai mult de ideile „reformiste” ale social-democraţiei israeliane. Eu mă

situam într-un fel cumva între cei doi, nu din cauză că rămăsesem fidel ideilor mişcării, ci datorită unui sentiment din ce în ce mai puternic de nonconformism politic. După cum am mai spus, la Jilava mi-am pierdut virginitatea politică. Abir nu a apucat să ajungă în Israel, dar aproape toţi cei arestaţi în lotul nostru nu am mai activat politic când, în sfârşit, au ajuns în ţara noastră. Am rămas însă cu toţii identificaţi cu ceea ce astăzi în Israel se numeşte „Stânga" sau „Lagărul păcii".

Am întâlnit un armean din Statele Unite, Garabedjian, ce făcea parte dintr-un grup care, furat de entuziasmul postbelic, a hotărât să se repatrieze în Armenia sovietică. Era, deci, un fel de „sionism" în variantă armenească. Abia ajunşi la Erevan, maşinile lor au fost confiscate pentru uzul Republicii Sovietice Armene şi le-au fost repartizate nişte locuinţe primitive, unde nu puteau să folosească nimic din echipamentul electrocasnic american pe care-l aduseseră cu ei. În cele din urmă, au fost siliţi să „doneze" totul spitalelor locale. Când şi-au manifestat nemulţumirea, a fost arestat tot grupul, inclusiv femeile şi copiii. Nu era prea clar de ce se afla Garabedjian la Jilava. El spunea că din cauză că avea şi cetăţenie română (tatăl lui era român). Era interesantă comparaţia între dezamăgirea lui şi revolta noastră. Din fericire, spuneam, Israelul nu era o republică sovietică.

Schimbul de idei cu un grup de profesori universitari comunişti maghiari din Transilvania a fost şi el extrem de interesant. Erau condamnaţi pentru iredentism maghiar. Unul dintre ei fusese rectorul Universităţii Babeş-Bolyai din Cluj. Cu câteva luni înainte de arestare, reprezentase România la Comisia pentru Drepturile Omului a ONU, de la Geneva. Acum simţea pe propria-i pielea cum erau respectate aceste drepturi la noi. Al doilea din grup era decanul Facultăţii de Medicină din Târgu-Mureş şi un altul, un simplu profesor de dentistică. Cel mai impozant era însă profesorul Balogh, un vechi comunist şi una dintre

cele mai mari autorităţi în studiul istoriei maghiarilor din Transilvania.

Istoria lotului de profesori era un adevărat şir de tragedii. Transilvania de Nord a fost din nou reunită cu România în 1946, după bunul plac al stăpânilor sovietici. Faptul că guvernul comunist al lui Petru Groza fusese proclamat în timp ce în Ungaria se afla încă la putere Partidul Micilor Agricultori a dus la această decizie. Era tactică pură, fără nicio analiză istorică serioasă, spunea Balogh.

În lunile de confuzie de după terminarea războiului, comuniştii din Transilvania continuau să facă parte din Partidul Comunist Maghiar. Chiar şi după reunificare, au fost primiţi fără discriminare ca membri ai Partidului Comunist Român. O parte a Transilvaniei a fost declarată Regiune Autonomă Maghiară, Târgu-Mureş avea o facultate de limba maghiară, iar la Cluj Universitatea era bilingvă… Tovarăşii noştri de celulă făceau parte din conducerea Regiunii Autonome. După căderea „Bandei celor trei”, Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu, regiunea autonomă a fost lichidată, iar universităţile autonome închise. Cei patru profesori, vechi combatanţi comunişti, au fost condamnaţi pentru „deviaţionism naţionalist”. Erau într-adevăr naţionalişti maghiari. Însă nimeni nu-şi putea încă imagina ce dimensiuni va atinge prigonirea maghiarilor în decadele domniei lui Ceauşescu.

Balogh, istoricul, ne-a vorbit mult despre importanţa Transilvaniei şi mai ales a oraşului Cluj, un adevărat Ierusalim pentru maghiari. Aici, în principatul independent al Transilvaniei, s-a născut şi s-a dezvoltat, în secolele al

XVI-lea şi al XVII-lea cultura maghiară laică, în timp ce restul Ungariei se afla sub dominaţia turcilor. Limba maghiară modernă s-a născut în Transilvania, iar primele opere literare au fost tipărite aici. Clujul era oraşul în care activau enciclopedişti, savanţi, filosofi şi chiar teologii Unitarianismului maghiar. Bibliotecile din Cluj au rămas

până astăzi adevărate comori de documentare, fiind poate chiar mai importante decât cele de la Budapesta. Şi acum, totul căzuse în mâna vechilor lor duşmani români. Am avut o mare simpatie pentru comunismul lor naţional.

Astăzi, după mulţi ani, se pare că problema maghiarilor din România e pe cale să fie rezolvată. Dar paralela Cluj-Ierusalim continuă să fie, din păcate, valabilă. Depinde din ce unghi priveşti.

30

Popa şi iezuitul

Privind înapoi din actuala perspectivă postsocialistă, a „reînnoirii" fundamentalist-religioase din lume şi în special din fostul bloc sovietic, este greu de înţeles cât de puţin conta religia în gulagurile din România anilor '50. Acesta nu era un rezultat al propagandei ateiste a comuniştilor, ci mai degrabă o continuare a atitudinii seculariste şi a apatiei religioase a intelectualităţii europene, ce a debutat la jumătatea secolului al XIX-lea. Religia tradiţională îşi menţinea puterea în lumea satelor şi a orăşelelor de provincie, dar nu şi în rândul orăşenilor intelectuali. Mai exact, intelighenţia românească urma exemplul intelighenţiei „radicale" franceze.

Printre noi, sioniştii, erau şi câţiva membri ai curentului religios. În închisoare au suferit foarte mult şi pentru că nu se puteau alimenta cu mâncare rituală, *kaşer*, şi de asemenea din cauză că le lipseau obiectele persoanele de cult, însă au reuşit să depăşească problema în spirit sănătos şi eclectic. Nici nu ne cereau nouă, celor necredincioşi, să ne alăturăm lor la rugăciune, astfel încât să se poată întruni un *minian*, necesarul minim de zece bărbaţi. Dat fiind că ei cunoşteau pe dinafară calendarul religios evreiesc, ştiam când cad sărbătorile. Nu aveam, desigur, absoluta siguranţă că, în izolarea noastră totală, nu greşeau pe ici, pe colo cu o zi sau două, dar sunt sigur că Cel de sus ne-a iertat. În noile împrejurări, încercam să le explicăm celorlalţi colegi de celulă semnificaţia fiecărei

sărbători, iar explicaţiile ne erau acceptate cu toată seriozitatea şi cu tot liberalismul ecumenie. Din ei te îmi amintesc, singura dată în viaţa mea când am postit în ziua de Yom Kippur a fost la Jilava. Nu puteam să le arătăm celorlalţi din celulă că între noi, sioniştii, există diferenţe în materie de credinţă. Puternicul meu ateism din Haşomer Haţair a fost suspendat temporar. Acum, după jumătate de veac, sunt totuşi bucuros că am rămas imun la senilizarea religioasă şi un liber cugetător convins.

Nu-l voi uita niciodată pe micul preot dintr-un sat pierdut din Făgăraş, tovarăş cu noi de celulă. Fusese condamnat în calitate de şef al comunităţii – deoarece credincioşii lui adăpostiseră şi hrăniseră dezertori şi partizani. La Jilava, el oficia singur liturghia de duminică, fără să solicite participarea nimănui. În schimb, îşi binecuvânta porţia de pâine şi o împărţea egal între toţi cei din celulă, fie ei creştini sau evrei. Chiar se şi ruga pentru fiecare dintre noi: „Binecuvântează, Doamne, pe Samuil, fiul lui Abraham şi toată familia lui şi dă-le lor sănătate şi libertate”.

Preotul nu se afla în închisoare pentru convingerile lui, deoarece Biserica Ortodoxă Română nu făcea propagandă împotriva regimului, ci dimpotrivă, devenise o unealtă supusă. Însă lucrurile nu stăteau la fel şi cu un tânăr preot catolic din Transilvania, recent absolvent al unui seminar teologic semiclandestin, organizat, se pare, de iezuiţi. Activităţile Bisericii Catolice, deşi legale, erau privite de regimul comunist cu multă suspiciune, ca activităţi subversive. Comunitatea romano-catolică a României era destul de restrânsă şi nu a dat figuri de calibrul Cardinalului Mindszenthy din Ungaria sau al Cardinalului Wishiński din Polonia. Dar tânărul preot catolic era, din toate punctele de vedere, un prizonier politic de conştiinţă. Splendid educat, putea chiar să se înţeleagă cu noi în ebraică. În discuţiile teologice pe care le purta cu preotul ortodox, ieşea întotdeauna victorios,

superioritatea opiniilor sale fiind devastatoare. Cu noi, sioniştii, menţinea un contact distant şi rece. Ca să-l şicanăm puţin, îl întrebam ce opinie are despre activitatea prelatului catolic Hacha şi a Monseniorului Tisso, mai întâi dictator şi apoi preşedintele Slovaciei naziste în timpul războiului, ca şi despre sprijinul dat de cardinalul Stepinac asasinilor ustaşi în Croaţia. Nu a avut nimic de comentat, pretinzând că nu cunoaşte subiectul, lucru greu de crezut, de altfel. Însă am fost oarecum nedrept cu el, pentru că am trecut sub tăcere rolul jucat de nunţiul apostolic în România, Monseniorul Cassullo, în salvarea evreilor.

În închisoare, am întâlnit numai două grupuri organizate de disidenţi religioşi. Unul era al Martorilor lui Iehova, încarceraţi nu din cauza credinţei lor, ci pentru că refuzaseră să servească în armată şi mai ales din cauza contactelor lor cu americanii. Martorii lui Iehova erau oameni simpli, care nu-şi prea găseau locul în gulagul nostru intelectual „de lux”. Nu am găsit nicio formă de limbaj comun cu ei, în ciuda doctrinei lor iudaizante. Îşi petreceau timpul discutând între ei, cântând imnuri în surdină sau polemizând cu un colonel în rezervă, care propovăduia întoarcerea lumii la neprihănirea sexuală.

Dimpotrivă, al doilea grup, cel al antropozofilor, era compus din oameni de înalt nivel intelectual şi foarte agresivi în susţinerea opiniilor lor. Şi în acest caz, am simţit o puternică atracţie faţă de ei, de pe poziţia mea aflată la antipozi. Camarazii mei nu pricepeau ce se întâmplă şi mă ironizau în legătură cu iminenta mea „convertire”. Un medic aparţinând minorităţii germane, acela de la care am învăţat şi fragmentele din *Faust*, a fost principalul meu iniţiator în filosofia lui Rudolph Steiner, profetul din Dornach, şi în filosofia naturală a lui Goethe.

Era o adevărată „antiştiinţă” – nu o negare a ştiinţei în favoarea miturilor biblice, ci o ştiinţă paralelă şi aflată în contradicţie cu cea oficială. Antropozofii erau convinşi, de pildă, că culorile spectrului nu rezultă din

descompunerea luminii, ci dimpotrivă, din amestecul în proporţii diferite între lumină şi întuneric. Evoluţia biologică începuse pe misterioasa insulă Lemuria şi a fost, de fapt, o degenerare, o corupere graduală şi o fragmentare a unui Adam iniţial perfect, care a dus la apariţia tuturor animalelor. Diferitele tipuri nu sunt decât membre, organe şi fragmente din ce în ce mai mici şi mai josnice ale supraomului primordial. Cel mai mult mă intriga teoria cantităţilor infinitezimale folosită în homeopatia antropozofilor (şi care are şi azi numeroşi adepţi!). Fiecare principiu şi teorie ştiinţifică îşi găseşte propria antiteză în filosofia antropozofică. Pentru un sistem politic fundamentat pe „materialismul ştiinţific”, ei erau într-adevăr anatema.

În trecut, m-a atras elementul de egalitarism social care se găsea în fiecare erezie mistică istorică. Acum aveam înaintea ochilor o doctrină care amalgamase kabalismul, rozi

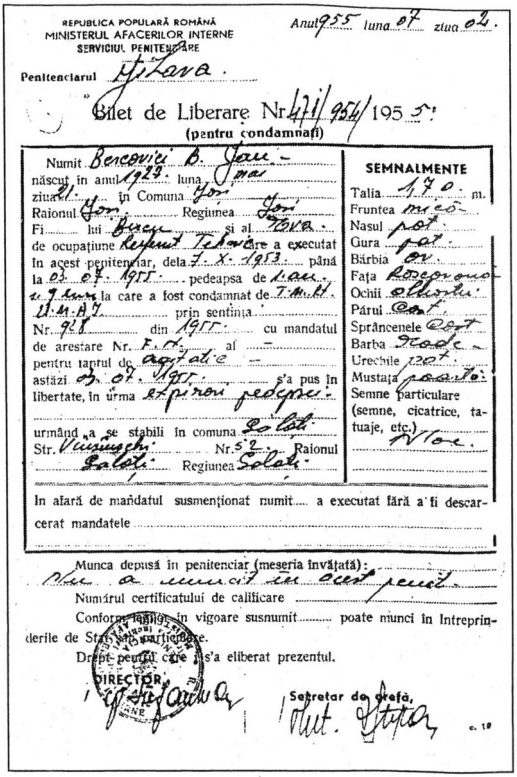

REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ
MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
SERVICIUL PENITENCIARE

Anul 955 luna 07 ziua 02.

Penitenciarul Jilava.

Bilet de Liberare Nr. 421/954/195 5

(pentru condamnaţi)

Numit Berceviei B. Ioan
născut în anul 1923 luna mai
ziua 21 în Comuna Gor
Raionul Gor Regiunea Gor
Fiul lui Bucur şi al Tora
de ocupaţiune Lucrător C.F.R. a executat în acest penitenciar, dela 7. X. 1953 până la 02. 07. 1955 pedeapsa de 1 an. a 7 luni la care a fost condamnat de T.M.U. U.M.A. prin sentinţa Nr. 98 din 1955 cu mandatul de arestare Nr. F.H. af pentru taxul de agitaţie astăzi 02. 07. 1955 s'a pus în libertate, în urma expirării pedepsei.

urmând a se stabili în comuna Solca
Str. Vicinului Nr. 52 Raionul Solca
Regiunea Solca

SEMNALMENTE

Talia 1,70 m.
Fruntea mare
Nasul potrivit
Gura potrivită
Bărbia ovală
Faţa Rotundă
Ochii albaştri
Părul Castaniu
Sprâncenele castanii
Barba rasă
Urechile mari
Mustaţa poartă
Semne particulare (semne, cicatrice, tatuaje, etc.) Nici.

În afară de mandatul susmenţionat numit a executat fără a'i fi descarcerat mandatele

Munca depusă în penitenciar (meseria învăţată): Nu a muncit din acest punct

Numărul certificatului de calificare

Conform ordinului în vigoare susnumitul poate munci în întreprinderile de Stat sau cooperatiste.

Drept pentru care i s'a eliberat prezentul.

DIRECTOR

Secretar de gardă.

Document de eliberare de la Jilava

crucianismul şi sufismul musulman cu o bună doză de brahmanism, dar fără niciun mesaj social eliberator. Era o religie croită numai pentru iniţiaţi.

O jumătate de secol mai târziu, într-un mileniu nou, misticismul odinioară esoteric a explodat într-o mişcare de masă, nebunia zilelor noastre. Ştiinţa ţine piept din ariergardă la asaltului ocultismului. Între tehnicismul imposibil de urmărit al inovaţiilor electronice şi verbiajul limitativ al miturilor oculte şi al practicilor magice, epistemologiei i-a rămas foarte puţin spaţiu. Nu mai rămâne spaţiu nici pentru umanism, sub domnia consumismului dezlănţuit, a naţionalismului feroce şi a fanatismului religios. Plătim un preţ greu pentru pervertirea idealurilor socialiste realizată de stalinism şi

pentru atitudinea de multe ori îngâmfată şi dispreţuitoare a marilor prelaţi ai ştiinţei. Regimurile naziste şi comuniste, ambele practicând o teroare în masă, se pretindeau fundamentate pe teorii ştiinţifice. Corupte şi simplificate într-un mod monstruos, aceste teorii erau prezentate ca dogme şi adevăruri ultime, asemeni unor dogme teologice. Nici nu e de mirare că au eşuat în mod ruşinos. Sper că acelaşi lucru se va întâmpla în curând, de data aceasta cu mai puţine jertfe, şi cu luptătorii sfinţi de astăzi.

31

Secretarul Rabinului-şef

Ultimii mei cinci ani în România, de la eliberarea din închisoare, în 1955, şi până la emigrare, în 1960, au fost legaţi într-o anumită măsură de activitatea Doctorului Moses Rosen, Rabinul-şef al evreilor din România. Aceasta a fost o altă întorsătură stranie în viaţa mea de ateu inveterat.

În timp ce noi eram păstraţi „în siguranţă” în celulele subterane ale Jilavei şi în alte închisori, lumea de afară suferea schimbări dramatice. Poporul din Israel şi chiar social-democraţii aflaţi la putere erau atât de vrăjiţi de mirajul „Lagărului Mondial al Păcii”, încât le-a luat ceva timp până să se dezmeticească şi să ne recunoască statutul de victime nevinovate. A trebuit ca un grup de parlamentari de origine română să facă o grevă a foamei pentru a atrage atenţia asupra valurilor de arestări din România. Ideea dominantă era încă aceea că un regim socialist nu poate comite nedreptăţi şi că noi eram probabil vinovaţi într-adevăr de ceva, poate că eram chiar traficanţi ilegali de valută. Oare nu ne lăsaserăm şi noi, cei dinăuntru, induşi în eroare cu privire la victimele epurărilor staliniste? Nu s-a petrecut nimic asemănător cu campania populară internaţională care a fost dusă două decenii mai târziu în favoarea eliberării evreilor sovietici.

După un timp, s-a găsit un contact cu regimul

comunist din România, în persoana Rabinului-şef Rosen. Personalitatea Doctorului Rosen rămâne controversată, chiar şi după moartea lui relativ recentă. El s-a format ca teolog mozaic la Viena, dar apoi, împreună cu soţia sa, avocată, s-a implicat în activitatea comunistă subversivă. Când predecesorul său, Rabinul-şef Safran, a fost izgonit din ţară, aproximativ în acelaşi timp cu Regele Mihai, autorităţile comuniste l-au numit pe Rosen în locul lui. Timp de câţiva ani, a fost poreclit „Rabinul Roşu" şi considerat de toată lumea un pion al comuniştilor.

Cândva, prin 1955, Rosen şi-a început complicatul joc de mediator şi de agent dublu. Pionul comuniştilor s-a dovedit un diplomat abil şi cu timpul a devenit un personaj extrem de important pe scena politică a României. Autoritatea sa religioasă şi competenţele sale retorice au crescut pe măsură ce şi rolul său de rabin devenea tot mai important.

În schimbul liberalizării politicii româneşti faţă de populaţia evreiască şi ai dreptului acestora de a emigra în Israel, în bugetul României au intrat sute de mii de dolari prin intermediul lui Rosen. În consecinţă, Rabinul Rosen a devenit cel mai important ambasador extern pentru România comunistă. În bună măsură datorită „Legăturii Rosen" şi-a menţinut România – singura din tabăra comunistă şi statele nealiniate – relaţiile diplomatice cu Israelul în perioada izolării politice internaţionale a acestuia, ce a urmat „Războiului de Şase Zile". În fapt, relaţiile erau aproape unilaterale – pentru orice îmbunătăţire a condiţiilor, pentru fiecare familie căreia i s-a îngăduit să emigreze s-au plătit mii de dolari.

Şi situaţia noastră din închisori a început să se îmbunătăţească simţitor. În vara anului 1955, loturile de sionişti au fost rejudecate. Am fost încadraţi la un alt articolul din Codul Penal, fiind învinuiţi acum doar de „agitaţie pentru schimbarea regimului" şi, în consecinţă, am primit sentinţe care corespundeau, într-o oarecare

marjă, cu timpul pe care-l petrecusem deja în închisoare. Mie mi-a mai rămas o lună de „execuţie”, pe care am ispăşit-o în elita Jilavei, printre lucrătorii la bucătărie.

M-am readaptat surprinzător de uşor la viaţa în libertate – sau la ceea ce se chema libertate sub regimul comunist. Mulţi dintre colegii mei au rămas însă pentru mult timp cu tare psihologice, retrăind în repetate coşmaruri ororile prin care au trecut. Mă bucur să spun că eu am încetat curând să mai am vise legate de celulele de la Jilava şi ale Securităţii.

Am locuit în apartamentul părinţilor, înghesuiţi împreună cu familia fratelui meu, o situaţie obişnuită în zilele acelea. Alternativa de a împărţi casă, bucătăria şi chiar baia cu nişte necunoscuţi era de zeci de ori mai rea.

Fără să ştiu, în timp ce eram închis, mama mea se îmbolnăvise de cancer. Am fost eliberat la timp pentru a o mai găsi în viaţă.

La scurt timp după eliberare, mi s-a permis să-mi dau examenul de marxism-leninism, pe care-l ratasem din cauza arestării. Profesorul care m-a examinat a fost, nici mai mult, nici mai puţin, decât tovarăşul Leon te Rău tu, membru în Comitetului Central al Partidului. „Aşadar”, mi-a spus el zâmbind, „acum, după doi ani, eşti şi mai bine pregătit şi cunoşti şi mai bine leninismul”. Am fost chiar reangajat la Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, unde lucram atunci când am fost arestat.

În acest timp, începuse târguiala cu guvernul român, intermediată de Rabinul Rosen, cu privire la soarta prizonierilor sionişti eliberaţi. Ca prim pas, a fost întocmită o listă cu câţiva foşti deţinuţi bătrâni şi bolnavi şi s-a căzut de acord asupra preţului emigrării lor. Abir, deja grav bolnav de leucemie, a fost lăsat să plece cu acest grup.

Desigur că în acest timp era imposibil să-ţi păstrezi anonimatul sau să întreprinzi vreo acţiune subversivă. Cele câteva sute de foşti deţinuţi sionişti formau un grup compact, care funcţiona într-un fel de semilegalitate.

Situaţia îmi amintea de semiilegalitatea în care trăisem în ultimele luni ale regimului antonescian. Situaţia noastră era nesigură şi la cheremul autorităţilor, iar în câteva cazuri unii dintre noi au fost chiar arestaţi din nou. Era evident că eram observaţi şi urmăriţi în mod constant.

La un moment dat, în 1956, toţi foştii prizonieri sionişti au obţinut permisiunea de a emigra. Pe măsură ce se dădeau aprobările, fiecare se grăbea să parcurgă angrenajul birocratic ca să poată obţine paşaportul, care de fapt era o „Foaie de Drum" cu sens unic. Cei care au reuşit să facă acest lucru la timp au plecat din ţară înainte de evenimentele din toamna acelui an – Revolta din Ungaria şi Războiul Canalului de Suez – care au oprit emigrarea. A trebuit să răbdăm încă patru ani. Ne-am despachetat încă o dată valizele şi ne-am întors iarăşi la viaţa bine cunoscută de provizorat, între o nouă bătaie în uşă şi o nouă aprobare pentru emigrare.

După cum am spus, eu m-am întors la postul meu. Dar colegii mei îşi pierduseră slujba aproape toţi şi mai ales cei bătrâni se zbăteau în mizerie. Am fost ajutaţi la început cu pachete trimise din Israel; acestea conţineau „articole de lux" capitaliste, adică ciorapi de nylon, gumă de mestecat şi cafea instant. În fiecare duminică, bravii noştri sionişti, tineri şi bătrâni, luau tramvaiul împreună cu miile de bucureşteni care mergeau la talcioc în cartierul Tei şi-şi expuneau mărfurile spre vânzare pe trotuar. Acest târg în care se vindeau ruşinoasele mărfuri capitaliste era tolerat de morala comunistă.

După un timp, ambasada Israelului a început să împartă mici sume de bani, un mijloc mai demn de a ne asigura supravieţuirea. Timp de câteva luni, funcţia de a împărţi banii pentru fiecare grup şi oraş a căzut asupra mea. Desigur, întreaga afacere era ilegală, însă tolerată. Mă întâlneam cu reprezentantul ambasadei în locuri şi localuri diferite de fiecare dată şi distribuiam banii la trei-patru persoane, care acţionau mai departe. Ne întâlneam

în autobuze, la cozile de la băcănie sau în pisoare publice şi în multe alte locuri ciudate. Era evident că toată schema noastră era supravegheată, dar ni se părea că autorităţile se pretau la această comedie, păstrându-şi libertatea de a interveni în orice moment. Noi făceam acest joc ca să minimalizăm pericolul atât cât era posibil. Sistemul a funcţionat bine timp de trei ani, până la emigrarea mea din vara lui 1960, când am predat funcţia prietenului meu Zaharia. Până în 1962, toţi foştii deţinuţi sionişti au fost lăsaţi să plece. Între cei care primeau ajutorul ambasadei s-a numărat, după o oarecare şovăire, şi prietenul care-şi făcuse autocritica, Zeew.

Locuinţele noastre aveau toate microfoane ascunse, iar noi ştiam de ele. Telefonul servea nu doar la ascultarea convorbirilor telefonice; aparatul era de asemeni locul ideal pentru instalarea unui microfon care să înregistreze tot ce se vorbea în acea cameră. De fiecare dată când conversaţia noastră devenea mai „serioasă”, aruncam pe telefon o pernă sau o pătură. La intervale destul de regulate, aparatul telefonic amuţea şi trebuia chemat un tehnician care să-l „repare” şi, desigur, să schimbe microfonul sau panglica. Un alt loc ideal pentru microfoane era în spatele tablourilor agăţate de pereţi. Veneau adesea să ne „viziteze” casa când eram plecaţi şi odată sau de două ori am găsit bibelouri lipite la loc cu mare grijă.

Templul Coral, sinagoga principală a Rabinului Rosen, mai bine-zis, curtea templului, a devenit locul de întâlnire preferat al sionişti lor. În fiecare sâmbătă şi de fiecare sărbătoare, curtea gemea de lume, mai ales tineri, în timp ce înăuntru se oficia slujba religioasă. Totul, desigur, sub ochii vigilenţi, dar pe jumătate închişi ai Securităţii, la fel cum se întâmplase în ultimele luni de libertate tolerată sub fascişti. Curtea templului era şi un loc ideal pentru a înmâna plicurile cu banii de la ambasadă.

În timpul ultimelor zece luni în România, când fusesem dat afară de la Muzeu, am fost promovat într-o poziţie foarte importantă. Am început să lucrez pentru Rabinul Rosen ca redactor al *Revistei Cultului Mozaic*, pe care o publica. Funcţia neoficială pe care o îndeplineam era aceea de a servi ca om de legătură între Rabin şi ambasadă, ca şi între el şi grupul sionist. A fost o experienţă remarcabilă să fiu martor al jocului dublu al Doctorului Rosen – pe de o parte, funcţionar şi reprezentant fidel al regimului comunist, pe de alta, un lider credincios al comunităţii sale şi un protector al sioniştilor.

Din dialogurile purtate cu el, am ajuns să mă conving de religiozitatea sa profundă, dar am avut de asemenea şi o viziune edificatoare asupra modului său de viaţă schizofrenic. Odată, de exemplu, mi-a povestit că, întorcându-se de la teatru împreună cu soţia mai devreme decât era programat, de jos, din stradă, a văzut că în apartamentul lui luminile erau aprinse. A aşteptat cu răbdare în maşină până ce acestea s-au stins, dar l-a certat pe şoferul lui, evident, un informator al Securităţii, că nu i-a ţinut la curent pe şefii lui cu schimbarea de program.

Străinătatea l-a judecat adesea pe Rosen, considerându-l un agent comunist, mai ales în ultimii ani sub Ceauşescu. Aceasta este doar o jumătate de adevăr. După ce a ajutat la eliberarea şi emigrarea sioniştilor, a făcut totul ca să îmbunătăţească soarta restului comunităţii, a evreilor rămaşi în România, în special, bătrâni care trăiau în sărăcie şi care nu aveau ce să aştepte de la o emigrare în Israel. A obţinut permisiunea să aducă în ţară ajutor financiar din partea Joint (o asociaţie filantropică a evreilor americani) şi împreună cu această organizaţie a organizat o reţea de cantine şi de aziluri pentru bătrâni. De asemenea, s-a îngrijit ca serviciile religioase să continue să funcţioneze, să existe mâncare *kaşer* şi azimă pentru toată lumea. Pe fondul

mizeriei generale din România, aceste insule de ajutor social au provocat multe resentimente antisemite. Se pare că, şi după căderea comunismului şi moartea Doctorului Rosen, aceste instituţii continuă să existe şi să înlesnească viaţa celor câţiva enoriaşi evrei rămaşi în viaţă.

Rosen a fundat şi o Bibliotecă Iudaică Centrală, folosind adesea măsuri autoritare pentru a aduna cărţi şi documente. Propriile mele cărţi cu subiecte iudaice, în loc să ajungă, prin poştă, în Israel, au fost confiscate şi depuse în biblioteca rabinului. Tipic pentru farsele regimului din acea epocă, biblioteca era închisă pentru public. Din timp în timp, când sosea vreo delegaţie din Occident, membrii acesteia puteau să vadă aici, ca la expoziţie, câţiva bătrâni studiind cu sârg. Odată ce vizitatorii părăseau incinta, presupuşii cititori erau poftiţi afară şi biblioteca era din nou ferecată.

Una dintre faptele memorabile ale Doctorului Rosen – şi un fenomen unic în lagărul comunist – a fost publicarea săptămânalului evreiesc *Revista Cultului Mozaic*. După cum am menţionat, am fost un timp redactorul-şef al revistei, după ce fusesem dat afară de la Muzeu. Am lucrat aproape zilnic în biroul comunităţii evreieşti, unde se edita revista. Ca să mă disting de toţi ceilalţi funcţionari, care erau ciraci ai Partidului Comunist, şi pentru a-mi onora poziţia, am hotărât, o singură dată în viaţa mea, să merg cu capul acoperit de o *kipa*, aşa cum fac evreii religioşi. Iată-mă, deci, eu, necredincios inveterat, costumat în habotnic, editând şi corectând în ebraică comentariile biblice săptămânale ale Rabinului-şef.

Contribuţia mea originală cea mai importantă la conţinutul revistei cred că a reprezentat-o o serie de articole de antropologie şi etnografie evreiască. Am scris despre evreii negri din Cochin, India şi despre cei oacheşi din Yemen şi despre cei mongolici din Kaifeng, China, despre kazari, despre falasii din Abisinia, despre criptoevreii din Portugalia, despre berberii iudaizanţi din

munţii Saharei şi despre indienii evrei din Mexic. Când am epuizat acest subiect, am început să plănuiesc un *Hierozoon*, o serie de articole de zoologie biblică, dar totul s-a întrerupt în momentul în care, în fine, am obţinut aprobarea pentru emigrare.

Rabinul Rosen a rămas până la moarte alături de comunitatea sa din ce în ce mai redusă. Ar fi avut posibilitatea să emigreze, a vizitat de nenumărate ori Israelul şi multe alte ţări străine, dar a preferat să rămână la postul lui. Când, mai devreme sau mai târziu, cineva va analiza activitatea lui Moses Rosen, sub toate aspectele ei multiple, această decizie va trebui să pledeze mult în favoarea lui.

32

Autobiografii

Jones Lloyd, unul dintre cronicarii regimului descreierat din Albania lui Hodja, a scris o carte intitulată *Biografii*, al cărei subiect principal a fost pasiunea patologică a regimului comunist pentru autobiografii. Inclusiv în România acest ritual bizar al autobiografiilor era obligatoriu şi răspândit pretutindeni şi la toate nivelurile. Dacă te înscriai pentru o slujbă sau dacă te mutai de la o secţie la alta în cadrul aceleiaşi întreprinderi, ţi se dădea o foaie de hârtie şi un toc ca să-ţi scrii autobiografia.

Era ca o confesiune religioasă. Nu trebuia să răspunzi la vreo întrebare şi nu erai ajutat de niciun formular sau model, ci trebuia să enumeri pur şi simplu, cu umilinţă, toate datele personale şi toate minusurile – originea socială, membri ai familiei plecaţi în străinătate sau care au făcut închisoare, locurile de muncă anterioare pe care le-ai părăsit sau de unde ai fost dat afară, activităţile şi întâmplările prin care ai trecut. Era recomandabil să închei litania greşelilor şi a devierilor politice reale sau imaginare cu o declaraţie de fierbinte admiraţie pentru geniul tătucului Stalin şi al partidului şi

cu o promisiune că vei lucra mai mult şi mai bine şi că nu vei repeta greşelile din trecut. Scriai toate acestea ştiind că viitorii sau potenţialii şefi au primit deja dosarul tău, care te însoţea în secret la orice pas. Ştiai că vor putea să-ţi compare noua autobiografie cu ediţiile vechi şi uitate şi, desigur, cu toate declaraţiile în favoarea şi mai ales în defavoarea ta.

Decizia ultimă a angajării tale nu aparţinea directorului întreprinderii sau instituţiei, ci Biroului de cadre. Şefii acestor birouri erau, de regulă, nişte persoane complexate, funcţionari comunişti mărunţi, proveniţi din vreun orăşel, o tovarăşă urâtă şi nemăritată sau, pur şi simplu, un membru de partid trimis să se reabiliteze. Şeful de cadre avea drept contrapondere pe Secretarul secţiei de partid. Cei doi se controlau şi se denunţau reciproc. În general, exista şi o a treia latură a triunghiului, un personaj anonim, care făcea şi el rapoarte şi denunţuri. De multe ori, directorul nici nu era membru de partid şi se afla la bunul plac al celor doi funcţionari.

De exemplu, tiranica profesoară de pian din copilăria mea, urâţica Domnişoară Gerenday, a fost şefă de cadre la Academia de Muzică, sub numele proletar de tovarăşa Mura. Ea era teroarea vieţii muzicale din Bucureşti şi mulţi muzicieni de valoare, tineri şi bătrâni, ca Radu Aldulescu, Ştefan Voicu, Sergiu Natra şi Mândru Katz, erau la picioarele ei.

Eu am avut noroc şi nu m-am luptat prea mult să-mi găsesc un nou loc de muncă, deoarece mi-am regăsit postul la Muzeul de Istorie Naturală. Dar şi aici presiunea Partidului era resimţită din plin. Fiecare zi de muncă debuta cu o adunare în sala mare, pentru ca toţi să putem asculta citirea articolului de fond din *Scânteia*. Nu conta faptul că toţi eram abonaţi obligatoriu la acest ziar sau la varianta sa, *România Liberă*. La ora 8 fix, toţi angajaţii muzeului, de la membrii-corespondenţi ai Academiei de Ştiinţe şi până la femeia de serviciu, trebuiau să participe

la lectura articolului, făcută de secretarul de partid, pe limba lui semianalfabetă şi poticnită. Toţi şedeam cu capetele plecate ca să nu ne trădăm cu vreo grimasă, vreun zâmbet sau chiar cu vreun căscat. Lăsam pur şi simplu potopul de cuvinte să treacă peste capetele noastre. Apoi venea rândul aplauzelor, iniţiate de un tovarăş special însărcinat, urmate de ritmul sacadat al lozincii zilei. Nimeni nu putea să se eschiveze. La urmă, venea rândul celui sau celor desemnaţi să pună o întrebare, ceva de genul: „Cum vom putea noi, tovarăşii de la Muzeu, să mărim producţia şi să sprijinim lupta împotriva imperialismului?”

Odată, s-a întâmplat că tovarăşul secretar să greşească ziarul şi a dat citire articolului de fond de cu o zi înainte şi pe care, bineînţeles, îl uitase. Probabil că nu şi-a dat seama de greşeală sau, pur şi simplu, nu a vrut să se facă de râs. Nu a reacţionat nimeni, doar capetele ni s-au înclinat şi mai adânc. Întrebările pregătite dinainte au fost puse, deşi nu aveau nicio legătură cu cele citite. Toţi ne gândeam la dimensiunile „tinichelei” care cu siguranţă urma să fie atârnată la dosarul tovarăşului secretar.

Celula de partid organiza de asemenea şi participarea noastră „spontană” la manifestaţii – cu ocazia sărbătorilor clasei muncitoare, a vizitei şefului unui stat frăţesc sau în spirit de protest faţă de să zicem, procesul intentat de imperialişti soţilor Rosenberg („Cine sunt, măi, jidanii ăştia?” – se întrebau supăraţi demonstranţii) sau faţă de executarea liderului comunist grec Nikos Beloiannis (un rachiu local, deosebit de virtuos, a fost botezat prompt „La revedere, Beloiannis”). Fiecare avea un loc dinainte desemnat în coloana de marş, fiind încadrat de tovarăşi de încredere. Personalul ştiinţific mărşăluia cam întotdeauna, pentru a se evita surprizele, la mijlocul coloanei. Ni se împărţeau panouri şi, desigur, cea mai mare onoare era să duci un panou cu portretul lui Stalin sau al Secretarului General. În ordine descrescătoare,

urmau tablourile celorlalţi tovarăşi din Comitetul Central. De la o manifestaţie la alta, ordinea importanţei conducătorilor se schimba din motive politice impenetrabile. Nefericitul care trebuia să poarte panoul cu Ana Pauker (când aceasta se mai afla încă pe lista conducătorilor) făcea întotdeauna obiectul unor surâsuri batjocoritoare şi a unor înjurături murmurate pe sub barbă, la care nefericitul răspundea: „Taci, bă, că acuşi îţi dau cu jidoavca-n cap!”

Disciplina în timpul nesfârşitelor manifestaţii era importantă, pentru că tot acest circ era întotdeauna recompensat cu „pâine”: demonstraţiile erau rarele ocazii cu care, de-a lungul traseului coloanei, se puteau cumpăra crenvurşti fierbinţi. Aceasta era o puternică motivaţie de participare, pentru că aceşti divini cârnaţi nu se găseau niciodată pe rafturile de la Alimentara. Însă şi tentaţia de a rupe rândurile şi de a cumpăra cât mai mulţi crenvurşti şi a da fuga cu ei acasă era la fel de puternică.

După cum era de aşteptat, producţia ştiinţifică era redusă la minimum. Ochii vigilenţi ai partidului erau prezenţi peste tot. Cu cât scriai mai puţin, cu cât te documentai şi citeai mai puţin, cu cât vorbeai mai puţin, cu atât riscai mai puţin să fii catalogat drept „cosmopolit” ori mai rău. Desigur că o autobiografie bună ajuta mult. De pildă, dacă erai un student cu origini sănătoase, proletare, nu trebuia să-ţi faci prea multe griji.

Era nevoie ca profesorii să aibă multă grijă când îi examinau pe studenţi. Cu toate că, înainte de fiecare examen, toate întrebările erau afişate în mod obligatoriu, mulţi studenţi treceau cu greu examenele. După fiecare examen, rezultatele erau analizate de profesor împreună cu organizaţia de partid, luându-se în calcul criteriul originii sociale a studentului în discuţie, criteriu care, desigur, influenţa nota pozitiv sau negativ. Uneori, cadrele sau secţiunea de partid descopereau, sau erau informate, că studentul cutare minţise în autobiografia sa şi că nu era

fiu de ţăran, ci feciorul preotului din sat. De acum înainte, el trebuia să tocească mult ca să-şi treacă examenele.

Cel mai bun exemplu de cum să-ţi îmbunătăţeşti autobiografia a fost dat de însăşi Elena Ceauşescu. Într-o perioadă a vieţii ei, când încă era soţia unui cadru de partid oarecare, începuse să lucreze la ICECHIM, institutul de chimie al statului. Când soţul, Nicolae, a urcat o treaptă în ierarhia de partid, Elena a urcat şi ea meteoric în poziţia de director al institutului. Nemulţumită, s-a folosit de influenţa pe care deja o avea pentru a obţine rapid un doctorat, fără a-şi satisface stagiile intermediare de aspirant şi de candidat, aşa cum cerea noul sistem sovietic. În timp ce puterea şi influenţa soţului ei, Nicolae, creştea, Elena, asemenea soţiei pescarului din poveste, voia şi ea tot mai mult. Pentru meritele sale ştiinţifice, a fost votată în unanimitate membră a Academiei Române. După o muncă serioasă, noua membră a impus o reorganizare a Academiei, trimiţându-i la pensie pe majoritatea „imortalilor” reacţionari. Noua adunare generală a votat-o apoi în funcţia de Preşedinte al Academiei. De aci înainte, ea a apărut sub două nume, fie ca Academician Profesor Doctor Elena Ceauşescu, Preşedinta Academiei Române, fie ca tovarăşa Elena, mămica tuturor copiilor români. Când nemuritoarea soţie a pescarului a încetat subit din viaţă, Academia nu a convocat o şedinţă oficială de doliu, cum s-ar fi cuvenit…

Lazăr, vechiul meu prieten fagotist şi hidrobiolog avea o autobiografie teribilă. Nu ajungea că fusese dat afară din Partidul Comunist din cauza unui bunic moşier, dar refuza cu încăpăţânare să-şi întrerupă corespondenţa ştiinţifică cu Occidentul – şi în special menţinea o strânsă colaborare cu colegi zoologi din Iugoslavia titoistă. În plus, el continua să obţină cărţi de specialitate în limbi imperialiste, folosind, în lipsă de valută, schimbul de timbre poştale, în cadrul unei vaste reţele semilegale de filatelişti. Spre norocul lui, profesorul Constantin Motaş,

care a supravieţuit temniţei din Aiud şi a fost eliberat la insistenţa guvernului francez socialist, a fost compensat cu dreptul de a-şi crea un institut propriu, Institutul de Speologie. Institutul a devenit imediat un loc de refugiu şi o pepinieră pentru diverşi cercetători „periculoşi social”, între ei numărându-se şi Lazăr. În nici un caz nu putea să viseze să obţină un doctorat, cu tot prestigiul internaţional pe care-l câştigase. Într-un mod inexplicabil pentru autorităţi, Institutul de Speologie a căpătat repede o bine meritată faimă internaţională, cu totul neobişnuită pentru o instituţie ştiinţifică de după Cortina de Fier. A fost nevoie de câteva zeci de ani pentru ca Lazăr să poată părăsi România şi să plece în Olanda, după ce colegi din multe ţări străine, şi eu printre ei, au apelat la soţii Ceauşescu, cerând libertatea lui.

33
Păţanii la muzeu

În penumbra coridorului secţiei de geologie a Muzeului Antipa, Dr. Wolfgang Klausewitz din Frankfurt m-a întrebat în şoaptă: „E adevărat ceea ce îmi spui? Nu e aşa cum mi-au spus oficialităţile?” Discuţia se purta în germană.

E greu de înţeles faptul că am fost primit să lucrez din nou la Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, după eliberarea mea. Directorul muzeului, Dr. B. Schnap, fost profesor de liceu de biologie şi un cinstit ilegalist al partidului, a declarat că, odată ce îmi ispăşisem pedeapsa, am dreptul să fiu reangajat. Am fost admis chiar ca aspirant în primul stagiu pentru doctorat. Însă la puţin timp după aceea, în vara lui 1956, când îmi adunam actele pentru emigrare, am fost expulzat din programul de doctorat. Cu toate că am continuat să lucrez la muzeu şi am publicat diverse lucrări ştiinţifice, nu am mai fost admis din nou…

Sistemul sovietic de obţinere a doctoratului, care

dura minim şase ani, ce includea un examen şi o lucrare la mijlocul stagiului, pentru a deveni candidat, şi apoi o nouă examinare şi o nouă lucrare pentru titlul final, îi dădea partidului posibilitatea de a te ţine „pe linie” tot timpul. E totuşi bine că am fost expulzat de la început. Am avut însă şansa să mi se dea posibilitatea de a face un doctorat în Israel, utilizând în parte materialul adunat de mine în România. Prietenul meu, Lazăr, când a părăsit România, nu a mai avut nevoie de doctoratul care-i fusese interzis, pentru că avea deja o faimă internaţională binemeritată.

Până şi la muzeu totul avea conotaţii politice. Începusem să lucrez ca asistent al Profesorului Dinulescu, parazitolog, când, cu puţine luni înainte de a fi arestat, am fost amestecat într-o dramă burlescă. Cu câteva zile înainte de moartea lui Stalin, murise un crocodil de la Circul Medrano, care era în turneu în ţară. Noi, cei de la muzeu, care de mulţi ani nu mai obţinusem specimene zoologice exotice, am luat în primire cadavrul. Taxidermistul nostru l-a împăiat şi l-a preparat pentru expunere, iar Dinulescu şi cu mine am făcut un examen histologic, ca să vedem dacă a avut paraziţi. Pentru unii, partea cea mai importantă a fost aceea că am împărţit între noi carnea crocodilului, pentru a ne servi de o tocăniţă, în regimul –, veg-arian” comunist.

Într-o zi geroasă de martie, a doua zi după moartea oficială a lui Stalin, am fost duşi să stăm ore întregi la o coadă kilometrică, ca să semnăm în registrul de condoleanţe de la Ambasada Sovietică. Ca să treacă timpul, nişte colegi de la facultate l-au întrebat pe Profesorul Dinulescu de crocodilul de la circ şi dacă a reuşit să descopere cauza decesului reptilei. A doua zi, o maşină înţesată cu ofiţeri de la Interne a oprit în faţa muzeului, pentru cercetarea istoriei cu crocodilul. Au fost duşi să vadă exponatul din vitrină, iar eu le-am arătat lamelele histologice pe care le preparasem, ca să se convingă, până la urmă, că acel crocodil nu era o poreclă a

decedatului Stalin, ci o reptilă veritabilă.

Pe lângă activitatea mea de zoolog, am fost însărcinat la Muzeu cu expoziţia cea mai problematică din punct de vedere politic, aceea de etnografie. Grigore Antipa, marele zoolog român care a fondat Muzeul de Istorie Naturală, primise în dar de la profesorul său, Ernst Haeckel, o colecţie de modele etnografice în dimensiuni naturale. Printre cele vreo 80 de păpuşi, puteai să vezi un Ainu bărbos din Japonia, în toga sa cu modele geometrice, un vânător din insulele Gilbert, cu armură din fibre de cocos şi o măciucă pentru bătălie cu dinţi de rechin, boşimani scoţând apă din nisipul deşertului Kalahari etc. O vitrină conţinea o întreagă familie de mandarini chinezi, în haine de mătase grea, bărbaţii cu cozi Manchu şi femeile cu picioruşele înfăşate şi schilodite. În sensul de vizită a muzeului, dioramele de etnografie urmau celor care expuneau evoluţia animală, de la spongieri până la cimpanzei. Vizita obişnuită în sala de etnografie începea de la băştinaşii din Australia şi se termina cu mandarinii chinezi.

S-a nimerit ca într-o zi ambasadorul Republicii Populare Chineze să viziteze muzeul şi a protestat, simţindu-se jignit la vederea concetăţenilor săi în haine feudale, într-o secvenţă cu diverşi oameni sălbatici, începându-se chiar cu cimpanzeii. Era nemulţumit de asemenea de lipsa unei diorame cu oameni albi, caucazieni. Însoţitorul de la Ministerul Afacerilor Externe s-a alăturat protestului, spunând că nu se putea vorbi de popoare „mai primitive” şi „mai avan sate”, fără să se menţioneze elementul de clasă socială. Secţia de partid a muzeului a fost admonestată în termenii cei mai serioşi şi, ca urmare, toată galeria a fost închisă în grabă pentru public. Când am reapărut eu pe scenă, secţia era deja „în reformă” de mai bine de un an. Mi s-a dat sarcina să reorganizez expoziţia etnografică în spirit socialist – o altă surpriză în cariera mea politico-intelectuală. E posibil să fi

fost ales pentru această misiune diplomatică fiindcă eram oricum un element politic dubios şi puteam să fiu folosit cu uşurinţă ca ţap ispăşitor. Soluţia politic corectă pe care am găsit-o a fost să rearanjez totul într-o ordine geografică şi să botez noua expoziţie „Contribuţia popoarelor muncitoare din lumea întreagă la cultura omenirii”.

Australienii erau prezentaţi ca genialii inventatori ai bumerangului, eschimoşii, ca inventatorii caiacului şi ai harponului şi chiar şi indienii Amazoniei, ca inventatori ai hamacului şi ai tubului de suflat săgeţi; maorii, desigur, erau navigatori geniali etc. Toate etichetele au fost schimbate, feţele păpuşilor retuşate ca să nu apară încruntate, ci zâmbitoare, iar toate schemele antropologului reacţionar Franz Boas, care miroseau a rasism, au fost excluse. Indicii cranieni brahicefali şi dolicocefali nu au mai fost menţionaţi. Vitrina chinezească a fost eliminată cu totul, deşi cei de la partid voiau să reîmbrace păpuşile de mandarini în costume negre, stil Mao Tse Tung.

Cercetătorii de la Muzeu îndeplineau pe rând şi rolul de ghizi pentru grupurile de vizitatori străini. Mai toţi veneau din Uniunea Sovietică. Invariabil, la sfârşitul turului, ne împingeau în mână o sumă de bani „de băutură”. Când protestam, nevrând să acceptăm, încercau să ne convingă că asta era regula în Uniunea Sovietică. O femeie gardian de la muzeu a vrut să profite însă de situaţie şi a declarat că pentru un tarif special va putea să le arate vizitatorilor minunăţii pe care oamenii de rând nu puteau să le vadă. Când organizaţia de partid a fost avizată asupra acestui tip de accidente, cazul a fost imediat muşamalizat, pentru că era de neconceput ca tovarăşii sovietici să se preteze la mituire. Era un adevăr incontestabil faptul că femeile şi bărbaţii sovietici reprezentau un model internaţional de moralitate proletară. Aceia dintre noi care au protestat împotriva bacşişurilor s-au ales cu note negative la dosar.

Alte vizite ale unor persoane străine puteau fi şi mai periculoase. Prin preajma lui 1958, a venit prima delegaţie de savanţi occidentali în vizită la Muzeu, după 15 ani de izolare. În această perioadă, era periculos chiar să corespondezi cu un coleg străin, pentru că scrisorile, deschise cu mare grijă de cenzură, puteau fi oricând interpretate greşit. Colac peste pupăză, primul grup apusean a fost de la Muzeul Senckenberg din Frankfurt, din Germania Occidentală reacţionară şi promperialistă.

Aşteptam, desigur, foarte tensionaţi această vizită şi primul nostru contact direct cu colegi de dincolo. Am avut însă posibilitatea să le spunem tot ce aveam pe suflet, în timp ce îi ghidam pe sălile şi coridoarele muzeului, la distanţă sigură de microfoanele instalate în laboratoarele şi birourile noastre. S-a întâmplat însă că, după vizita la muzeu, cercetătorii germani să fie invitaţi să participe la un simpozion la Mamaia, unde se înălţau osanale pentru condiţiile de dezvoltare asigurate tinerilor noştri savanţi. Unul dintre oaspeţi, ihtiologul Dr. Klausewitz, era însălipsit de talentele tactice ale tizului său, von Clausewitz. În mijlocul unei asemenea sesiuni publice, s-a ridicat în picioare şi a declarat mirat că nişte colegi tineri de la muzeu i-au povestit lucruri cu totul diferite.

Zilele următoare au fost un adevărat infern. Am fost luaţi la întrebări de tovarăşii care voiau să afle cine a vorbit de rău în faţa Doctorului Klausewitz. Din fericire, eram şase colegi care vorbeam germana, iar eu nu eram singurul element periculos social dintre ei. Annemarie, de origine germană, era cunoscută ca informatoare a partidului şi, în consecinţă, a petrecut cel mai mult timp în preajma musafirilor din Frankfurt. Noi, toţi ceilalţi acuzaţi, într-o unanimitate spontană, am acuzat-o pe ea. Probabil că ofensa nu a fost luată prea în serios, iar negările noastre repetate au fost convingătoare; în cele din urmă, fata nu a fost învinuită. Dar îmi învăţasem lecţia. Când, după un timp, echipa naţională de baschet a Israelului a

venit şi ea să viziteze muzeul, eu am participat doar la o fotografie colectivă, pe scările muzeului. Evident că, fiind singurul vorbitor de ebraică, orice indiscreţie ar fi fost pusă imediat pe socoteala mea. Mi-a fost totuşi foarte greu să-mi ţin gura.

În timpul ultimilor mei patru ani şi ceva la muzeu am fost cooptat şi în Comitetul de Oceanografie, condus de Dr. Băcescu. Toată colaborarea mea s-a desfăşurat de pe uscat, pentru că, în virtutea trecutului meu politic, nu am fost autorizat să pun piciorul pe puntea nici unei ambarcaţiuni, de la nava oceanografică până la mica barcă de cauciuc. În această perioadă a avut loc şi incidentul de la Agigea, reia

Echipa de baschet a Israelului în vizită la Muzeul Antipa (1958)

tat mai înainte. Erau anii în care paranoia cultivată de regim îşi atinsese culmile.

La muzeu însă mi s-a dat importanta responsabilitate de a avea grijă de singurul aparat de fotografiat al instituţiei. În lumea noastră, în care după război nu mai apăruse nimic sofisticat, aparatul est-german „Pradovit" era minunea tehnologiei.

Toate intrările şi ieşirile din muzeu ale aparatului le înregistram în scris într-un dosar special. Când cineva împrumuta aparatul în scopuri ştiinţifice, trebuia să prezinte un raport al fotografiilor, să declare numărul rolelor de film folosite şi să mă lase să dau negativele la

developat, apoi acestea erau catalogate şi reţinute de mine. Trebuia să fim foarte vigilenţi ca acest aparat oficial să nu fie folosit la fotografierea vreunei instalaţii militare sau într-un scop antiguvernamental. Bineînţeles că totul, de la aparat până la filmele nefolosite şi dosarul cu jurnalul şi cu negativele, era păstrat sub cheie, pe care nu o aveam decât eu şi secretarul de partid. Fără îndoială că, potrivit sistemului, trebuia să existe pe undeva şi o a treia cheie, pentru a putea fi controlaţi.

Într-o zi de plată a salariilor, în timp ce stăteam neştiutori şi fericiţi la coadă, ca să ne primim plicurile cu bancnote, a apărut la muzeu o comisie de partid. Tovarăşii evrei, şapte la număr, au fost scoşi din rând şi invitaţi unul câte unul să apară în faţa comisiei. Întrebarea care ne-a fost pusă tuturor a fost: „Ai făcut sau nu cerere de emigrare în Israel?” Doi dintre colegii interogaţi înaintea mea au răspuns afirmativ şi au fost anunţaţi pe loc că sunt destituiţi. Alţi doi, membri de partid, au fost achitaţi de orice bănuială. Când a venit rândul meu – după alfabet – am negat totul, spre stupoarea tovarăşilor din comitet. Unul dintre ei chiar a dat citire tuturor păcatelor mele şi diferitelor ocazii în care cererea mea de emigrare fusese respinsă, astfel încât să mă poată acuza de minciună. Am răspuns pe un ton supus şi cât se poate de convingător că m-am pocăit deja pentru activitatea mea politică din trecut, că mi-am primit pedeapsa meritată, că mi-e lehamite de atâtea încercări nereuşite de a emigra şi că am decis să mă dedic exclusiv carierei ştiinţifice din România. M-au lăsat în pace, promiţându-mi că vor dovedi că am minţit. Le-a luat o jumătate de an ca să găsească în zăpăceala birocratică a ministerului proba de care aveau nevoie.

Între timp, mi-am continuat fericit viaţa mea dublă de cercetător şi activist sionist. Într-o zi din octombrie 1959, secretarul de partid m-a întâmpinat de dimineaţă la poarta muzeului şi mi-a cerut să-i înmânez imediat aparatul de

fotografiat, dosarele cu negative şi procesele verbale. M-a anunţat că fusesem concediat, decizia aplicându-se imediat şi că portarul primise dispoziţii să nu mă mai lase să intru în clădire.

Fără a mai avea un loc de muncă, am început să trimit autobiografii la diferite instituţii posibile, dar fără niciun rezultat.

După un interval de şase luni, în care am lucrat la *Revista Cultului Mozaic*, am putut să emigrăm, în sfârşit, în iunie 1960. Aventurile în legătură cu emigrarea şi aclimatizarea noastră în Israel ţin deja de altă poveste.

Chiar şi în 1968, când am revizitat Bucureştiul, venind din Israel, a fost nevoie de o intervenţie specială pentru ca ordinul care-mi interzicea intrarea în muzeu să fie revocat. Când mai apoi am prezentat aici o conferinţă despre fauna Mării Roşii, nu s-a găsit un proiector pentru diapozitivele mele. „La noi nimic nu este întâmplător", îmi spusese odinioară un anchetator din Calea Rahovei.

Odată, după ce participasem la o conferinţă ştiinţifică în Monaco, adusesem cu mine în România câteva lucrări ştiinţifice noi şi interesante. Câţiva colegi de la muzeu s-au interesat de ele. Naiv, le-am spus că pot să şi le fotocopieze. „Xerox?!" au oftat ei. „Există unul la Academie, dar e dificil să obţii autorizaţia de a-l folosi!"

Am făcut boacăne peste boacăne…

Postfaţă-dialog cu Leon Volovici

Leon Volovici: *V-am întrebat într-o zi dacă aţi văzut cele două volume apărute recent la Bucureşti, cuprinzând anchetele Securităţii cu sioniştii arestaţi în anii '50*[3]*. Le-aţi văzut la un prieten, mi-aţi spus, dar nu vă interesează, deşi sunteţi des menţionat printre acuzaţi. Care-i explicaţia acestei distanţări de un eveniment, atât de dramatic din viaţa dvs*?

3 E vorba de volumul Anchete şi procese uitate, 1945-1960, ed. Teodor Wexler şi Maria Popov, Fundaţia W. Filderman, Bucureşti, f.a.

Bernard Politzer: Într-adevăr, m-am distanţat. M-am dedicat ştiinţei de mai bine de 40 de ani şi nu m-am mai ocupat de ceea ce s-a întâmplat în trecut... E drept că am scris ce am scris în volumul de amintiri, pentru că am socotit că e o datorie faţă de cei din jur, că trebuie să transmit experienţa mea. Dar, sincer, epoca nu m-a mai preocupat. Pentru prietenii mei care mai resimt încă traumele experienţelor suferite, citirea acestor documente este importantă, ca să afle acum cum s-au desfăşurat anchetele, cum s-au comportat ceilalţi. Mie, când am răsfoit volumele, mi-au dat un sentiment de tristeţe. Am fost zguduit să descopăr în ce hal au putut ajunge oameni pe care i-am cunoscut şi admirat, încât să declare ce au declarat „de bunăvoie şi nesilit de nimeni". Experienţa asta nu am vrut să o retrăiesc.

L.V.: Distanţarea de o traumă din trecut nu e chiar atât de neobişnuită. Pe mine m-a fi apar reacţia dvs. – mai curând absenţa unei reacţii – pentru că dvs. aţi fost foarte implicat în activitatea sionistă, eraţi un tânăr foarte politizat, foarte ideologizat, aş spune, înainte de a ajunge la închisoare. Aveaţi chiar o funcţie importantă în organizaţia „Haşomer Haţair". Unul dintre anchetaţi declară: „Dov Por este unul dintre cele mai bune elemente din conducerea Haşomer Haţair". Păreaţi un tânăr făcut pentru o mare carieră politică în Israel. Şi totuşi aţi nipt total cu orice preocupare politică sionistă.

B.P.: Mă măguleşte afirmaţia despre mine. A fost tocmai această îndoctrinare de stânga, aproape comunistă, care m-a făcut să intru în criză. Noi ne consideram sută la sută comunişti. În limbajul de astăzi, sau poate de ieri, eram însă „comunişti naţionali". Chiar şi în Israel, nu numai în România, justificam toate aberaţiile. Încercam să justificăm până şi odiosul proces al medicilor evrei, înscenat de Stalin. Când am intrat în închisoare, am descoperit adevărata faţă a regimului şi a sistemului, mi-am dat seama că nu voi avea conştiinţa împăcată şi vreo

satisfacţie personală dacă viaţa mea va fi construită în temeiul unei ideologii politice şi în jurul justificării ei. De fapt, momentul în care am fost, ca să folosesc un cuvânt mai dur, „dezvirginat” din punct de vedere politic a fost acela în care, peste zgomotul obişnuit al compei de aerisire din beciul Securităţii, am auzit un horcăit. Am recunoscut horcăitul unui băiat din Craiova, bolnav de inimă. Eram atât de disperat, încât l-am întrebat pe anchetator: „E adevărat că l-aţi ridicat şi pe Grimberg din Craiova? O să vă moară în închisoare!” – „Avem medicii noştri aici”, a răspuns anchetatorul. Nu am descris scena asta în carte mea. Îmi aduc aminte groaznica remuşcare pe care am simţit-o, eu fiind conducătorul acestor tineri idealişti şi nevinovaţi.

Am rupt cu politica, cel puţin cu politica dirijată de o ideologie. Am rămas un om de stânga, dacă se mai poate spune aşa astăzi, un pacifist care simpatizează cu cei oprimaţi. Nu am mai fost activ în Haşomer Haţair, cu toate că, atunci când am sosit în Israel, şefii mişcării au încercat să mă „prelucreze”. Îmi aduc aminte de întâlnirea mea cu Yakov Hazan, ideologul numărul doi al mişcării, dar ruptura a fost totală. Am încercat să-l conving că în România nu mai există comunişti, că toţi sunt nişte birocraţi care-şi folosesc poziţiile ca să-şi menţină privilegiile, că nu mai există idealism, ci numai conformism. Nu m-a crezut. Mi-a răspuns că… trebuie ţinut seama care a fost nivelul Rusiei în 1917, când comunismul a triumfat acolo… I-am spus că argumentul acesta l-am auzit de nenumărate ori, timp de ani de zile. În concluzie, am rupt contactul eu partidul Haşomer Haţair. În alegeri, uneori am votat cu el, alteori nu. Asta-i poziţia mea astăzi.

L.V.: încă o întrebare în legătură cu această mişcare. Impresia mea, la lectura cărţii dvs., a fost că aprecierile dvs. ulterioare asupra mişcării sunt, într-o măsură, nedrepte. Vedeţi chiar o asemănare deplină cu extrema

dreaptă şi cu mişcarea legionară, ca şi cum cei din Haşomer Haţair ar fi fost un fel legionari evrei de stânga. E drept că ambele mişcări au în comun radicalismul, fanatismul, dar între cele două mişcări există şi deosebiri esenţiale.

B.P.: Văzute în mod obiectiv şi după atâţia ani, cred totuşi că rădăcina lor e aceeaşi. Ambele au speculat entuziasmul tineresc, adulaţia pentru un conducător, camaraderia, convieţuirea în sânul naturii, pasiunea pentru ceremonii paramilitare. Desigur că scopurile au fost diferite. În cazul mişcării Haşomer Haţair, scopurile erau umaniste şi progresiste şi desigur că nimeni dintre noi nu ar fi practicat şi justificat asasinatul politic, cum au făcut legionarii. Dar şi noi am fost gata să ne sacrificăm pe baricade, de pildă, pe baricadele războiului civil din Spania, şi noi am rupt cu generaţia părinţilor, chiar dacă nu am predicat denunţarea părinţilor, precum comsomolistul Pavlik Morozov.

L. V. O altă chestiune: aţi făcut în carte câteva aprecieri generale negative despre intensitatea antisemitismului din România. Şi totuşi, de-a lungul întregii relatări despre anii de închisoare şi despre contactul zilnic, chiar în aceeaşi celulă, cu legionari, extremişti de dreapta, ofiţeri criminali de război, nu aţi notat niciun incident antisemit. Asta contrastează cu aprecierea generală din carie, privitoare la antisemitismul din România. Mai curând sunt izbucniri cu iz antisemit din partea paznicilor sau a anchetatorilor comunişti. Nu v-a preocupat această chestiune sau pur şi simplu nu v-aţi lovit de astfel de reacţii în contactul cu ceilalţi deţinuţi?

B.P.: Poate că nu am fost destul de sensibil la acest aspect. Contradicţia asta îşi are originea în două circumstanţe. Mai întâi, aş compara situaţia noastră cu cea a animalelor într-o pădure cuprinsă de flăcări. Oile pot sta fără frică alături de lupi atâta timp cât pericolul e comun, până se stinge focul. După aceea totul revine la „normal”.

Am menţionat în carte că am fost convins că după eliberare vom fi din nou gata să ne tăiem reciproc capetele, noi şi legionarii cu care am convieţuit în închisoare. A doua circumstanţă ţine de situaţia specială a închisorilor din România. Acolo, deţinuţii politici nu au stat împreună cu criminalii de drept comun, ca în gulagul sovietic. În închisoare, printre deţinuţi, exista un fel de control social al comportării. Nu numai că nu am auzit izbucniri antisemite, nu am auzit nici pe cineva să înjure vreun coleg de celulă în gura mare şi, slavă Domnului, existau motive şi existau înjurături. Le-am auzit numai din gura paznicilor şi din gura anchetatorilor.

Nu se poate nega faptul că exista un antisemitism popular, înrădăcinat în România. Dar la Jilava, antisemitismul acesta era refulat. Felul de viaţă şi modul de exprimare au generat un cod de refulări psihice, căruia i se supuneau toţi tovarăşii de celulă. În genere, am considerat că obiectivul cel mai important al cărţii mele nu este descrierea peripeţiilor unei mişcări sioniste de tineret într-o anumită perioadă, ci o „sociologie” a închisorii politice din România, în cadrul acesta nu exista loc pentru o agresiune bazată pe consideraţii politice.

L.V.: *În închisoare se aflau şi comunişti căzuţi în dizgraţie. Cum erau văzuţi de către ceilalţi deţinuţi? Numai cu puţin timp în urmă ei se numărasem printre anchetatori şi torţionari.*

B.P.: Nu au fost expuşi la vreo agresiune specială. Erau dispreţuiţi, ironizaţi, batjocoriţi, dar după legile de convieţuire în celule, aveau drepturi egale cu ceilalţi deţinuţi. Vreau să amintesc un aspect care reiese şi din alte mărturii, unele care se referă şi la mine. În închisori, noi, sioniştii, reprezentam pentru legionari şi pentru ceilalţi antisemiţi un nou tip de evreu, eram evrei care erau gata să se sacrifice pentru un ideal şi care, ce-i drept, voiau din tot sufletul să plece în Israel, în „Palestina”, cum se mai spunea atunci. Ei nu semănau cu evreii pe care cu

plăcere îi învinovăţeau şi pe care îi identificau cu calamităţile comuniste, ci erau victime, adversari şi chiar duşmani ai acestui regim comunist. Eu nu-mi aduc aminte de discuţiile pe care le-am avut cu comuniştii evrei din închisoare. împreună cu mine erau şi alţi tineri sionişti, care nu au făcut parte din mişcări procomuniste, ca Haşomer Haţair. Cum spuneam, noi eram pentru deţinuţii români un nou tip de evrei.

L.V.: *Dvs. sunteţi foarte discret când vă referiţi, şi asta foarte rar, la viaţa personală şi aţi trecut repede şi peste felul cum aţi trăit momentul eliberării. Dacă arestarea este un şoc, şi eliberarea e un fel de şoc. Primele momente de libertate şi de întoarcere la „viaţă" sunt memorabile, uneori chiar traumatice, spun unii foşti deţinuţi. Vă amintiţi starea de spirit trăită la ieşirea din închisoare*?

B.P.: N-a fost nimic deosebit în cazul meu. Adevărul este că m-am aflat într-o situaţie specială. În timp ce am fost în închisoare, mama mea s-a îmbolnăvit de cancer şi la eliberare am găsit-o în ultima fază a bolii. Starea mamei a devenit preocuparea mea predominantă în primele zile şi săptămâni de după eliberare.

A mai intervenit imediat şi o altă împrejurare. Am povestit că atunci când am fost arestat eram deja angajat la Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa". Când am ieşit, m-am prezentat directorului, profesorul Bernard Schnap, un comunist evreu din vechea gardă de ilegalişti. El mi-a spus foarte simplu: „Ai fost la închisoare. Nu ştiu de ce. Ţi-ai ispăşit pedeapsa, acum poţi să-ţi reiei postul în primire". În privinţa asta, nu am avut greutăţi. Colegii m-au primit foarte bine la întoarcere. Ştiu că alţi foşti deţinuţi, în special persoanele mai vârstnice şi bolnave, au avut probleme grele de existenţă. După cum am scris, am încercat pe cât puteam să-i ajut prin intermediul reţelei de ajutor care se organizase.

L.V.: *în versiunea engleză a cărţii, aţi dat o*

informaţie greşită despre Leonte Răutu, scriaţi că ar fi emigrat şi el în Israel. E vorba de un lider comunist foarte cunoscut, ceea ce mă face să cred că, după plecarea dvs. din România, v-aţi desprins total de tot ceea ce s-a întâmplat aici în deceniile următoare.

B.P.: Aşa este, dar nu am făcut-o în mod intenţionat. Am fost întrebat din când în când despre cei veniţi din România. Am aflat şi de foşti colegi, biologi, care au imigrat în Israel, între ei şi şefii utecişti evrei care m-au prigonit. Nu am vrut să aud de ei, deşi aş fi putut să le fac rău. Nu. Am adoptat o atitudine neutră. În sinea mea, ştiam că aş fi putut fi în locul lor. În Haşomer Haţair eram la doi paşi de a deveni comunişti şi ştiam că ei au fost de multe ori puşi în situaţia de a face lucruri cu care, de fapt, nu erau de acord, dar era necesar să le facă, pentru că era un ordin din partea conducerii partidului. Iar eu gândeam aşa: faptul că, în cele din urmă, au ajuns în Israel e o pedeapsă morală destul de aspră pentru ei. Din când în când, aflam de câte unul dintre ei. De exemplu, am aflat că proprietarul unui restaurant din Ierusalim a fost colonel de Securitate în Cluj. Nu am boicotat restaurantul şi îmi pare rău că s-a închis.

L.V.: *Aţi menţionat în carte că aţi lucrat câteva luni, după ieşirea din închisoare, cu rabinul Moses Rosen, o personalitate* foarte *controversată. Cu ce impresie personală aţi rămas dvs. după această colaborare, de la sfârşitul anilor '50*?

B.P.: Timpurile grele creează personalităţi complexe. E uşor să fii un om cinstit şi pur în timpuri normale. Convingerea mea profundă este că el a văzut în funcţia sa de rabin-şef al comunităţii evreieşti din România scopul principal al vieţii lui. A plătit pentru asta, făcând jocul politic al comuniştilor şi, între altele, şi al politicii României faţă de Israel, o politică folositoare Israelului, dar, desigur, mult mai profitabilă pentru România. Când faci acest joc dublu nu poţi fi o persoană sută la sută

morală şi plăcută, fără îndoială. Din ceea ce am auzit de la el, mi-am dat seama că nu era comunist, cu toate că în tinereţe a fost un simpatizant. Dimpotrivă, era tot timpul îngrijorat că viaţa lui este în pericol. Apoi, am văzut în faptul că editează *Revista Cultului Mozaic* o realizare extraordinară. Ştiam că pentru zeci de mii de evrei, bătrâni şi tineri, revista aceasta era unicul tub de oxigen. Funcţia mea oficială era aceea de secretar al lui Rosen, dar, de fapt, eram omul de legătură cu grupul de sionişti şi, prin intermediul lor, cu Ambasada Israelului. Din cauza asta s-a creat funcţia de secretar.

L.V.: *Nu vă temeaţi că veţi ajunge din nou la închisoare*?

B.P.: Tot timpul mă temeam. De altfel, după ce am fost eliberaţi, în 1955, trăiam tot timpul cu frica unei noi arestări. Un prieten a şi fost arestat la vreo două ore după ce a fost în vizită la mine acasă. Nu ştiu de ce nu am fost arestat şi eu.

L.V.: *V-aţi mai întâlnit apoi cu rabinul Rosen*?

B.P.: În Israel, nu. Am avut cu el o întâlnire, foarte neplăcută, în 1979, când am vizitat România împreună cu cea de a doua soţie a mea şi cu fiica mea. Am fost la Templul Coral, iar când Rosen a terminat de oficiat, m-am dus la el. Mai era încă pe podium, îmbrăcat în hainele ceremoniale. Nu m-a recunoscut şi mi-a spus, îmi amintesc, cam aşa: „Dacă vrei să mă vezi, vino după ceremonie la mine la birou”. Un gest tipic pentru caracterul lui autoritar. De fapt, Rosen a fost un mic Ceauşescu al comunităţii evreieşti. Dacă ar fi vrut să părăsească România, ar fi putut oricând, ar fi fost primit oriunde cu braţele deschise. Nici banii, desigur, nu-i lipseau.

L.V.: *O ultimă întrebare. Impresia mea, după lectura cărţii, este că eraţi un tânăr foarte puternic, foarte rezistent psihic. Alţii, chiar oameni de calitate, au cedat psihic sau moral. Alţii au murit în închisoare. Care e*

senatul acestei rezistenţe în condiţii inumane?

B.P.: Nu se moare aşa de repede. Mulţi au murit de boli care nu au fost provocate de închisoare, ci agravate de condiţiile din închisoare, fapt ce le-a grăbit moartea. La întrebarea dvs. nu găsesc o altă explicaţie decât aceea că există oameni cu o structură psihică mai rezistentă şi alţii, cu una mai slabă. Pentru mine, cel mai important a fost faptul că mi-am găsit în permanenţă o preocupare. Fie că învăţam turceşte de la un coleg de celulă, fie că ascultam relatările unui fost şef de stat major al unei divizii de pe frontul de Răsărit despre bătăliile la care a participat. Cel mai greu e să fii izolat. Atunci chiar această strategie de a-ţi găsi o ocupaţie poate să te ducă la nebunie. Începeai să fii obsedat discutând cu tine însuţi, repetând la nesfârşit o melodie sau o memorizare, sau numai un cuvânt. Aici este punctul critic, în care fiecare reacţionează în mod diferit. Nu-mi aduc aminte exact care a fost perioada mea cea mai lungă de izolare continuă, cred că nu a durat mai mult de o lună şi jumătate. Nu a fost suficient de îndelungată ca să ajung să am halucinaţii sau nevroze. Alţii, în special prietenii mei religioşi, au suferit mai mult din cauza privaţiunilor, în special pentru că nu mai ştiau când sunt sărbătorile şi când e sâmbăta. Se poate ca alţii să fi avut anchetatori mai versaţi în psihologie. Fiindcă tortura în anchetă era bazată mai mult pe psihologie. Am fost torturaţi mai mult psihic, decât fizic.

Editor: Gr. Arsene CURTEA VECHE PUBLISHING str. arh. Ion Mincu 11, Bucureşti tel. /fax: (021) 222.57.26, (021) 222.47.65 internet: www.curteaveche.ro e-mail: arsenekappa.ro

CURTEA VECHE PUBLISHING arh. Ion Mincu 11, Bucureşti tel. /fax: (021) 222 57 26, 222 47 65; e-mail: arsene Okappa.ro; internet: www.curteaveche.ro

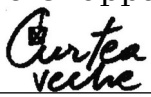

Curtea Veche vă oferă cărţi cu

reducere de aproximativ 15% şi taxe poştale gratuite. Comandaţi numărul de exemplare dorite, indicaţi datele dumneavoastră şi trimiteţi comanda pe adresa editurii. Plata se face ramburs în momentul primirii coletului.

AUTOR	TITLU
OM IDEE SOCIETATE	Inventarea Ruritaniei Europa Răsăriteană
Vesna Goldsworthy	în secolul al XX-lea... şi după Naţionalismul est-
R.J. Crampton	european în secolul al XX-
Peter F. Sugar	lea Crearea Europei de Est
Philip Longworth	Are dreptate sau nu, e patria mea!
Ivan Ilcev	Trecutul e o ţară*
David Lowenthal	străină
IDEEA EUROPEANĂ	
Tzvetan Todorov	Memoria răului,
István Deak	ispita binelui Procese în
Stanley Hoffmann	Europa Sisiful european
Bela Vago	Umbra svasticii Naţiune şi
Alain Dieckhoff	raţiune de stat
BYBLOS	
Hanna Krall	Acolo nu mai există
Stephen Vizinezey	niciun nu Elogiu femeilor
John Steinbeck	mature Scurta domnie a
Thornton Wilder	lui Pépin al IV-lea Idele lui Marte
POVESTA ŞI ROMÂNI	Dragostea e un Trabant Proşti, dar mulţi
Anamaria Beligan	Singurătatea şi diavolul
Tudor	milos

Octavian Teodor Mazilu	
INEDIT	
Willis Bamstone	Borges, într-o seară obişnuită, la Buenos Aires
Plinio Apuleyo Mendoza	Parfumul de guayaba Convorbiri cu García
Jorge Luis Borges	Márquez Arta poetică

Vă rugăm să trimiteţi comanda dumneavoastră pe adresa: CURTEA VECHE PUBLISHING, str. arh. Ion Mincu nr. 11, sector 1, 011356, Bucureşti